

Az Öreg-tó partjának legérdekesebb látnivalói a vízimalmok. A várszomszédságában van a legöregebb (16. századi) Cifra-malom, míg a többiek 18. századiak (Pötörke, Nepomucénos és egy festékőrlő malom). A főút-vonal mentén van a Miklós-malom.

A tó partján, parkosított környezetben strand, kemping és éttermek találhatóak.

Az Országgyűlés téren áll a nyolcszögletes, fából épült óratorony, amelyet vasszegek felhasználása nélkül Éder Ferenc tatai ácsmester készített. A falán emléktábla tudósít arról, hogy az országszerte dühöngő pestisjárvány miatt **II. Ulászló 1510-ben itt tartotta az országgyűlést.** Ezen jelen volt Bakócz Tamás esztergomi érsek, a német-római császár, a francia és a lengyel király követe és számos fejedelemség és őrgrófság követe. A téren áll a **18. században épült kapucinus templom.**

A Tata közelében lévő Nagyigmádon töltik az „Igmándi keserűvíz”-et.

A VÁROSNEZŐ SÉTA AJÁNLOTT ÚTVONALA: Kálvária-domb – plébániatemplom – Esterházy-kastély – vár – tóparti vízimalmok – Országgyűlés tér.

Az óváros szélén, a plébániatemplom mögött juthatunk (kocsival) a Kálvária-dombra, a Város Szabadtéri Geológiai Múzeumába. Itt a gótikus Kálvária-kápolna szomszédságában a jura időszak (170 millió év) kivékonnyodott rétegefejeit, 110 millió éves krétakori sziklás tengerpart részleteit, valamint az ember 4 ezer éves tűzkőfejtő gödreit láthatjuk. A rétegfelszíneken megkövesedett ammonitesek szépen fejlett példányait szemlélhetjük. **Kis múzeumi épületben** az ember csont- és kőszerszárait állították ki. Az eredetileg Márvány-hegynék nevezett magaslaton **1350 körül egy háromhajós templom** állt. Ennek az alapzatára épült a **18. században a Fellner-kápolna**. A domb mai elnevezését a **Schweigel Antal** által **1770-ben** alkotott Kálvária-szoborcsoportról kapta.

Öreg-Tatán áll a **Fellner Jakab** tervezte plébániatemplom. Fellner Jakabot is itt temették el. Szobrát a templom előtt láthatjuk. A copf templombelső érdekességei a **modern mennyezeti freskók** (Jézus születése, halála és feltámadása, A Szentlélek eljövetele) és a **színes kerámia stációképek** Nemcsics Antaltól. Ez utóbbiakon színekkel is igyekezett kifejezni az emberi érzelmeket: a szenvedést, az anyai fájdalmat stb. A tölgyfából készített **szép rokokó sekrestyebútorzatot a majki kamalduli kolostorból hozták ide**.

A tópartra vezető út mentén, az egykori zsinagógában az érdekes **Görög-római Szobormásolatok Múzeumát** helyezték el.

A tóparton álló barokk **Esterházy-kastélyt** Fellner Jakab tervezte. Egyik saroktoronyában írták alá **1809-ben a schönbrunni békét**, mert a Napóleon elől menekülő Ferenc császár néhány hónapig a kastélyban lakott. A rendszerváltásig kórház működött benne.

A kastély és a vár közötti tóparton, rendkívül hatásos elhelyezésben – a tóban lévő sziklán – Kovács Mária **Keresztelő Szent János szobrát** látjuk.

A tóparton áll a Lackfyak által a 14. század végén épített vár, **Magyarország egyetlen vízivára**. Nem védelmi célokra épült, inkább birtokközpontnak, a királyi korszakokban pedig a királyok kedvelt pihenő- és vadászkastélya volt. **Zsigmond 1400 körül** nagyszabású **Quadrum-palotává bővítette**, és egy ideig benne is lakott. Itt fogadta 1424-ben VIII. Erik dán királyt és Paleologos Mánuel bizánci császárt. A **török rombolás** után Süess Orbán tervei szerint **ó-olasz rendszerű bástyákkal megerősítették**. Ezek ma is láthatók (Ferrando-, Rosenberg- és Kecske-bástya) A török pusztítás után az Esterházyaké lett, akik a mai formájára a **19. század végén átépítették**. Ekkor látogatott ide egy hadgyakorlat során Ferenc József és Vilmos német császár. A várban ma a **Kuny Domokos Múzeum** modern elrendezésű helytörténeti anyagát és az egykori **tatai fajanszgyártás emlékeit** láthatjuk. A vár körül házánk legépebben maradt vizesárokrendszerét találjuk – sajnos – halrácsokkal elcsúfítva, mert a tavat halgazdasági célokra hasznosítják.

lékmű. A Donáth Gyula tervei szerint készült turulmadarat a honfoglalást befejező, 907-ben lezajlott **bánhidai csata emlékére emelték 1907-ben.** Szárnyának a fesztávolsága 14,8 m, és egy 12,5 m hosszú Árpád-kardot tart a karmai között. A rendkívül szép kilátást nyújtó pontra autót út vezet fel Tatabányáról.

A turultól 100 méternyire északra van a meredek sziklafalban a **Szelem-lyuk** bejárata. A kőkorszak emberének volt a lakóhelye ez a részben felszakadt karsztos barlang, a víz oldó hatásának érdekes nyomaival. Régészek az ősember kőszerszámaait, valamint az általa elfogyasztott állatok csontjait tárták fel a barlangban.

VÉRTESSZŐLÓS A vértesszőlősi kőbányában a Nemzeti Múzeum és az MTA ásatásokat indított. **Vértés László régész 1965 elején** itt találta az első embermaradványokat: néhány gyermekfogat. Európában a maueri állkapcsón kívül ezek a fogacskák voltak a legősibb emberi maradványok. **1965. augusztus 21-én találták meg egy felnőtt ember tarkócsontját.** Ez az archantropus (előember) meglehetősen eltér a mai embertől. Thoma Andor antropológus, aki tudományosan feldolgozta a leleteket, a **Homo (erectus seu sapiens = felegyenesedett vagy értelmes) paleohungaricus** nevet adta neki. Az elnevezés azt jelenti, hogy az eddigi leletek alapján nem lehet biztosan megmondani, hogy a mai emberfajta (sapiens) körébe, vagy a legkezdetlegesebb előemberek (erectus) csoportjába sorolandó-e. A tarkócsont morfológiai jellegzetességei más előemberek tarkócsontjainak jegyeivel rokonok, ugyanakkor a mérhető adatokból kiszámítható agyűrtartalom pedig nagy (1300–1400 cm³). A paleohungaricus elnevezés arra utal, hogy a legrégebbi időkben élt, és Magyarországon ásták ki első ízben a maradványait.

Mivel a tarkócsontot **Sámuel napján találták, a „Samu”** nevet adták az előembernek. A Szabadtéri Múzeumban megtekinthető az a kultúrréteg, amelyen Samu élt, valamint az egykori puha mésziszapba mélyedt, megkövesedett emberi lábnyom, továbbá ősbölcény, orrszarvú, medve és szarvas lábnyoma. A vízbe esett növényeket (200 fajtát) és rovarokat a mésztufa bekérgezte, és így azok is ránkmaradtak. A feltárt leletek köré **szabadtéri bemutatóhelyet létesítettek.**

TATA A 25 ezer lakosú Tata a Gerecse nyugati előterében a Tata-bicskei-törésvonal tengelyében fekszik. Ennek a földrajzi helyzetnek köszönheti azt a 30 forrást, ami a területén fakad. A terület hajdani mocsárvilágát Mikovinyi Sámuel tervei szerint még a 18. században lecsapolták. Ma már csak két nagyobb tavat találunk itt, az **Öreg-tavat** és a **Cseke-tavat.** Mindkettő **duzzasztott tó.** Így Tatára is ráillik a „**vizek városa**” elnevezés. A város két részre osztható: (Öreg) Tatára és a Tóvárosra.

Komárom nyugati szélén, az út mellett egy eredeti helyén álló római mérföldkő van (3 m magas mészkőoszlop) „GENIO ROMANO” felirattal. Tőle tovább két kilométerre a postakocsik idejéből való mérföldkő áll, amelyen a felírás mérföldekben adja meg a távolságokat. A közelben, egy kis erdő szélén áll a **szabadságharc 1849. júliusi csatájának emlékműve**. Gönyű belterületén ma is megvan a barokk postakocsi-állomás épülete.

A Tatai-árok – az M1-es út és környéke települései

BICSKE Az M1-es útról déli irányba rálátni az 1986-ban várossá nyilvánított Bicskére. 1848 decemberében itt igyekezett tárgyalni Batthyány Lajos, az első felelős magyar miniszterelnök az előrenyomuló Windischgrätz-cel, de eredménytelenül. Nagy parkban áll a kétemeletes barokk, **volt Batthyány-kastély**. Falai között 1928 óta **gyermekotthon** működik. Nyugati szárnyában **Batthyány-émlékkiállítás** valamint a **gyermekvédelem és az intézménytörténet, oktatástörténet** témakörében összegyűjtött anyag kiállítása kapott helyet. Dísztermében Ferenc Józseffel és Erzsébettel kapcsolatos relikviák láthatók. A Batthyányiak jószágkormányzója, **Nagy Károly** építtette a mányi út mentén fekvő hajdani **csillagvizsgálót**. Nagy Károly szerkesztette az első magyar éggömböt (csillagtérképet). 1844-ben Párizsban megvette az ott készült platina mintamétert és mintakilogrammot, amelyeket hazahozott magával. **A méterrendszer hazai bevezetésének ez volt az egyik első lépcsőfoka.**

BODMÉR Bicskétől délnyugatra, Bodmér határában áll az **első magyar óceánrepülőknék, Endresz Györgynek és Magyar Sándornak az emlékműve**. 1931. július 15-én itt landoltak kétüléses gépükkel, miután az USA-beli Harbour-Grace-ből kiindulva **átrepülték az Atlanti-óceánt**. 26 óra 20 perc alatt tettek meg 5770 km-t, megdöntve az addigi óceán átrepülési rekordot.

TATABÁNYA A város a **Tatabányai-medencében** fekszik. Négy különálló településből – Felső- és Alsógallából, Tatabányából és Bánhidából – egyesült Tatabánya néven. Egykor az ország legnagyobb bányavárosa volt, de mára a szénbányái kimerültek. Két erőműve és bányagépgépgyártása még korábbi szénbányászatára épült. A lakosság jelentős része ipari üzemekben dolgozik. A 72 ezer lakosú város Komárom-Esztergom megye székhelye.

Tatabánya-Újváros felett a **Kőhegy (Turul-hegy)** meredek letörésének a peremén – az M1-es útról is jól láthatóan – áll a **vörösrézből készült Turul-em-**

kediktátumban a történelmi Komáromot Komarno néven Szlovákiához csatolták, a magyar Komárom önálló várossá vált. A két városrészt közúti és vasúti híd köti össze a Duna felett.

Magyar Komáromban a múlt században három, részben földalatti kazamata-erőd épült: a Csillag-, a Monostori- és az Igmándi-erőd. A Monostori-erőd Közép-Európa legnagyobb újkori erődítménye, melyet a Duna Gibraltárjának is neveznek. Kiépítése az 1848–49-es szabadságharc után, 1850–1871 között történt. Osztrák hadmérnökök tervezték, a legmodernebb építészeti és hadászati tervek alapján. Az erőd maga egyetlen összefüggő épületegyüttes, amelyet magas földtakarás véd oly módon, hogy kívülről alig lehet észrevenni. Ma is lenyűgöző a várfalak és bástyák, földsáncok, földalatti kazamaták szövevényes hálózata. A hatalmas körbezárt udvar körül közel 30 ezer m² fedett terület biztosította a több ezer katona ellátását, kiképzését. Itt gyűjtötték össze a második világháború végén a nyugatról elengedett magyar hadifoglyokat, és közülük sokakat – jogtalanul – a Szovjetunió hadifogolytáboraiba szállítottak, ahonnan egy részük soha nem térhetett vissza. Az erőd ezután szovjet lőszer- és rakétabázis lett. Hogy a tárolt lőszer közelében még csak szikra se képződhessen, teljes villamos hálózatát felszámolták. A szovjet haderő kivonulása után – 1990. november – elkezdődött a helyreállítás munkája. Jelenleg egy órás vezetés keretében mutatják be építményeinek egy részét. A helyreállított helyiségekben 1998 őszén nyílt meg Komárom katonaéletét bemutató „Várak, erődök, katonák” című kiállítás. A ma műemlékké nyilvánított erőd kezelői tervbe vették az egyedülálló építészeti és haditechnikai együttes Világörökség-listára való felvételét. Az Igmándi-erődben a Klapka György Múzeum római kőtárát rendezték be. Déli lejtőjén alakították ki a Kopjafás Emlékparkot, ahol 11 kopjafa állít emléket az 1848–49-es szabadságharc komáromi hőseinek.

A városháza alagsorában működik hazánk egyetlen Tengerészeti Múzeuma. 1987-ben nyílt meg a Bécsben élő Juba Ferenc egykori hajóskapitány és hajóorvos gyűjtőmunkája eredményeként, és a magyar tengerészet múltját mutatja be.

A szlovák oldalon lévő erőd volt az 1848–49-es szabadságharc utolsó bástyája, amelyet Klapka György és katonái védtek, megfutamítva az osztrák seregeket és Ferenc Józsefet egyezkedésre kényszerítve. A Duna túlsó partján, a ma Szlovákiához tartozó Komarnoban született az író, Jókai Mór (1825–1904) és a híres operettszerző, Lehár Ferenc (1870–1948). Lehár Ferenc szülőházán emléktáblát helyeztek el, Jókai Mór szülőháza helyén álló épületen emléktábla őrzi emlékét.

Komárom egyik vonzereje az 58°C-os termálvíz. A gyógyhatásúvá nyilvánított vízre már kész gyógyászati komplexum települt. Az egész évben üzemelő szabadtéri termálmedence mellett hideg- és melegvízes strand és fedett uszoda is épült.

agostyáni arborétumot. Elsődleges célja a szóba jöhető és beszerezhető **exóta** fajok, elsősorban a fenyőfélék állományszerű elegyes, részben elegytelen telepítése. Az örökzöld növényeknek a magyar kontinentális klíma alatti megtelepíthetőségét vizsgálták. Az eredmények biztatóak. A 25 hektáros arborétum ma kedvelt célpontja az idegenforgalomnak.

BAJNA A község szélén áll a **Sándor–Metternich-kastély** klasszicista épülete, amelyet Sándor Móric, a legendás „ördöglovas” 1834-ben alakított Hild Józseffel a mai formájára.

A település katolikus temploma a 15. században épült. Szentélyében megmaradt a gótikus pálcatagos ajtókeret és a reneszánsz pasztofórium.

NESZMÉLY neves borvidék központja (Dunaalmással és Dunaszentmiklóssal), bár a szőlők kiterjedése csak néhány száz hektár. A szőlők nem a déli, hanem az északi oldalon helyezkednek el, mégis jó termést adnak, mert a Duna víztükre visszatükrözi a kívánt napsugárzást. A borvidéken főleg ezerjót termelnek („Neszmélyi fehér”).

DUNAALMÁS természeti kincse volt valamikor a bővízü 24°C-os kénes gyógyvíz. Gyógyhatása évszázadok óta ismert. Fennmaradt róla egy 1746-os orvosi jelentés is. Mára a környékbeli bányászat következtében a források elapadtak.

A temetőben nyugszhatnak Csokonai Vitéz Mihály szerelmének, Lillának (Vajda Julianna) hamvai egy vörös márvány sírkő alatt, amelynek a felirata: „Lilla áldott hamvainak férje Végh Mihály esperes. Élt 78 évet. Meghalt febr. 15. 1855. Béke hamvainak.” 1966-ban Csokonainak a mellszobrát is elhelyezték a településen.

Dunaalmás után a Gerecse ellankásodik, és lassan belesimul a Kisalföld felszínébe.

SZÖNY a régi római **Brigetio** helyén épült. Egy hadjárat során **375-ben itt halt meg Valentinianus római császár**. A folyamatos ásatásokból rengeteg értékes római lelet került ki.

KOMÁROM A történelmi Komáromnak a mai magyar Komárom csak a Duna jobb partján lévő külső városrésze volt **Újszöny** néven. Komárom ókori elődje, **Brigetio** jelentős, kolóniarangú városa volt Pannóniának. **István király** a Duna és a Vág (Kis-Duna) folyók összefolyásánál **földvárat** építtetett, amelyet Komárom vármegye székhelyévé tett. Komáromot az „erődök városa” névvel is illetik, összesen **nyolc erődje** épült, ebből három a magyar oldalon. A Duna-parti település a középkorban, majd a török időkben fontos végvár volt. A 19. század elején a Bécset elfoglaló **Napóleon elől ide menekült I. Ferenc császár családjával** és udvartartásával. Mai erődjellegét Ferenc császárnak köszönheti, ugyanis 1809-ben elrendelte, hogy a birodalom legnagyobb erődjévé építsék ki. A megkezdett építkezések az 1870-es évekig tartottak. Ekkorra alakult ki a mai erődrendszer. Miután a trianoni bé-

két oroszlánmancs között a cet szájából előbukkanó Jónás próféta. Jézus maga mondja: „Ez a nemzedék gonosz nemzedék: jelet kíván, de nem kap más jelet, mint Jónás prófétáét.” Jónás ugyanis három napig volt a cet gyomrában, mint Jézus lesz majd a sírban, mielőtt feltámad.

A gyertyatartó tetején a Physiologus által leírt, de a valóságban nem létező **főnixmadár** látható, amint a tűzbe veti magát. Az antik mondavilágból való leírás szerint a főnix Indiából származik. Ötszáz évenként Egyiptomba repül, és Heliopolisban, egy oltáron elégeti magát. A harmadik napon azonban poraiból megfiatalodva újjáéled, és visszatér hazájába. Ezt az antik történetet a Physiologus összefüggésbe hozza Jézus szavaival: „Azért szeret az Atya, mert odaadom az életemet, hogy aztán vissza is vegyem. Senki sem veszi el tőlem. Önként adom oda. Hatalmam van arra, hogy odaadjam, és hatalmam van arra, hogy visszavegyem. Ezt a földadatot kaptam az Atyától.” A főnix tehát Jézus halálát és föltámadását jelenti.

A főnix alatt egy **dombormű az Anasztáziszt**, Krisztusnak a pokol tornácára szállását ábrázolja. Krisztus megváltó kereszthaláláig ugyanis az őszövétségi igazak sem mehettek be az üdvösségre, Isten szinelátására. Krisztus tehát nekik viszi meg először a megváltás örömhírét. A keleti egyházban a mai napig is az Anasztázisz jelenlétével ábrázolják a húsvéti misztériumot. A nyugati egyházban egy gazdagabb passzióciklusba olvad bele. Szalagszerűen még egy felirat is olvasható a gyertyatartón: „Az halál és pokol meggyőzőjének.”

A Gerecse

A Dunántúli-középhegységhez tartozó Gerecse szerkezetileg aprólékosan feldarabolódott röghegység. A Magas- vagy Nyugati-Gerecse a hegység legmagasabb (Gerecse 634 m), legzártabb vonulatait és néhány szép, tágas löszös medencét (Tarjáni-, Tardosi-, Vértestolnai-medencét) foglal magába.

A triász dolomitban és mészkőben barlangok jöttek létre. A többszintes Pisznice-barlang járatainak a hossza eléri az 500 métert, és benne több denevérfaj él. A bajóti Öreg-kő Jankovics-barlangja az utolsó jégkorszak emberének az emléket őrzi, akárcsak a tatabányai Szelim-barlang, amelynek a bejárata az autópályáról is jól látható. A Magas-Gerecse tájvédelmi körzet. Nevezetes kincse a kemény, vöröses, szép rajzolatú júramészkő, amit pizskei vagy tardosi márvány néven már a középkorban fejtettek a Pisznicén és a Bánya-hegyen. Süttő mellett a Haraszt-hegyen pedig a süttői fehér édesvízi mészkövet termelik ki. A tardosi márvány fejtésére már Imre király bányajogot adott. Feljegyzések szerint Mátyás király egyszerre 96 gálya márványt szállíttatott Budára. Tardosbányán ma is találkozunk a 18. században bevándorolt olasz márványbányászok családneveivel.

A Nagy-Pisznice már felhagyott kőfejtőin található a botanikusok egyik legféltettebb kincse, a **Sadler-husáng** vagy **magyarföldi husáng**. Az egész világon számontartott hét termőhelyből öt van Magyarországon. Ezt a Ferula Sadlerianának nevezett bennszülött növényt Sadler Józsefről (1791–1849), az Egyetemi Botanikus kert egykori igazgatójáról nevezték el, aki „Pest és Buda környékének flóraműve”-ben közel ezer itt élő növényfajt ismertet.

A hegység **madárvilágából** meg kell említeni a **kerecsensólymot**, amely földrészünkön csak néhány országban él, és mindenhol zoológiai ritkaságként tartják számon.

A hegység erdeinek nagy részét **kocsánytalan tölgy** alkotja. A Tudományos Akadémia támogatásával hozták létre Agostyán község határában, a Bocsájtó-völgyben az

MÓR a Vértes Móri-árokra lejtő délnyugati végének gazdasági és turisztikai központja. Legjelentősebb műemléke a Szent István téren álló barokk **Lamberg-kastély**, amely Fellner Jakab tervei szerint épült a 18. század második felében. Építtetője **Lamberg Ferenc Antal** volt, aki nyári rezidenciának szánta az épületet. A kastélyban **helytörténeti gyűjtemény** tekinthető meg. A téren még egy 18. századi kastélyt találunk, a **Luzsénszky-család** építtette úgynevezett „**Láncos kastély**”-t, amely a homlokzata előtt végigfutó láncokról kapta a nevét. Benne ma az önkormányzat működik.

A főtér magasabb pontján álló **kapucinus templom**ot 1695-ben kezdték építeni és 1701-ben szentelték fel, de a 19. század végén jelentősen átalakították. A templomot Brindisi Szent Lőrincnek, a sárréti csata hőseinek tiszteletére szentelték fel. **Főoltárképét**, amely Jézust és Máriát ábrázolja, **páter Norbert kapucinus szerzetes festette** a 18. században. A templom egyik mennyezeti freskója – Rovátkai Lajos munkája – Brindisi Szent Lőrincet ábrázolja a csókakői csatában. Színes üvegablakai Bécsben készültek.

Mór a móri borvidék központja. A Vértes hegység védelme alatt, védve az északi szelektől, és a június-júliusi nappalok idején végig napsütésnek kitéve, **600 hektáron terem a „móri ezerjő”**, a külföldön is legismertebb magyar borok egyike. A szőlőhegyen keresztek, kis kápolnák, pincesorok, lejjebb a **Bormúzeum** található. Ez utóbbi a borkóstolók és a móri bornapok színhelye is. A szüret időszakához kapcsolódik a **Móri Bornapok rendezvénysorozata**.

CSÁSZÁR A római katolikus templom **Fellner Jakab alkotása** a 18. századból. A templombelső freskóit és oltárképeit a barokk kor kiváló festője, **id. Dorffmeister István** festette. A főoltárkép Péter és Pál apostolok búcsúját ábrázolja. A szentélykupolán a Szentháromság, Szűz Mária, Péter és Pál vértanúsága koszorúit tartó angyalok láthatók. A középkupola freskóján Jézus átadja Péternek a mennyország kulcsait. A harmadik kupola freskója Szent Pált ábrázolja, amint a pogányoknak prédikál. A templomnak tehát összefüggő ikonográfiai programja van.

A szöszék ritka ábrázolási forma: bárkát ábrázol evezőkkel, hálóval és genezáreti halászokkal. A hajóban Jézus mellett a hálóját kivető, halászó Péter ül. Az orgonakarzat mellvédjén muzsikáló angyalok szobrai állnak.

A templom európai jelentőségű ritkasága a húsvéti gyertyatartó, feltehetően a 17. vagy a 18. századból. A közel két méter magas, oszlopszerűen megformált gyertyatartó, mintha teljes egészében a **Physiologustól** (200 körül) merítette volna az **ikonográfiáját**.

Talapzatán két hatalmas oroszlánmancs kapaszkodik a földbe. Itt az oroszlán **Krisztus feltámadásának a szimbóluma**. A Physiologus szerint ugyanis az oroszlán nyitott szemmel alszik: Krisztus is testi mivoltában alszik a kereszten, de isteni lénye éber marad. Más, hasonló korból való értelmezés szerint, a nőtény oroszlán holtan hozza világra a kicsinyeit, csak a harmadik napon kelti őket életre az apjuk úgy, hogy rálehel az arcukra. Ez utalás arra, hogy Jézus három napig holtan feküdt a sírban. Ugyanerre a gondolatra utal a

dászatokat. Zsigmond is építkezett itt, Nagy Lajos pedig így kezdte a közeli Gerencsér várból a leveleit: „vadászatunk helye”. A nagy vadászatoknak irodalmi hagyományai is vannak. Gvadányi József itt vadásztatja a pozsonyi diéta mulatni vágyó ifjúságát a „Vértesi vadászat” című művében. Ha pedig a Lófő orma nem takarná el, éppen belátnánk a Mocsárrét völgyébe, Vörösmarty Mihály „Szép Ilonka” című elbeszélő költeményének helyszínére.

Várgesztesen épült meg hazánk négycsillagos üdülőfaluja, a Villapark. Minden kényelemmel felszerelt 125 villa várja egész évben a vendégeit.

MAJKPUSZTA A Környe és Csákvár közötti úton érjük el a majki kamalduli remeteséget. Majk az Esterházy-család gesztesi uradalmának tartozéka volt.

A kamalduliak a negyedik magyar remeteséget Esterházy József segítségével építették meg a 18. században, a Quirinium nevű római telep köveiből. A bencés szellemben élő szigorú remete rendet Szent Romuald alapította 980 körül, az itáliai Arezzo közelében lévő Camaldoliban.

Az épületegyüttes tervezésében részt vett Franz Anton Pilgram, a barokk kiemelkedő építész is.

A majki – több sorban álló – 17 remetelak oromfalán a **donátorok**¹⁵ címerei láthatók (Esterházy, Cziráky, Erdősy stb.). Mindegyik házhoz kis kert is tartozott, ahol a remeték dolgoztak. Az egyik remeteházban rendtörténeti kiállítás látható, amely bepillantást enged a remeték egykori életébe. A templomnak csak a barokk tornya maradt meg. A toronyból szól az a harangjáték, amely minden negyedórán Esterházy Pál Harmonia Caelestis című zenei gyűjteményéből ad elő részleteket. A torony óráját műholdon érkező jelek vezérlik. A templom előtt nyaranta hangversenyeket rendeznek. Napjainkban a cellákat apartmanként hasznosítják. Az épületek végén áll a volt Esterházy-kastély (18. század).

VÉRTESSZENTKERESZT Oroszlánytól délnyugatra, a Vértesszentkeresztben találjuk a vértesszentkereszt bencés apátság és templom jelentős értékű romjait. Az apátságot Csák Ugrin kalocsai érsek építtette 1140 körül. Első írásos említésével 1146-ban találkozunk. A török hódoltság alatt pusztult el. Az eredetileg két homlokzati tornyos, háromhajós templomnak részben még áll a nyugati zárófala és a szentélye. Főapszisa három levelű lóhere alaprajzú, míg a mellékhajók apszisa félköríves. Az északi oldalán álló bencés monostornak csak csekély falmagasságú részei maradtak meg. A legszebb eredeti kőfaragványokat Tatán, az Esterházyak parkjában Charles Moreau által tervezett múromok építéséhez használták fel. A park a Cseke-tó partján helyezkedik el. A vértesszentkereszt apátság romjainak konzerválása az 1980-as években történt meg.

¹⁵ Donátor: adományozó, alapítványt tevő személy.

A település legértékesebb épülete az **Esterházy-kastély**, amely hazánk legszebb klasszicista kastélyépülete. 1823-ban épült, valószínűleg Charles Moreau francia építész tervei szerint.

Az 1748-ban épített, de Esterházy Miklós megbízásából Ybl Miklós által 1852–1859 között átépített **katolikus templom** fő értéke a szentélyben álló, Georg Herzog osztrák szobrász által 1854-ben készített, fehér márvány Szent Mihály-szobor. Az oromzat Patrona Hungariae-szobra szintén Georg Herzog alkotása.

GÁNT a magyar bauxitbányászat bölcsője. Az 1920-as évek elején egy addig ismeretlen mérnök, Balázs Jenő fedezte fel a Gánttól délnyugatra (2 km) lévő nagy kiterjedésű bauxittelépeket. A gánti bányából közel 12 millió tonna ércet termeltek ki. A külfejtés mellett, mivel a bányászat már megszűnt, megnyitották a **Bagoly-hegyi Bauxitbányászati Múzeumot**.

Mint azt a táró melletti tábla is tanúsítja: „Itt a Bagolyhegyen létesítették 1924/25-ben a gánti bauxitbányászat első kutatótáróját.” Láthatók a táróban a bauxitbányászat régi és új eszközei. A tárótól 10 perces sétával érhető el a **Meleges II. bauxitelfordulás** területe. A látogatót megragadja a dolomit-töbrökben visszamaradt bauxittípusoknak az a sokszínűsége, változatossága, amely jellemző a magyarországi, de különösen a gánti bauxittípusokra. Látható a bauxitkezelés előtti **vetősíkok** mentén, vagy a földrengések folytán **megújult** fiatalabb korú kéregmozgások helye, elvetési magassága. De az elmozdulás irányára is lehet következtetni a különböző irányú érdekes **vetőkarcokról**.

Csókakő A Vértes délnyugati végén, 298 m magas sziklaormon áll a csókakői vár romja. A szabálytalan alaprajzú belsőtornyos várat a Csák nemzetség építette a 13. században.

1601-ben Brindisi Szent Lőrincnek, a kapucinus szerzetesrend generálisának a szavára a keresztény fejedelmek az előnyomuló török hadakkal szemben egyesítették seregeiket. A keresztény sereg Magyarországon gyűlt össze. Lőrinc – kereszttel a kezében – a hadsereg élére állt, s a katonákat meg a tiszteket fellelkesítve, október 15-én a csókakői csatában elsőprő győzelemre vezette őket a török sereg ellen. A török csak 42 évvel később tudta elfoglalni a csókakői várat.

A Vértes északnyugati oldala – Vértesalja

Várgesztes Környéről jutunk a hegység belsejébe vezető úton Várgesztesre. Néhány perces sétával a vár alatti parkolóból érhetjük el a 385 m magasan fekvő várat. A 14. században épített téglalap alakú királyi várban az 1980-as években végzett helyreállítás során turistaházat és éttermet alakítottak ki.

A főfalakat körülvevő **védőműveken** át jutunk a négyszögletes udvarba. A tetőteraszról szép kilátás nyílik egyfelől Várgesztes piros háztetőire, másfelől a Nagy Kutyaom, Űző-hegy és Vadászdombok öreg erdeire. A környék földrajzi nevei is elárulják, hogy **századokon át királyok tartottak itt nagy va-**

IV. Béla uralkodása alatt is fennállott. Ő maga is lakott a vár falai között a tártárás idején. Egy ideig itt őrizték az ország ereklýeit, a többi között a Szent László-hermát is. Később a veszprémi püspökségé lett, amikor a török elfoglalta Veszprémet, a püspökség a sümegi várba költözött. Kövess püspök (1554) új védőművekkel erősítette a várat. Rövid ideig a töröké (1563), majd újra a püspökségé (1587). **Rákóczi szabadságharca** idején itt tartották a dunántúli megyék gyűlését is. Emiatt a császár parancsára 1713-ban részben lerombolták. A maradványokat az 1774-es tűzvész pusztította el. Utána Széchényi Pál püspök elrendelte, hogy csak kőből lehet építkezni. Így az újjáépült vár szép épületeiben ma is gyönyörködhetünk. A vár mai rekonstrukciója és üzemeltetése példaértékű. Az évente megrendezésre kerülő Sümegi Várjátékok sok látogatót vonzanak.

A sümegi temetőben nyugszik Kisfaludy Sándor és felesége, Szegedi Róza. A síremlék Kisfaludyt ábrázoló carrarai márvány mellszobrát Gerendai Antal készítette. A talapzatán Szegedi Róza bronz domborművű arcképe látható. A temetőben még néhány szép művészi síremlék látható Istók Jánostól és Kallós Edétől.

BAZSI Itt született 1926-ban Simon István költő, és itt is temették el.

SÜMEGPRÁGA A településen évenként fazekastalálkozót rendeznek külföldi résztvevőkkel, cserépvásárral és folklórműsorokkal.

A Vértes

A Vértes a Tata-Váli-árok és a Móri-árok között mintegy 35 km hosszan elhelyezkedő, átlagosan 400 m magas, tagolatlan lapos fennsík, amely főként triász dolomitból épül fel.

Az északkelet-délnyugati csapású röghegységet minden oldalról törések és vetődések mentén kialakult meredek lépcsők határolják. A hegység mai letarolt felszíne a miocén vége felé alakult ki, de fiatalabb mozgások ezt még feldarabolták, és féloldalasan ki is emelték. Legmagasabb pontjai a Nagy-Csákány (487), a Körtvélyes (480) és a Csóka-kő (479). A hegység területén kis lösszel fedett szerkezeti medencék és völgyek találhatók.

Változatos növényvilága van. Az északi és déli eredetű növények sajátos együttélése teszi érdekessé a hegységet. A szakadékos mély völgyekben sok a vaddisznó, több díjazott példányt kilőttek már innen. Sokszínűsége leginkább a Csákvár-gánti országútról leágazó geológiai-botanikai tanösvényen és a Fáni-völgy turistaútján fedezhető fel.

A Vértes délkeleti oldala

CSÁKVÁR A mai Csákvár helyén a rómaiak Floriana nevű városa állt, amelyet közvetlen út kötött össze Gorsiummal (Tác). Régen jelentős fazekas központ volt. Az itt készített csíkos fazekakat és zöld köcsögöket messze vidéken ismerték.

pásztorok imádása”, „A királyok imádása” és „Krisztus feltámadása”; a bal oldali fülkékben: „Jézus körülmetélése”, „Golgota” és „Szent Péter első prédikációja” címen.

„A pásztorok imádása”-n minden résztvevő elragadtatással szemléli a Kisdedet. A Gyermekből áradó fény világítja meg a jelenlévőket. Egyetlen személy – egy sajtot hozó pásztor – azonban kihívón a freskót szemlélőre tekint, nem a Gyermekre, így vonva magára a figyelmet. Alakjában a művész önmagát festette meg. A művész a kórus freskóján is megörökítette magát: Bíró Márton püspök mellett lehet látni narancsszínű frakkban.

A szentély zárófalának triptichonszerű freskóműve: „Krisztus mennybemenetele”. Mind a bal, mind a jobb oldali szárnyfreskón egy-egy, a valódi faloszlopokra kitámaszkodó alakot festett Maulbertsch, ami ritka barokkos megoldás. A jobb oldali szárnykép jobb alsó sarkában Maulbertsch festői jelképe, a kóró is látható, alatta a névalírásával: „Maulbertsch pinxit”.

A szentély oldalfalain a négy nyugati egyházatya grisaille¹⁴ képét láthatjuk. Bal oldalon Szent Jeromost és Szent Gergelyt, a jobb oldalon Szent Ambrust és Szent Ágostont.

A plébániától – keresztezve a város főutcáját – Kisfaludy Sándor (1772–1844) szülőházához jutunk. A földszintes épületben ma a Kisfaludy Emlékmúzeum van. A költő itt is halt meg.

A Kisfaludy-házon túl, már emelkedő térszínen épült meg Bíró Márton veszprémi püspök nyaraló palotája. Az aszimmetrikus barokk palotát Tiethart József építette (1755). Főbejáratát atlaszoktól tartott, Bíró Márton püspök címerével ellátott erkély díszíti. Értékes könyvtár-bútorzata ma az Iparművészeti Múzeumban van Budapesten. A palota stukkódíszzeit A. Orsatti készítette.

A tér legmagasabb pontján a ferences templom áll. 1652–1657 között emeltette Széchenyi György püspök. 1733-ban bővítették, és ekkor épült a tornya is a győri Witwer Márton karmelita építész tervei szerint. A főoltárát Franz Richter karmelita szerzetes faragta. Kontuly Béla Mária életéből vett jelenetekkel festette ki a boltozatot. A ferences templom egy 17. századi csodás gyógyulás után Mária-kegyhely lett. A főoltáron lévő Pieta több tűzvész-ből meglepő módon épségben került ki. A templomhoz csatlakozó kolostor-épületben 17. századi szép faragott bútorokat találunk.

A vár alatti nyeregben van a Bíró Márton püspök által építtetett lóistálló, amely jelentős mezőgazdasági műemlék, és ma is a lovas turizmus céljait szolgálja. Érdekes a „Nyereg- és lószerszám-történeti kiállítás”.

A krétamészkőből felépülő kis rög – amelyet a Pannon-tenger romboló munkája választott le a Nyugati-Bakonyról – tetején emelkedik a sümegi vár romja. A szabálytalan alaprajzú, belsőtornyos vár a Balaton-vidék legnagyobb és legjobb állapotban lévő váromja. Észak-déli irányban legnagyobb hosszúsága 125 m. Alapfalainak a vastagsága a 4 métert is meghaladja. Már

¹⁴ Grisaille: a szürkének különböző árnyalataival való festési mód, illetve az így készült, dombormű hatású kép.

A kastély előtt áll Somogyi József **Petőfi-szobra** annak emlékére, hogy itt kapott két arany jutalmat Petőfi a Szín és való című verséért. A Petőfi-szobor szomszédságában egy fehér kőhasábra véste **Szervátius Jenő Jókai alakját**.

A Fő téren a **Kapuszín** alatt áthaladva jutunk a **Kossuth**, majd a kisvárosi hangulatot idéző **Petőfi utcába**, ahol egy földszintes házban, a házon lévő emléktábla szerint, Petőfi lakott.

Pápa a 16. században a kálvini reformáció dunántúli központjává vált. A Fő utcában van a **Református Egyháztörténeti Múzeum** (amelyben a dunántúli reformátusság egyháztörténeti és művészeti emlékeit gyűjtötték össze) és a **Levéltár**.

A Fő utca ékessége a **Witwer Márton (Athanáz) karmelita szerzetes** által tervezett **bencés templom**. A barokk minden szépségét megtaláljuk a **Tatirek Félix pálos szerzetes** által faragott oltárokon, kórusrácson, szószéken, stallumokon, padokon és szobrokon. A templom előcsarnokában látható a **gótika korából való úgynevezett „Szerecsen Krisztus”**.

A **Kékfestő Múzeum** közép-európai viszonylatban egyedülálló **ipartörténeti gyűjtemény**. A Kluge-féle **kékfestőműhelyt** tekinthetjük meg itt eredeti teljes felszereléssel.

A **Március 15. tér** déli részén magasodik az 1895-ben épített **Református Kollégium** épülete, falán **prédikátorok, tanárok és Nagy László költő emléktáblájával**. A kollégium **20. századi neves diákjai** közül megemlítjük még **Somogyi József szobrászt, Lőrincze Lajos nyelvészt és Csoóri Sándor költőt**.

SÜMEG A város a Bakony és a Keszthelyi-hegység találkozásánál, a **Marcal-medencére lejtő peremvidéken**, a **Balatontól mindössze 20 km-re** helyezkedik el. **Kimagasló történelmi és művészettörténeti látnivalói** sok turistát vonzanak.

A LÁTNIVALÓK MEGTEKINTÉSÜK SORRENDJÉBEN: *a katolikus plébániatemplom, Kisfaludy Sándor szülőháza, a püspöki nyaraló, a ferences templom és a vár.*

A **katolikus plébániatemplomot Padányi Bíró Márton** veszprémi püspök építtette **Tiethart Józseffel 1756–1759 között**. A templomba belépőt, a szerény külső után, **rendkívüli művészi élmény** fogadja. **Falai és mennyezete** ugyanis **csodálatos frissességű és szépségű freskókkal van tele**. A **freskókat még a fiatal Maulbertsch, a barokk kor – nálunk alkotó – legnagyobb festője készítette 1757–1758-ban**. Az 1843. évi tűzvészkor megsérült freskókat 1938-ban **Mauro Pellicoli restaurálta**.

A **freskók alakjai** helyenként rákerültek még az építészeti tagozatokra is. A **freskókat a hevederpárokkal három részre tagolt dongaboltozaton, a vastag oldalfalakban 3–3 félköríves, félkopolával boltozott fülkékben, a szentélyben, az orgonakarzaton és az alatta lévő boltozaton találjuk**.

A **legszebb képek a fali fülkékben láthatók, és Jézus életéből vett jeleneteket ábrázolnak, a bejáratától előre haladva, a jobb oldali fülkékben: „A**

A török után hangulatos barokk várossá fejlődött. Az Esterházy-család birtokközpontjaként az 1700-as években élte virágkorát. A város szellemiségét a múlt században a Református Kollégium határozta meg. Különböző szintű iskolák oktató-nevelő tevékenységét fogta egybe, méltó társaként Sárospatak és Debrecen kollégiumainak. A magyar történelem számos alakja töltötte diákéveit az iskola falai között. A sikeres városrekonstrukció eredményeképpen 1989-ben Hild-émlékérmet nyert.

A VÁROS LEGÉRTÉKESEBB LÁTNIVALÓI: a katolikus plébániatemplom, az Esterházy-kastély, a bencés templom, a Református Egyháztörténeti Múzeum és a Képfestő Múzeum, amelyek a város főterén és főutcájában található.

A Fő téren álló katolikus plébániatemplomot Esterházy Károly egri püspök építtette Szent István diakónus, első vértanú tiszteletére. 1774–1786 között épült. A templom tervezőjének, Fellner Jakabnak a munkájához Esterházy püspök minden részletre kiterjedő egyházi és művészi programot adott, így valóságos társalkotóvá lépett elő.

A kéttornyú copf ízlésű templom oromfalán Szent István első vértanú szobra áll, Messerschmidt János alkotása. A timpanonban az Esterházy püspöki címer látható. A monumentális belső tér berendezésén és díszítésén kiváló művészek dolgoztak. A főoltár képét, Szent István megkövezését a bécsi Hubert Maurer festette. A templom boltozatán folytatódnak a szent életéből vett jelenetek, de már Franz Anton Maulbertsch-től. A berendezésnél használt anyag is különleges értéket képvisel: a tabernákulum urali malachitból, a szószék libanoni cédrusból, az életfát ábrázoló keresztelőkút pedig vörös márványból készült. A szobrokat Procop Fülöp bécsi szobrász készítette – a főoltáron Szent István és Szent László szobrai.

Van egy történelmi érdekességű grissaille-kép a szentélyben, amely azt a jelenetet ábrázolja, amikor Géza feleségének, Saroltnak megjelenik álmában a vértanú István, és megjövendőli fia születését. Innen ered az István keresztnév választása.

Gróf Esterházy Károlynak, mint városépítőnek az új bronzszobra a templom előtt áll.

A templom mögött – mintegy lezárva a Fő teret – áll az U-alakú Esterházy-kastély. A kastély az egykori vár alapjának a felhasználásával készült Franz Anton Pilgram tervei szerint (1750). Később Fellner Jakab, majd Grossmann József vezette a munkálatokat. Az épületben az Esterházy Károly Múzeum, Zeneiskola és Könyvtár működik. A kápolna ma a könyvtár olvasóterme. Restaurálásáért Král Éva és Felhősi István Europa Nostra-díjat kapott.

A kastély úgynevezett Nádor Terme (régén „Ebédő palotá”-nak hívták) idézi legjobban a régi kastély légkörét. Innen indul a fával burkolt, arannyal díszített, mennyezetstukkókkal, cserépkályhákkal, csillárokkal ékes termek barokkosan egymásba nyíló sora.

A kastély mellett az egykori lovardából alakították ki a Platán Szállót.

Szent Móric (Mauritius) Maximianus császár kiváló hadvezére, a thébai légió vezére volt. 300 körül Aganuum-nál (ma St. Moritz) állomásoztak, amikor parancsra keresztényeket kellett volna lemészárolniuk. Mivel ők is keresztények voltak, a parancsot megtagadták. Ezért előbb megfuzdelték a légiót – Móriccal az élen –, majd az egészet felkoncolták.

A Hasprai-családtól megvásárolt tornácos bakonyi, népi építésű házban rendezték be a **Szabadtéri Néprajzi Múzeumot**. Érdekes a **Bakonyi Erdők Háza**. A zirci apátság hajdani gazdasági épületében természetvédelmi és erdészeti gyűjteményt állítottak ki.

Az apátságtól egy kilométerre, egy kis tavacska partján, idilli környezetben álló **kápolna** jelzi a helyet, ahol **Szent Gellért** remetéskedett. A fölötte lévő magaslatra fut fel a **Kálvária** stációkkal jelzett útja.

CSESZNEK különösen szép fekvésű bakonyi várának a romjait a Zircről északra vezető 82-es út mentén találjuk. Hatalmas mészkősziklán áll a hajdan öt helyiségű belső vár romja. A vár első említése 1308-ból származik, akkor a Csák nemzetségé volt, majd különböző főuraké, köztük a Garaiaké, akik lovagvárrá építették át. Egy ideig a török is birtokolta. Később Esterházy-birtok lett. Még a múlt században is lakták. 1820-ban villámcsapás által keletkezett tűzvész pusztította el. Állagmegóvása és helyreállítása részben megtörtént.

GANNA Az Esterházyak temetkezőhelye, a 83-as úttól 4 km-re találjuk. A gannai kerektemplom a magyar klasszicizmus páratlan érdekességu alkotása, amit az Esterházyak megbízásából Charles de Moreau francia építész tervezett 1808–1818 között. Az épület a római pantheon kicsinyített mása. A templombelső legértékesebb díszítőelemei Josef Klieber szobrai. A gannai kriptá megformálásában az antik sírépítményekhez fordul vissza. Az épület magja egy magasra emelt centrális hajótér. Alatta helyezkedik el a kör alaprajzú kriptá. A kriptában az Esterházy-család számos jelentős tagja nyugszik. A hajó előtt oszlopos előcsarnok található.

DÖBRÖNTE A Himfyek ősi fellegvára Ganna szomszédságában van. A Himfy Benedek által 1367-ben épített **Szarvaskő várának** a romjaitól gyönyörű kilátás nyílik. Itt rendezik meg minden szeptemberben a „Döbrönteí várünnepségek”-et. Télen sífelvonó is működik.

PÁPA Zircről a szépséges Gerence-völgyön át jutunk a Bakony és a Kisalföld találkozásánál, az úgynevezett „Pápai-síkság”-on fekvő városba. Az egymástól eltérő jellegű gazdasági területeknek az érintkező vonalán mint kereskedőváros jött létre, majd ipari és kulturális központ jellege került előtérbe. Elsősorban textilipara jelentős, de a Pápai Húsipari Kombinát készítményei is kiváló hírnévnek örvendenek.

A település első említése 1051-ből való, és 1401-ben már városi rangot kapott. A török időkben végvár volt, és csak rövid ideig volt török kézen.

borműve látható. **Asztalosremek** a barokk gyóntatószék, orgonaszekrény és a kórus aranyozott rácsozata. Később készült a kétsoros neobarokk stallum. A szószerk közelében, a falban egy feliratos kő Imre király (1196–1204) oltár-alapítását hirdeti.

Az apátság épületének értékes látnivalója a könyvtár díszterme. A mai 60 ezer kötetet számláló könyvtár első könyvei még a Heinrichau-i ciszter apátságból kerültek ide a 17. században. Itt őrzik az egyik Schedel-féle **Weltchronik**-ot, amelyben Buda hiteles 15. század végi rajzát láthatjuk. A díszterem intarziás könyvtárbútorzatát a 19. században Wilde Mihály zirci asztalos készítette, nagyrészt habos kőrisből, egyéb bakonyi fákból és paliszanderből. Fia, Wilde József a Bakony százféle fájából egy intarziás asztal-lapot készített, amely az 1862-es londoni világkiállításon díszoklevelet nyert. (Ez az asztal mellett látható.) A könyvtár folyosóján Reguly Antal munkásságát bemutató kiállítás látható.

Az apátságban kapott helyet a **Bakony Természettudományos Szak-múzeuma**. Az 1972-ben alapított múzeum „A Bakony természeti képe” néven 1962 óta folyó tudományos kutatóprogram eredményeit mutatja be: élő-helyek szerint csoportosítva látható a hegység növény- és állatvilága, valamint a „Kárpát-medence ásványai” című kiállítás.

Az apátsági angolkertet, ismertebb nevén az arborétumot Dréta Antal apát fejlesztette jelentős gyűjteménnyé a 19. században. A napjainkban 20 hektáron fekvő arborétumban megtalálható fafajok száma több mint 600. A legöregebb egy 350 éves kocsányos tölgy. A 111 fából álló hársfa-sort 1809-ben telepítették a hajdani római út mentén.

A város főterén áll emléktáblával jelölve Reguly Antal (1819–1858) szülőháza. A kiváló tudós volt az Észak-Úral első kutatója és feltérképezője. Finnországtól az Észak-Úralig a magyar nép rokonait kutatta, miközben hatalmas földrajzi, néprajzi és nyelvészeti anyagot gyűjtött. Szülőházában kapott helyet az életútját és munkásságát, valamint Zirc és a Magas-Bakony helytörténeti, néprajzi tárgyi emlékeit őrző múzeum. A tudós mellszobra a város főterén található. A téren van a turista 0 kilométerkő is. Egy kis oszlopon kőcipő emlékeztet arra, hogy a városból kellemes turistautak vezetnek a Bakony vadregényes tájaira.

BAKONYBÉL a Kőris-hegy alatt – a Zirc–Pápa közötti úton – helyezkedik el. Bencés kolostorát Szent István építtette. Itt remetéskedett Szent Gelért, Szent Imre nevelője és Boldog Günther, Szent István sógora. A 12. században itt volt az ország második legnagyobb könyvtára. A mai barokk templomban Dorffmeister István és Stern János barokk festményei láthatók. A főoltárkép Szent Mórict, a templom védőszentjét ábrázolja. Szent Móríc annak a bajor uralkodóháznak volt a védőszentje, ahonnan az első kolostort építő Günther (és Gizella királyné is) származott. Nem véletlen tehát, hogy a templomot neki szentelték.

Somló se kutya, nagy oligarcha Somló is. Aranyszínű nedve Grand Vin, s behűtve, a világ bármelyik pecsenye borával felveszi a versenyt." A somlói bort évszázadokig természetes gyógyborként tartották számon, és sokféle betegség ellen használták. Latin közmondás is állítja gyógyhatását: „*Vinum Somlainum omni tempore sanum*”, vagyis „A somlói bor mindig gyógyít”. Kítőnő vesetisztítónak és savképzőnek tartják ma is e tájon. A somlói borvidék jellegzetes borai a **furmint**, a **juh fark** és a **tramini**. A legenda szerint – Mária Terézia parancsára – az ifjú Habsburg-főhercegek a nászéjszakájukon egy pohár somlói bort fogyasztottak a fiú utód nemzése érdekében.

A hegy lejtőjének közepe táján érhetjük el az ország egyetlen épségben maradt **taposókútját**, vagy ahogyan itt nevezik: **tipró kútját**. A 80 méter mélyből egy nagy forgódobban előregyalogolva – tiporva – lehet a nagy vödört felhúzni.

A szőlőkre a **legszebb kilátást** a 15. században épült **Margit-kápolnától**, egy 250 éves **védett hársfa** árnyékából élvezhetjük. A kápolna Kisfaludy „Essegvár”-ában is szerepel. Kisfaludy ugyanis nagyon szerette a somlói bort és az itteni víg szüreteket.

A hegy bazaltsapkájának legmagasabb pontján (433 m) lévő **Szent István-kilátóból** nagyszerű körképben gyönyörködhetünk (Bakony, Balaton, Alpok). A hegy különálló, alacsonyabb ormára épült a **14–15. századi vár**.

ISZKÁZ A Somló szomszédságában van, ahol Nagy László költőnk született. Szülőháza ma **Emlékmúzeum**.

ZIRC A város legértékesebb látnivalói: a ciszterci apátság temploma, az apátság muzeális értékű könyvtára és Természettudományi Múzeuma, az apátság arborétuma és Reguly Antal szülőháza.

A ciszterci apátságot **III. Béla** alapította 1182-ben. A 800 éves évfordulón a pápa „**basilica minor**” rangra emelte a templomot. A 12. században a franciaországi Clairvaux-ból betelepített szerzetesek építették az **első rendházat**. Alapfalait az arborétumban látjuk. Kívül az út mellett egy román kori pillér maradt meg az apátságból. A török időkben elnéptelenedett bakenyi tájon a ciszterek teremtetek újra kultúrát és virágzó gazdaságot. A **rendszerváltozás** óta a ciszterek a templom belsejét (freskók stb.) gyönyörűen restaurálták.

A mai nagyméretű, kéttornyú, barokk ciszterci templom **Witwer Márton Athanáz** karmelita építész tervei szerint épült 1727–1733 között. Mária mennybevételét ábrázoló főoltárképét **Maulbertsch** festette. Az ő munkája a jobb oldali mellékoltár Magdolna-képe is.

A legértékesebb a templom berendezéséből a **barokk szószék**. A szószék hangvetőjének a tetején a **Tábor-hegyi jelenet** alakjai vannak. A mellvéd **három domborműve** Jézus születését, feltámadását és a Szentlélek eljövételét ábrázolja, **párkányán** pedig a **három isteni erény** (hit, remény, szeretet) allegorikus szobrai láthatók. Végül a feljárati korláton a **négy nyugati egyházatya** (Szent Ambrus, Szent Jeromos, Szent Ágoston, Szent Gergely) dom-

épületében. Az 1800 darabból álló gyűjtemény leggazdagabb része az **500 darabból álló keresztgyűjtemény**. A múzeumot a régebben itt szolgált és a falu jötevéjeként ismert plébánosról, **Bóthy Mihályról** nevezték el.

MAGYARPOLÁNY a 8-as úttól északra (4 km) fekvő, Európa Nostra-díjas település. Német ajkú lakói még a 18. században telepedtek ide. **Petőfi utcája** a Nemzeti Örökség része, a házak közül **43 országos, további 40 helyi védeltséget élvez**. Az itt lévő épületek bemutatják a régi faluszerkezetet.

A település barokk **műemlék kálváriája** (1770–1780) meredek lépcsősor mentén helyezkedik el. A lépcsősor pihenőinél sátoztetős kis építményekben festett, fából készült alakokkal jelenítik meg a fájdalmas rózsafüzér öt titkát. A lépcsősor (153 lépcső) felső végén álló kereszt mögött a **Fájdalmas Szűz kápolnája áll**, amelyet 1910-ben épített Weber zirci kőműves. A Kálváriánál rendezik meg minden év pünkösdjén a **Polányi Passiót**.

A lépcsősor alján lévő Szentháromság-szobor 1890-ben, a Pieta 1901-ben készült.

AJKA A 32 ezer lakosú város fontos ipari település. Szénbányászatát 1865-ben az Ajkacsingervölgy bányáiban kezdték. A csingervölgyi **Bányászati Múzeumban** bányászattörténeti emlékeket állítottak ki. A Városi Múzeumban helytörténeti anyag, **Borsos Miklós Emlékkiállítás**, Fekete István és Molnár Gábor, a világjáró vadászíró emlékszobája várja a látogatót. A Kristály Üvegipari Kft. (2004) műhelyeiben kézzel csiszolt **ölműveg dísz tárgyak**, tálak, poharak stb. készülnek. Az üzem engedéllyel látogatható.

DEVECSER várának alapjait a Torna-patak árterén lévő halmon, feltehetően egy emeletes és tornyos kőház építésével vetette meg a 15. században a Csoron-család. A 16. században erődítményszerű várkastéllyá alakították át. A ma gótikus és reneszánsz elemeket is mutató épületet az Esterházy-család építtette át barokk kastéllyá. A szépen helyreállított várkastély főépületében ma a városi könyvtár működik, reneszánsz kandallója értékes.

SOMLÓVÁSÁRHELY a Somlói borvidék központja. A **Bakony nyugati végén**, már a Marcal-medencébe érve, **három vulkáni tanúhegyet** találunk, tetejükön **bazalttakaróval**. Devecser után a 8-as útról jobbra látható impozáns megjelenésével a **magányos Somló (433 m)**.

SOMLÓ A hegy oldalán, ahol a hegynék nevet adó **som tenyészett**, már a rómaiak szőlőt termesztettek. Az Árpádok idején a Szerémség után a második legjelentősebb borvidéke volt hazánknak. **Ma is szépen ápolt szőlők sorakoznak a hegy oldalán**, egészen a meredeken álló bazaltoszlopokig.

Volt itt szőlője Mátyás királynak, Kinizsi Pálnak, Vak Bottyánnak, Vörösmarty Mihálynak és Mikszáth Kálmánnak is, aki így ír a boráról: „Ha Tokaj a borteremő hegyek királya,

lyi nyersanyag döntötte el a telephely kiválasztását, de ma már mindkettő jelentős részben máshonnan érkezik. Ami pótolhatatlan, az a művészi színvonal. 7 tervezőművész, 600 festő és 15 mérnök irányítja a gyár műszaki és művészi életét.

Az 1862-es londoni világkiállításon az angol Viktória királynő rendelt a herendi lepkés-virágos mintájú készletből. Ez ma is a legkedveltebb herendi minták közé tartozik „Queen Victoria” szerviz néven.

A gyár régi főépületében külön **bemutatóterem**ek vannak a látogatók részére, ahol a porcelángyártás menete tekinthető meg. Az emeleten lévő **múzeum** a gyár régi és új legszebb termékeit mutatja be.

SZENTGÁL Herenddel szemben, a 8-as út déli oldalán találjuk, amelyet már 1281-ben oklevél említ. **Lakói nemesi joggal bíró királyi vadászok** voltak egészen a 19. századig. A község szélétől a Miklóspál-hegyig nyúló **tiszafás erdő** európai érték.

VÁROSLÓD Ajka közeli település. 1378-ban Nagy Lajos itt, az erdőktől borított Szent Mihály-völgyben alapította meg a **lövöldi karthauzi kolostort**.

A karthauziak szigorú rendjének alapjait Kölni Szent Bruno († 1101) reimsi kanonok fektette le, amikor Chartusium (Chartreuse) rengetegében – Grenoble közelében – remeteséget alapított 1084-ben. Az állandó hallgatásban élő rendtagok számára az ima mellett a kerti munka és a könyvmásolás volt előírva. Fő érdemük a kultúra terjesztése, az aszketikus és teológiai irodalom művelése.

Lövöldön írta (1524–1527 között) a **Karthauzi Névtelen** az első ismertetőjéről **Érdy-kódexnek** nevezett, nagy **prédikáció- és legendagyűjteményét**.

Könyve 660 lapon 104 prédikációt, 10 legendát és egy Szent Istvánról szóló éneket tartalmaz. Ez a magyar nyelvű legendáknak leggazdagabb gyűjteménye. Írója számára a magyar nyelv már az irodalom eljövendő nyelve. A Karthauzi Névtelen munkáján kívül egyetlen más kódexünk sincs, amely ily nagy mértékben tudta volna kamatoztatni a korabeli magyar nyelv minden lehetőségét. A kódexet az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik. Beszédeiben – a fenyegetett történelmi helyzetben – fokozott munkára ösztönzi a szerzeteseket és apácákat a magyar egyház, és így a nemzet érdekében.

A kolostorban híres **könyvkötő műhely** is működött. Itt tartották a mohácsi vést megelőző védelmi intézkedéseket tárgyaló gyűlést is a megye nemesinek részvételével.

A török idők harcaiban a kolostor teljesen elpusztult. Padányi Bíró Márton veszprémi püspök a 18. század közepén a karthauzi kolostor romjaira, a még megmaradt faragott kövek felhasználásával építette a mai templomot. Főoltárát a püspök eredetileg Veszprém székesegyházának rendelte. A főoltár a szószékkel együtt a mai templom műemléki értéke.

Az 1994 őszén kezdett ásatások a templom déli oldalán feltárták az ősi karthauzi kolostor alapfalainak és belső kövezetének egy részét.

KISLÓD Városlód szomszédságában van. Plébánosa, Markója László, a vallási élettel kapcsolatos ritka tárgyi emlékeket gyűjtött össze a plébánia

Visszatérve a Kapuváry-házhoz, a várral ellentétes irányba, a Megyeház tér felé indulva, jobbról a hajdani Korona Szálló épületén Csikász Imre emléktáblája arra emlékeztet, hogy Petőfi is megszállt itt. Mögötte emelkedik a szecessziós stílusú, sikeresen modernizált Petőfi Színház (Medgyasszay István, 1908).

Az Erzsébet sétányon találjuk Medgyessy Ferencnek Laczkó Dezső piarista szerzetes tanárt ábrázoló kőszobrát.

Laczkó Dezső alapította és volt igazgatója a ma nevét viselő múzeumnak, sőt tízezer darabból álló geológiai gyűjteményével ő vetette meg az alapját a zirci Természettudományi Múzeumnak is. Nevét két általa felfedezett őslény rendszertani elnevezése is őrzi. Herman Ottó után talán ő volt az utolsó magyar polihisztor. Ő tárta fel geológiailag a Bakonyt, és ő fedezte fel Balácsa-pusztá római emlékeit.

A szobor mellett találjuk az 1904-ben alapított Laczkó Dezső Múzeumot. Mai épületét 1914–1922 között Medgyasszay István tervei alapján építették, benne a kiállítás 1925-ben nyitotta meg kapuit. A múzeumnak gazdag helytörténeti, régészeti, történeti, numizmatikai és képzőművészeti anyaga van. Állandó kiállítása a „Bakony és a Balaton-felvidék évezredei” című kiállítás. Előcsarnokát Udvardi Erzsébet „Évszázadok – évezredek” című képe díszíti. A múzeum szomszédságában áll a jellegzetes bakonyi ház nádfedeles, boltívestornácú, fehérre meszelt épülete, amelyet Öcs község egyik házának mintájára építettek, 1935-ben. Ez volt az ország egyik legkorábbi szabadtéri néprajzi kiállítóhelye, az első vidéki skanzen.

A múzeummal szemben emelkedik a néhány méter magas Kálvária-hegy, ahol a 13. században épült Szent Miklós-templom alapfalait találjuk.

Szent Miklós a 4. században a kisázsiai Myra város püspöke (a Mikulás), akinek hamvait a 11. században az olaszországi Bari kikötővárosba vitték át. Itt ismerkedtek meg tiszteletével a Jeruzsálem felé hajózó kereskedők és zarándokok. A Székesfehérvárra és Esztergomba települt francia és vallon kereskedők pontosan az e domb alján haladó nemzetközi útvonalon haladtak Róma és Bari felé. Így nem csoda, hogy itt került elő Szent Miklós tiszteletének az emléke.

A templom falaitól jól láthatók a Veszprémi Egyetem, az MTA Műszaki Kutató Intézete és az Országos Oktatástechnikai Központ épületei.

A Viadukt alatti völgyben nyílt meg 1958-ban a Kittenberger Kálmán Növény- és Vadaspark. Ma mintegy 120 állatfaj 450 példányának ad otthont, közöttük több zoológiai ritkaság is található.

HEREND A 8-as úton – amely az Öreg- és a Déli-Bakony közötti Deveseri-árokban fut – Veszprém után érjük el a várost. A porcelán gyártásának a kezdete a soproni Stingl Vince nevéhez fűződik. Tőle vette meg az üzemet 1839-ben Fischer Mór, és azt európai hírűvé tette. Eleinte az erdő fája és a he-

II. János Pál pápa 1981-ben a székesegyháznak a „Basilica minor” címet és az ezzel járó kiváltságokat adományozta. A 18. század óta a székesegyház miséivel és hangversenyeivel a városi zenekultúrát is szolgálja.

A székesegyházzal szemben találjuk a Gizella Királyné Egyházmegyei Múzeumot, amelyet 1983-ban a Veszprémi Egyházmegye alapított. A gyűjtemény legértékesebb darabja az aranszállal átszőtt, 1480-ból származó miseruha, amely eredetileg Vetési Albert püspök tulajdona volt.

A székesegyház északi oldalához csatlakozik a Szent György-kápolna, Veszprém legkorábbi építészeti emléke. Nevét és korát Szent István bizánci szövetségével lehet összefüggésbe hozni. Bazileos császár ajándékozta Szent Istvánnak az addig Ohridban (ma Macedónia) őrzött Szent György-ereklyét. A Szent István idejében épült rotundát¹³ a 13. században nyolcszögletűre építették. A Szent György-ereklyéről híres búcsújáró helyet Zsigmond király is felkereste. A 15. század végén Vetési Albert püspök is ide temetkezett. Sírkövének rekonstruált – az eredetei részek felhasználásával kiegészített – változata a kápolna közepén található. A kápolna küszöbének a felirata: IN LIMIE NO SEDETO, vagyis: „Ne ülj a küszöbre”. A kápolna alapfalai fölé beton védőtetőt emeltek. Előtte Erdei Dezső alkotása, Szent Imre hercegnek, a magyar ifjúság védőszentjének bronzszobra áll. Szent Imre herceg ebben a kápolnában tette le szüzességi fogadalmát.

A kápolnával szemközti oldalon Dravecz örkanok 18. századi házában rendezték be az MTA Veszprémi Bizottságának a székházát, ez Veszprém szellemi életének egyik legrangosabb központja. Dubniczai kanonok házában kapott helyet a Vár Galéria.

Az utca végét lezáró mellvédes párkányon, az úgynevezett Bástyakilátón Szent István király és felesége, Boldog Gizella kétalakos szobra áll. Az Ispánky József által 1938-ban, a király halálának 900. évfordulójára készített szoborpár mára a város szimbólumává vált. Innen elragadó kilátás nyílik: balra a Séd fölött a Szent István-völgyhid ível át (Folli Róbert, 1938), előttünk a Szent Benedek-hegy meredek falú sziklatömbje a kereszttel, alatta az aszimmetrikus Séd-völgyben a 13. századi Szent Katalin-zárda templomának romja.

Alexandriai Szent Katalin († 305) tiszteletét a domonkosok hozták Itáliából Magyarországra a 13. században. A romokat „Margit romok”-nak hívják, mert ebben a zárdában élt 10 éves koráig Szent Margit, IV. Béla lánya. Béla és felesége a tatárok elől menekülve fogadalmat tettek, hogy születendő gyermeküket felajánlják Istennek, ha az országot sikerül a tatároktól felmenteni és újjáépíteni. Így került leányuk, Margit, már kisgyermekként a domonkos apácákhoz Veszprémbe, majd innen a Nyulak szigetén épített új kolostorba. Az 1271-ben megindult szentté avatási perben kihallgatott 110 tanú egy része még együtt élt Margittal Veszprém-ben. A noviciák vezetője, Magyarországi Boldog Ilona, Krisztus öt szent sebéit viselte a testén. Ő itt halt meg Veszprém-ben 1270-ben. Szent Margit legendájának magyarra fordítása, a Marcellus-féle latin szövegből, Ráskai Lea domonkos szerzetesnővér másolatában maradt ránk 1510-ből. Ezek a fordítások a magyar nyelvű vallásos irodalom fejlődésére nagy hatással voltak. Szent Margit életével korunk írói is foglalkoztak. Kiemelkedő értékű Kodolányi János: „Boldog Margit” című kitűnő regénye.

¹³ Rotunda: kerek alaprajzú épület.

A tér barokk **Szentháromság-szobrának** jelentőségét fokozza a művészi kivitel és a jól megválasztott hely. A Szentháromság alatt **Szűz Mária**, angyalok és szentek szobrai, valamint az építető **Bíró Márton** címere látható. Felirata: „Az örök egy és hármasság dicsőséges kultuszáért állíttatta Bíró Márton püspök (1750).” A szoborcsoport a vár főterének névadója, ahol a nyaranta felállított szabadtéri színpadon zenés-táncos folklór- és színházi előadásokat tartanak.

A tér nyugati oldalán álló **ferences templom és kolostor** a 18. században épült, de az 1909-es tűzvész után homlokzata neoromán stílusban épült újjá. A templom mennyezetfreskóit **Bucher Xavér Ferenc** festette (Asztrik, Szent István, Szent Imre). A Lourdes-i kápolna falán **Feszty Masa** „**Mária Szeplőtelen Szíve**” című festménye látható. A templom kriptájában van eltemetve **Ányos Pál** (1756–1784) pálos költő, tanár, nemzeti irodalmunk egyik jeles úttörője.

A várnegyed legmagasabb épülete a **Szent Mihály-székesegyház**. A **Boldog Gizella** királyné által emeltetett templomot az 1380-as tűzvész pusztította el. Ezt követően alakították ki bővített szentélyét és **Szűz Mária** tiszteletére szentelt altemplomát. Az 1552-es török ostrom idején ismét leégett, és felépítetlen maradt a hódoltság idején. Épen maradt altemploma 1630-tól volt ismét használatban. Barokk stílusú helyreállítására 1723-ban került sor, a 20. század elején pedig neoromán stílusban állították helyre, de megőrizték a középkori szentélyt és az altemplomot. A mai külső-belső megjelenése ezt az építést tükrözi. Az 1976-ban befejeződött felújítás nem sokat változtatott, de feltárták az északi és déli oldalon a középkori falak egy részét.

A háromhajós, bazilikás elrendezésű templom főhajóját kazettás síkmennyezet borítja. A falképeket **Szirmay Antal** festette: magyar szenteket, egyházatyákat ábrázolnak, és a diadalíven a négy evangélista látható. Legértékesebbek **Árkayné Sztehló Lili** színes üvegablakai. A szentély középső ablakán **Szent Mihály** harcát, a hajó üvegablakain pedig **Szent Józsefet**, magyar szenteket és a magyar királynék koronázó templomát látjuk.

Az emelt szentélyben modern asztaltoltár áll három sedesszel és mindkét oldalon 6–6 kanonoki stallummal. Legújabb értéke a szentélynek a **Gizella királynét** ábrázoló szobor és a modern, művészi erekllyetartó, amelyben **Passau** ajándékeként **Boldog Gizella** karcsontjának darabjait helyezték el.

A szentélybe vezető lépcső mellett jutunk a szentély alatt lévő háromhajós, 14. századi keresztboltozatos gótikus altemplomba. A falán **Beriszló Péter** püspöknek – aki a törökök elleni harcban esett el (1520) – a reneszánsz sírköve látható. Jobb oldalt nyílik **Padányi Bíró Márton** püspök sírkápolnája, ahol a nagyméretű tumba¹² fedőlapján a püspök alakja van kifaragva. A síremlék barokk szobrászatunk ritka emléke.

¹² Tumba: síremlék, szabadon álló, olykor lábakon nyugvó díszes szarkofág.

város szintársulatát. Veszprémben született meg az ország első teológiai folyóirata is „Egyházi értekezések és tudósítások” címmel (1820).

A rendházban ma a **Veszprém Megyei Levéltár** működik. Mellette épült a klasszicista **piarista templom 1828–1833 között**. A falon „**MMT**” feliratot olvashatunk, a három betű a következő görög szöveg rövidítése: **Mária, Isten szülőanyja**. A főoltárkép **Szent Imre tiszteletére készült**. **A templom ma állandó egyházművészeti kiállításnak ad otthont**. A templom után derékszögben megtörtő utcánál tarták fel (de visszatemették) a **hajdani belső vár kapuját**. Felette az út világosabb kövekkel van kirakva. A tér kiöblösödő részében állították ki a **vörös márvány Vetési-kő másolatát**, amely Magyarország egyik legkorábbi reneszánsz emléke. Névadója a korábban már említett **Vetési Albert püspök**.

Az innen térré szélesedő utcán látványosan jelenik meg előttünk **Fellner Jakabnak** talán legszebb **copf stílusú** (18. sz.) épülete: az **Érseki palota**. Az egyemeletes, **E alaprajzú** épületnek északon és délen 10 méteres kiugró szárnya, középtűt pedig, a kocsifelhajtós bejárat felett, erkélye van. A **timpanonban** az építető **Koller Ignác püspök** címere látható. A palotában jelentős képzőművészeti értékek mellett az ország **egyik leggazdagabb püspöki könyvtárát** és rendkívül **jelentős levéltárat** találunk. A palota az egykori királynéi és püspöki kastély helyén épült. A **millicentenárium** évére, 1996-ra újították fel.

Az **Érseki palota** szomszédságában található a **Gizella-kápolna**, amely a **vár egyik építészeti gyöngyszeme**. Nevét a **18. században** kapta annak emlékére, hogy ő volt a püspöki székesegyház építetője. Eredetileg annak a **középkori palotaegyüttesnek a kápolnája volt**, amelyet a 14. század előtti királyi-királynői palotának feltételeznek. A kápolna hajója és szentélye keresztboltozattal van fedve, alakos és növényi díszítésű zárókövekkel. Északi falát **bizánci stílusú apostolfreskók** díszítik. Az életnagyságú figurák alatti sáv márványutánzatos díszítésű. Művészettörténészek a freskókat **hazánk legjelesebb 13. századi freskóiként** ítélik meg. A felső kápolnából csupán az északi falban lévő diadalív oszlopkötege és az egykori hajó boltozatát tartó faloszlopköteg maradt meg, valamint a szentély és a hajó három boltszakaszát szegélyező homlokív kőszára. A 20. század harmincas éveiben felújításra került sor, az oltáron ma is olvasható felirat: „*Őseink hite, a jövő reménye*” ekkor született.

A **Gizella-kápolna** előtti **Várkút** építési kora ismeretlen. A 16. századból maradt fenn első említése. Mai **mélysége 32 m**. A kút kávéjának latin nyelvű felirata magyarul: „Az a város, ahol egykor bőségben fakadtak a magyar kultúra forrásai. A **Vetési nembéli Albert** veszprémi püspök emlékére (1458–1486).”

A **Gizella kápolna** északi falához csatlakozó **Nagypréposti-ház** a székesegyház előtti tér egyik legszebb, de egyben legbonyolultabb építéstörténeti épülete. A 17. századi földszintes épületet a **18. században Padányi Bíró Márton püspök** – még mint nagyprépost – építtette, megközelítően a mai formájára, de végleges alakját csak az 1909-es tűzvész után nyerte el. Ma az **Érseki Hivatal** működik benne.

szépségű copf stílusú, egyemeletes **Pósa-ház**, amelyet a zirci ciszterciták építettek. Vázákkal ékesített oromfalán kettős címerkép látható. Az egyikén a ciszterci rend jelvénye, a másikon pedig az éberséget jelképező őrdaru látható.

Az újjárendezett Óváros tér másik jelentős épülete a felújított **Városháza**. Mellette van R. Kiss Lenke bájos „**Korsós lány**” szobra, amelyet a veszprémiek csak Zsuzsinak hívnak.

A Vár utca vezet Veszprém legjelentősebb műemléki negyedébe, a **Várba**. Az Óváros térről rálátunk a Vár u. 1. udvarán emelkedő Vigyázó-, vagy **Tűztoronyra**, amelynek alsó, középkori része a régi vár védőtornyának a maradványa.

Ott, ahol emelkedni kezd a vár felé az utca szintje, egy kis fülkében **Nepomuki Szent János kőszobra** áll.

Az 1729-ben szentté avatott prágai főpapot a gyónási titok megőrzése miatt dobatta Vencel cseh király a Moldva hidjáról a vízbe. Emlékszobrai ezért állnak a hidaknál. Itteni barokk szobra is a várkapuhoz felvezető hajdani híd helyét jelzi.

Tovább balra a Vár utca első háza a copf stílusú **Fecskendőház**, amely Ipartestületi Székház is volt. Falfülkéjében **Szent Flóriánnak**, a tűzoltók védőszentjének szobrát helyezték el.

Szent Flórián a laureacumi római helyőrség főtisztje volt. Keresztény hitéért vértanúságot szenvedett (304-ben). Legendája szerint egy égő házat imájával megmentett.

A ház pártafalán **Veszprém** címere és a különböző iparágakat jelképező **szerszámok** láthatók és Csirke János városi főjegyző kronosztikonja szerint 1814-re utaló szövege: „Városi polgárok pénzén épül e ház, itt tűz pusztítás **VéDeLeM** eszköze áll.”

Ha a versikének az épületen piros színnel kiemelt nagybetűinek római számmal kifejezett értékeit összeadjuk, megkapjuk az építés időpontját.

A középkori várkapu helyére 1936-ban épült a ma látható **neoromán Hősök kapuja**, az első világháború magyar áldozatainak állít emléket. Jobboldali tornyában **Kőtár és Ásványkiállítás** van. Ezen a kapun át jutunk a hajdani 10x400 méteres, szabálytalan alaprajzú, **belsőtornyos vár területére**, amelynek egyetlen utcáján főként a 18. században épült házakat találunk. A boltíves átjárón balra befordulva található a **Csikász Galéria**, amely kortárs képzőművészeti kiállításoknak ad otthont. A galéria mellett elhaladva jutunk a már említett **Tűztoronyhoz**.

A Vár első jelentősebb tömegű épülete a **piaristák volt gimnáziuma és rendháza**. Az eredeti épületek a 18. században épültek, de a 19. és 20. században azonos stílusban bővítették őket, így egységes építészeti hatást tükröznek. A **piarista gimnázium falán híres diákjának, Batsányi Jánosnak (1762–1845)** az emléktáblája látható. Közeliében pedig **Brusznai Árpád** tanárnak, az 1956-os forradalmi tanács kivégzett vezetőjének az emléktáblája.

A piarista gimnáziumban kiváló tudósok és művészek nevelkedtek. A piarista tanárok kultúrateremtő tevékenységéhez tartozott az iskolai színlelőadások szervezése. Ennek révén fejlődött ki a veszprémiek színészet iránti szeretete, amely 1814-ben létrehozta a

A város második fénykorát Mátyás király idejében élte, amikor a nagy műveltségű reneszánsz főpap, **Vetési Albert (1458–1486)** volt a püspök. Ő építtette újjá a híres Szent György-kápolnát, és **Veszprémet kulturális központtá** tette. Legkorábbi reneszánsz emlékünks, egy vörös márvány oltártöredék is tőle származik.

1552-ben a török elfoglalta a veszprémi várat, a középkori épületek jó része elpusztult. A **veszprémi püspökség Sümegre menekült**, és két évszázadon át ezen a biztonságosabb helyen maradt. 1683-ban szabadult fel a török uralom alól, de ekkor a császári hadvezetés, nehogy a kurucok kezére kerüljön, leromboltatta a város erődítményeit és feldúlta a várost.

A mai történelmi városkép a **18. század közepén** alakult ki. Ekkor építették a **szép barokk épületeket**, ekkor vezették fel az Úrkút vizét a várba, és ekkor települt a kézműipar Veszprémbe. Nagyobb ipar nem létesülhetett a városban, mert a várost elkerülte a Budapest-Celldömölk vasútvonal. A **vasút 1909-ben közelítette meg** a várost. **1938-ban épült meg a völgyhíd**, a város jelképe. A második világháború alatt Veszprém sokat szenvedett.

A középkori várra elsősorban az egykori kanonoki házak kerítésfalait képező régi várfalak és a tűztorony emlékeztetnek.

A város egyháztörténetének nevezetes eseménye volt **1993. május 30-a**, amikor **II. János Pál pápa** bullájával a veszprémi püspökséget érseki rangra emelte és metropolita székhellyé tette. A szombathelyi és az új kaposvári püspökség tartozik a joghatósága alá.

A VÁROSNÉZŐ SÉTA AJÁNLOTT ÚTVONALAI: Budapest felől érkezve – az alábbi útvonalon érjük el: Kossuth Lajos utca – Szabadság tér – Rákóczi út – Óváros tér – Vár utca (Vár) – majd a Szabadság térre visszaérkezve Megyeház tér – Erzsébet sétány – Egyetem.

Budapest felől érkezve a **Veszprém Szálló** modern épülete fogadja a látogatót. Közeliében áll a **permi vörös homokkőből, neoromán** ízléssel épült, arányosan szép **Károly-templom**. Veszprém 20. század végi építkezése nem volt szerencsés. A toronyház és a Séd Filmszínház betontömbje nem illik a hagyományos városképet nagyszerűen tükröző Bajcsy-Zsilinszky és Kossuth Lajos utca egyemeletes filigrán házacskaí közé, ahol néhány szép barokk polgárház is van. A **Kossuth Lajos utca Veszprém sétálóutcája**, számos éttermmel, kávéházzal és üzletekkel. A 7. számú házban született **Cholnoky Jenő (1870–1950)**, a jeles földrajztudós. **Első sarokháza** a szép barokk **Kapuváry-ház** hajdani tulajdonosának és a városnak a címerével. Ez az épület volt a **korábbi városháza**. Ezen a ponton futnak össze a történelmi városrész legfontosabb utcái.

Az Óváros tér a Várba vezető út kiindulópontja. Valaha itt volt a régi Veszprém központjának a határa, a külső fal. Legértékesebb épülete a kiemelkedő

A veszprémi püspökség alapítását 1000-ben, a ravennai zsinaton hagyták jóvá, s 1009-ben oklevélben rögzítették birtokai határát. Koppány legyőzése után István és felesége, a bajorországi Gizella szívesen tartózkodott Veszprémben. Ők alapították a **Szent Mihály-székesegyházat**, és valószínűleg a **Veszprém-völgyi apácakolostort** is, ahol az eredetileg miseruhának szánt magyar **koronázási palástot** varrták. A hagyomány szerint a palást himzésén Gizella királyné is dolgozott.

A palást felirata ezt vitathatatlaná teszi. Ez egyébként a kor legépebb textilművészeti emléke, és egyike a legszebb középkori himzéseknél. A korona után a magyar koronázási jelvények legbecsesebb darabja, amelyet a Nemzeti Múzeumban őriznek.

A város ettől az időszaktól lett a **királynék városa**, ami azt is jelentette, hogy a **veszprémi püspök** joga volt a **királyné koronázása** és **ő volt** az uralkodó feleségének **kancellárja** is. Az 1231-es törvény oklevél-kiállító, úgynevezett hiteles helylyé jogosította a káptalant. 1313-tól pedig a mindenkorai veszprémi püspök lett Veszprém megye főispánja. A magyar királynék Veszprém székesegyházának örökös kegyurai lettek. A szentélyben állt a trónszékük, koronájukat a székesegyház kincstárában őrizték.

A „királynék városa” elnevezés eredetére többféle magyarázat is van. Az egyik szerint itt koronázták a királynékat, a másik szerint a **veszprémi püspök joga volt, hogy a fehérvári koronázaskor a királynét megkoronázza**. A harmadik vélemény arra a középkori egyházi szokásra vezeti vissza az elnevezést, amely szerint, amikor a **karácsonyi és a húsvéti ünnepekre** a királyné az általa építtetett székesegyházba érkezett, a **székesegyház püspöke** az ünnepélyesség fokozására és az alapítót megillető tiszteletadás kifejezéseként **házi koronájával megkoronázta a királynét**, aki így vonult be a székesegyházba.

A középkori **Veszprém virágkora** a **13. század végéig** tartott. Az uralkodók szívesen tartózkodtak itt. IV. Béla király itt neveltette hat éven át leányát, Margitot. A város, amely ekkor lényegében a Várat jelentette, gazdag és fényes volt.

A székesegyház kanonokjai, akik kettős doktorátusukat külföldi egyetemeken szereztek, a 13. században a „**Veszprémi studium**”-nak nevezett egyetemen tanítottak. Feltételezhető, hogy az ország többi püspöki székhelyén működő káptalani iskolák közül a **legkiválóbb lehetett**. Egy királyi oklevél (1277-ből) is a párizsi egyetemmel hasonlítja össze. Megelőzte a prágai (1348), krakkói (1364) és a bécsi (1365) egyetemeiket is.

Az erődítmény **1242-ben ellenállt a tatárnak**, azonban **1267-ben** az országot pusztító belvillongások során **Csák Péter nádor ostrommal elfoglalta, kirabolta és felgyújtotta**. 1381-ben tűzvész pecsételte meg a középkori városát. A Püspökvár dolomitfennsíkján a külső várfal 1405 után épülhetett.

Ekkor a város püspöke az olasz Branda de Castiglione piacenai bíboros volt, aki olasz építészeket alkalmazott. Jó barátja volt Filippo Scolari (Ozorai Pipo) temesi ispán, aki megismertette Masolino de Panicale toszkán festővel, aki udvari festője lett. Így került Veszprém várának képe a bíboros észak-olaszországi grófi palotájának falára.

egyetlen vegyészeti kiállítását, a Magyar Vegyészeti Múzeumot, de bányatörténeti és régészeti kiállítása is van. A várudvar nyaranta szabadtéri rendezvényeknek ad otthont.

ÖSKÜ római katolikus kerektemploma a 12. században épült. Tetejét érdekes, félgömbös formájú zsindelytető fedi. Valószínűleg a 12–15. századi Garay-vár egykori bástyájából alakították ki. Napjainkban már nem istentiszteletek, hanem kulturális rendezvények színhelye.

SÓLY temploma már az 1009-es, a magyar püspökségek újjászervezését említő oklevélben is szerepel. Szent István éppen ebben a templomban írta alá a veszprémi püspökség tartozékait leíró oklevelet. A templomot Szent István királyunk 998-ban Koppány felett a közelben aratott győzelme után hálából építette védőszentje – Szent István első vértanú – tiszteletére. Később a templom a reformátusoké lett, akik díszesen festett kazettás síkmennyezettel látták el, amely ma a budapesti Iparművészeti Múzeumban látható. István és Koppány csatájára emlékeztet István kardjának hatalmas, fából készült mása a Kálvária-dombon (1998).

VESZPRÉM A 63 ezer lakosú település Veszprém megye székhelye, egyben legkorábbi városaink egyike. A Veszprémi-fennsíkon települt város a Bakony nagy szerkezeti vonalainak – a Devecseri-árokknak és a Nagyvázsonyi-törésnek – a találkozásánál épült. Látképileg a legszebb fekvésű városunk, öt dombra (Cserhát, Vár-, Temető-, Jeruzsálem-, és Kálvária-hegy) épült. Bár a vasúti fővonal elkerülte, a Bakony szerkezeti vonalain futó fontos útvonalak itt találkoztak.

Veszprém és környéke, az előkerült leletek tanúsága alapján, már az őskorban lakott hely volt. A honfoglaló magyarok 900 körül érkeztek a Várhegy alá, és egyhetes ostrom után foglalták el a várat. Kezdetben a Szalók-nemzetség birtokolta, majd az Árpád-ház, a fejedelmi család vette tulajdonába.

Itt tartotta székét, illetve nyári szállását Árpád fia, Jutas és unokája, Fajsz. Ezekre a környék helynevei is utalnak. Taksony herceg kérésére – aki a követét Rómába küldte – XII. János pápa már 962-ben Zakearust, püspökké szentelve, Magyarországra indította térítő útra.

Az egyházszervező munkát már Géza fejedelem megkezdte ezen a vidéken.

Géza fejedelem felesége, Sarolt már keresztény volt, amikor Géza a Sankt Gallenben (ma Fünf) tartózkodó I. Ottó német császártól kért hittérítő papokat. Ottó 972-ben Prunwardot, szerzetesi nevén Brúnót küldte Sankt Gallenből, miután Mainz érsekével Magyarország püspökévé szenteltette. Bruno elsősorban a fejedelmi törzs szállásterületén – így Veszprémben – működött. Mivel a bizánci és a német-római császárság középkori védőszentje Mihály arkangyal volt, a későbbi székesegyház névadásában előkészítő szerepe lehetett Brúnónak. De Sankt Gallen-i hatásra utal több dunántúli Szentgál helységnév is. Bruno keresztelte meg Gézát és fiát, Vajkot, aki a kereszttségben az István nevet kapta.

CSATKA Itt találjuk a **harmadik Mária-kegyhelyet** a Bakony festői szépségű völgyében, védett öreg bükköstől körülvéve. A kápolnát Kisboldogasszony tiszteletére szentelték fel. 1863 óta „hivatalos” búcsújáróhely. Idegenforgalmi látványosságnak is tekinthetjük az évenként Kisboldogasszony napján zajló híres **cigánybúcsút**. A cigányok részére külön cigány nyelvű misét is celebrálnak. Csatka központjában áll a **Kont Miklós nádor által a pálosoknak épített gótikus templom** Nemcsics Antal modern freskóival.

TÉS A Bakonyháza és Várpalota közötti út a Tési-fennsíkon halad át. Tés a Bakony legmagasabban fekvő települése (tszf. 461 m). Víz hiányában a széljárta fennsík szélmalomok építésére volt alkalmas. Itt négy szélmalom is épült. Ezek közül kettő, a Held- és az Ozi-féle szélmalom 1951-ig működtek, de ma már csak érdekes ipartörténeti műemlékként tartjuk számon.

A malmok különlegessége a ma is működőképes belső szerkezet. Mindkét malom szindelytetőzete körsínen forgatható, így a hat vitorlát szélirányba lehetett állítani. A Held-malom naponta négy mázsát is őrölt. A malmok nyolcas vámra dolgoztak: 100 kiló őrleményből 8 kiló illette meg a molnárt.

KISBÉR A Móri-árokban a Kisalföld peremére érve jutunk Kisbérrre. Az 1853-ban alapított **katonai célokat szolgáló ménesről** vált országosan ismertté a település neve. A ménesbirtok tenyésztő munkáját az angliai származású lovak alapozták meg. Az 1770-ben épült, volt **Batthyány-kastélyt 1840-ben klasszicista stílusban átalakították**. Az egykori kastély ma kórházként működik.

ÁSZÁR községben született **1855-ben** a Nemzeti Színház valamikor híres tragikája, **Jászai Mari**. Szülőháza emlékmúzeum. Előtte áll a művésznő szobra. Ászár napjainkban az **Ászár-Neszmélyi borvidék központja** is.

A 8-as főút menti települések

VÁRPALOTA bányász- és ipari településként növekedett várossá. **1951-ben hozzácsatolták Inotát és Pétfürdőt**. 1997-ben népszavazás eredményeképpen Pétfürdő újra önállóvá vált. Először az inotai alumíniumkohó és erőmű mellett haladunk el, amelyet az 1950-es években építettek. Hatalmas üzemcsarnokában működik az **alumíniumkohó**.

Várpalota **legjelentősebb műemléke** a település közepén álló **négyszet alaprajzú, négy saroktoronyos gótikus Újlaky-, vagy híres törökverő várkapitánya után Thury-vár**. A vár a török időkben fontos végvár volt. Négy saroktoronyából 1845-ben kettőt lebontottak. A várat 1958-ban restaurálták. Ma különböző múzeumoknak ad otthont. Itt tekinthetjük meg Közép-Európa

FEHÉRVÁRCSURGÓ a Móri-árokra lejtő bakonyi lankák között fekszik. Itt született **Amerigo Tot** (Tóth Imre) szobrászművész. A település egyszerű középkori templomának ajándékozta a „**Csburgói Madonna**” néven ismert szobrának másodpéldányát, amely libanoni cédrusfa oszlopon nyugszik. **Mária** alakjában édesanyját, a gyermek **Jézusban** önmagát mintázta a művész. A templom művészi fadomborműves stációit Kopp Judit faragta.

A szobor eredeti példánya **VI. Pál pápa** számára készült, és ma a **Vatikáni Múzeumnak** – a VI. Pál pápa által alapított – modern művészeteket bemutató részében látható.

Három, messze földön ismert **Mária-kegyhelyet** találunk ezen a tájon, ahová tízezrek zarándokolnak az ország minden részéből.

BODAJK **Mária-kegyhelye** ezer esztendő, még **Szent István** épített itt kápolnát a Szent Szűz tiszteletére. Ő és családja sűrűn látogatta, de **Szent Gellért** és **Szent László** is gyakran imádkozott itt. A mai kegytemplom a Segítő Boldogasszony tiszteletére a kapucinus atyák rendházával együtt a 18. században épült. Értékes freskói ismeretlen mestertől valók. **Kegyképe** a passauai Segítő Szűz **Mária** kegyképének a másolata. A 18. századi **Kálváriája** védett barokk műemlék egy közeli dombon. **Bodajk** másik nevezetessége a klasszicista stílusban épült **Lamberg-kastély** 1836-ból. Legújabb nevezetessége a Keselőhegy oldalában – az elhagyott kőbánya helyén – kialakított **szoborpark**.

JÁSD a legismertebb búcsújáró hely a vidéken. A Gaja-patak idilli szép völgyében fekszik. **Jásd-Szentkúton** van a Keleti-Bakony legrégebb **Mária-kegyhelye**. A régészek által itt feltárt leletek arra utalnak, hogy a jásdi **Szentkút** és környéke már a kelta korban is áldozat-bemutató helyként szolgált. Később a pogány magyarság is végzett kultikus szertartásokat ezen a helyen.

A helyi legenda szerint **Péter remete** vezetelt itt bűneiért, de a szárazság kiszáritotta a patakot, amelynek vizét itta. Egyik éjjel álmában megjelent Szűz **Mária**, karján a kis **Jézussal** és megmondta neki, hol kell ásnia. Sikerült vizet találnia, és a víz csodát is tett, egy odaérkező sántának meggyógyította a lábát. Azóta járnak ide a gyógyulást kereső emberek.

Szentkút területe ma **szabadtéri miséző kegyhely**, ahol egy kis kápolna, egy modern, nagyméretű **Mária-szobor** és **szabadtéri oltár** található. A **Szentkút** bőven áradó vizét elvezették Tés vízellátására.

Jásd nevezetessége a római katolikus templom. Helyén a 12. században már **bencés kolostor** is állt, ahol a kereszténység szép ideálját, a **Boldogságos Szűzet** tisztelték. A mai templom 1865–1866-ban épült. Értéke a győri búcsúsok által idehozott, hársfából, tölgyfa berakással készült **barokk Mária-szobor**.

A jásdi **Szentkúttól** induló turistaúton juthatunk a **Gaja-patak szurdok-völgyébe**, a vadregényes „**Római fürdő**”-höz.

A romokat kiterjedt, mediterrán hangulatú park veszi körül, kihelyezett római köemlékekkel, sírkövekkel és a legszebb leleteket bemutató állandó kiállítással. Az 1200 főt befogadó, görög-római jellegű színházban évente, a tavaszi szezonnyitáskor – az antik Floralia ünnepén (április vége–május eleje) – ünnepi játékokat rendeznek, és augusztus végén, a Ludi Romani – Gorsiumi Nyári Játékok alkalmával, antik drámákat bemutató színelőadásokat tartanak.

A Bakony

A Dunántúli-középhegység legnagyobb – 4000 km² – kiterjedésű hegyvidéke. Északkelet-délnyugati irányban a Móri-ároktól a Hévízi-völgyig, észak-déli irányban a Kisalföldtől a Balatonig tart. Nagyrészt középidei mészkőből és dolomitból épül fel.

Felszíne nagy vonalakban három lépcsőzetes fennsíkra tagolódik. Ez a Magas- (vagy Öreg-) Bakony, amelyet a Veszprém-devecseri-árok választ el a Déli-Bakonytól, és a Litér-nagyvázsonyi-törés választ el a Balaton-felvidéktől. A Déli-Bakonyt és a Balaton-felvidék nyugati részét helyenként pliocénkorú lepényszerű bazalttakarók borítják. Legszebb természeti látnivalóhoz tartoznak a többnyire szerkezeti vonalak mentén futó eróziós szurdokvölgyek (Cuha-, Gerence-, Gaja-völgy). Gyakori karsztforma a barlang (több mint 100 van) és a karrmező¹¹ is. Karsztvízforrások bőven fakadnak a hegység lábánál és a medencékben. A települések a nevükben is viselik az életet adó „kút” nevet: Úrkút, Pénzeskút, Lókút, Iharkút stb. A változatos geológiai felépítésű hegység területén ritkaságokat is tartalmazó gazdag növény- és állategyüttes él. Ezek közé tartozik a Fenyőfői ősfenyves, amely az erdeifenyő egyik legszebb őshonos magyarországi állománya. Szentgál mellett található Európa egyik legnagyobb kiterjedésű őshonos tiszfás területe mintegy 100 ezer példánnyal. A hegység ásványkincsei közül megemlítendő a bauxit, a mangánérc és a barnaszén.

A Keleti-Bakony 81-es út nyugati oldala mentén található települései

A 81-es út Székesfehérvár és Győr között, a Bakonyt a Vértestől elválasztó Móri-árookban, majd a Kisalföld területén halad.

MOHA Innen származik a kalcium-magnézium-hidrogén-karbonátos ásványvíz, melyet „Ágnes víz” néven 1880 óta palackozva hoznak forgalomba. A víz nevét a birtokot öröklő Kempelen Imre nevezte el édesanyjáról, Bajzáth Ágnesről.

¹¹ Karr: mészkősziklák felszínén az esővíz hatására keletkezett tarajos bemélyedés. Karrmező: olyan terület, amelyen nagyszámú karr található.

A vasúti pályaudvar szomszédságában van a monumentális kör alakú, kupolás **Prohászka Emléktemplom**. 1933-ban a római Pantheon mintájára épült. **Prohászka Ottokár** székesfehérvári püspök síremléke a templom belső terében van. A templomkertben nyugszik **Kaszap István** (1916–1935) jezsuita novícius, aki hosszú ideig tartó, nagy szenvedéseit Istentől alázatosan elfogadva, Istenbe vetett teljes bizalommal, 19 évesen halt meg. A jezsuita rend szorgalmazza boldoggá avatását. A kertben **Prohászka Ottokár szobrát** is láthatjuk.

A **Bory-vár** a város különleges építészeti és szobrászati együttese, a város északkeleti részében, az Öreghegyen áll. A várat **Bory Jenő** (1879–1959) szobrász és építőművész alkotta saját tervei alapján. Az építkezés 1923-ban kezdődött és közel négy évtizedig, az alkotó haláláig tartott. A romantikus vár a festőművész felesége, Komócsin Ilona tiszteletére, a művészháaspár otthonának, alkotóházának épült. Egyben egy példamutatóan szép házaselet szimbóluma, ahol Bory Jenő márványba vésett szobrai és versei őrzik feleségéhez fűződő szerelme emlékét. A vár termeiben, udvarában és kertjében helyezte el Bory Jenő a több mint 500 alkotásból álló műgyűjteményét, mely magába foglalja neves magyar művészek, továbbá saját, felesége és leánya munkáit is.

Az **Aranybulla Emlékmű** a közeli Csúcsos-hegyen áll. A hagyomány szerint itt hirdette ki II. András 1222-ben az Aranybullát. Ugyanitt, a közút másik oldalán a város hajdani legnagyobb üzemének, a Könnyűfémműnek az épületei látszanak. Ez vonzotta ide korábban az Ikarusz Jármű- és Karosszériagyárat.

TÁC (Gorsium) Székesfehérvártól délnyugati irányban, a **Sárvíz völgyében** fekvő TÁC határában tárták fel, mintegy 2 km² nagyságú területen, **Gorsium-Herculia** római település romjait. Nevét az Itinerarium Antonini római útikönyv tartotta fenn. **Gorsium** feltárását még 1866-ban **Rómer Flóris** bencés szerzetes tudós, a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának igazgatója kezdte el, majd 1934-től megszakításokkal napjainkig is tart. Az ásatások a szentélykerület és a hozzá csatlakozó város teljes feltárásáig folytatódnak. **Gorsium-Herculia** ma is a legnagyobb régészeti park a Kárpát-medencében, de az egész város tervezett feltárásával és bemutatásával egy magyarországi Pompejít fog a látogatók elé tárni.

A Sárvíz átkelőhelyén a rómaiak az 1. század közepén jelentek meg. A fontos útcsomópont védelmére 500 főből álló lovasság állomásozott itt. Traianus császár a 106-ban szervezett Alsó-Pannónia (Pannonia Inferior) provinciából **Gorsiumot** jelölte ki a tartománygyűlés székhelyéül és a császárkultusz vallási központjául. 260-ban érte a legnagyobb támadást **Gorsiumot**, amikor az egész szentélykerület rombadólt. Helyén 290-ben **Diocletianus** császár **Herculia** néven új várost alapított a romok fölé. Központját fallal vette körül. A honfoglalás idején kis falu alakult a helyén, amely a török időkben pusztult el. A török kiűzése után is pusztá maradt a területe: ez tette lehetővé, hogy helyén a Régészeti Park létrejöjjön. A rommezőn megtaláljuk egy nagy palota, az üzletor, a Forum, az ókeresztény bazilika, a Curia, a császárkultusz csarnokai, egy 4. századi temető romjait, valamint feltártak egy kutat is.

A Petőfi utcában találjuk Székesfehérvár egyik legjelentősebb művészeti értékét, a Boldogasszonyról nevezett karmelita templomot. A templom legfőbb értéke Maulbertsch freskóműve a boltozaton, valamint oltárképei. A mennyezet freskói Szűz Mária életéből vett jelenteket ábrázolnak: születését, mennybevitelét és mennyei dicsőségét. A mellékoltárok képei: Szent József halála, Szent Anna és karmelita Szent Albert. Az oratóriumban Maulbertsch híres feszületet ábrázoló freskóját láthatjuk, engedéllyel.

A karmelita templom és rendház épületegyüttese mögött a város egyik legegységesebb klasszicista hatású terét, a **Szent István teret** találjuk. A háromszögű tér súlypontjában **Szent István lovasszobra** áll, fekete svéd gránit talapzaton. A monumentális bronz alkotás Sidló Ferenc műve (1938). A koronát és palástot viselő lovas a vasakarátú uralkodót ábrázolja, aki kérlelhetetlen eréllyel szabott új irányt a magyar népnek, biztosítva a helyét Európában.

A tér uralkodó épülete a nyugati oldalt elfoglaló klasszicista **megyeháza**. Homlokzatát erősen kiugró rizalittal Pollack Mihály tervezte. A közeli **Megyeház** utcában van az európai ritkaságnak számító **Fehérvári Babaház**, amely 13–19. századi játékgűjteményt mutat be.

A Szent István tér folytatásaként a **Vörösmarty** teret találjuk. A téren **Vörösmarty Mihály bronzszobra** áll, fehér márvány talapzaton. Az országos mozgalom eredményeként létrejött **első Vörösmarty-szobor** Vay Miklós alkotása (1865).

Visszafelé indulva a Koronázó tér felé, a **Kossuth utca 15. szám** alatt találjuk a **Győri-házat**, amelyben a 19. század elején a **Pelikán fogadó** működött.

Údvari részén emelkedett a **színházterem**, amelyben 1790-től 1873-ig tartottak színelőadásokat. A „Székesfehérvári nemzeti játékszíni társulat” keretében falai között játszott Kántorné, Déryné, Lendvayné, Szentpéteri Zsigmond. Itt kezdte pályáját Jókainé Laborfalvy Róza és Jászai Mari. Vándorszínész korában szerepelt a színpadán Petőfi Sándor. Itt aratta első sikereit Kisfaludy Károly, és megfordult itt Katona József is.

NAGYOBB VÁROSNÉZŐ PROGRAMBA ILLESZTHETŐ: a **Palotavárosi Skanzen**, amely a népi műemlékek megmentéséért **Európa Nostra-díjat** kapott 1989-ben. Ezen a területen nagy számban telepedtek le rác iparosok. Deszkakerítéses, meszelt falú, nádfedeles házaik egy csoportját, valamint az 1774-ben épített templomukat 1981–1988 között helyreállították, értékes részét képezve a város idegenforgalmi kínálatának. A 11. számú házban Palotaváros és története című állandó kiállítás nyílt meg. A ház első szobájában és konyhájában az eredeti bútorok, a további helyiségekben a hajdani mesterségek emlékei, valamint Dittrich Ede volt kalaposműhelyének felszerelése látható. Az egykori szerb iskola és tanítói lakás épületében tejipari történeti kiállítás tekinthető meg. A skanzen a Fő utcáról az Ady Endre utcán át érhető el.

kék vannak. 1854-ben itt született Goldzieher Ignác neves orientalista. A ház falán lévő emléktáblája Bory Jenő alkotása.

Az Oskola utca végén, a volt ferences rendházban van az **Egyházmegyei Múzeum**. A ferences templomnál érünk vissza a Városház térre.

A téren 1995-ben helyezték el a II. világháborús emlékművet, Lugossy Mária alkotását. Az emlékmű egy bombakrátert szimbolizál, benne egy harang található. Ez a harang a Fő utcai ciszter templom harangja volt, amely egy bombatalálat következtében lezuhant a toronyból.

Innen tovább a kissé emelkedő **Arany János** utcán (a középkorban Szent Péter utca) jutunk a **Géza király** térre. Itt, a város történeti magvát, legősibb részét képező dombon állott **egykor Géza fejedelem palotája**. Itt találjuk a gótikus **Szent Anna-kápolnát**, a város **egyetlen épségben maradt középkori emlékét**. Kívülről – pompás pálcatagos kapuzata fölött – rózsabla van, oldalfalán három csúcsíves ablak, a tetőzetén huszártorony. Belül finom hálóboltozatot látunk, a falon pedig a török ornamentális festészet maradványait. A török hódoltság idején dzsámiként használták. A kis huszártorony a 18. századi restauráláskor került a tetejére.

A kápolna előtt **Kálmáncsehi Domonkosnak** a szobra áll, kezében a kápolna makettjével (Ohmann Béla). A szobor elhelyezésével fontos térrendező szerepet tölt be.

Kálmáncsehi Domonkos, a reneszánsz kiemelkedő humanista tudósa és diplomatája, Mátyás király idején élt. 1474–1495 között a város prépostja, a székesegyház őre volt.

A tér meghatározó épülete a **Szent István-székesegyház**. Még IV. Béla alapította ifjabb király korában. Őt ebben a templomban koronázták. A koronázási szertartások egy része – ítélezés és lovaggá ütés – később is itt játszódtott le. Mai barokk formáját 1777-ben kapta, amikor székesegyház lett. A templombelső legszebb része a Franz Anton Hillebrandt udvari főépítész által tervezett szentély. **Főoltárképét** – Szent István koronafelajánlását – Vinzenz Fischer, bécsi akadémiai tanár festette. A székesegyházban őrzik Szent István koponyaelektróját.

A székesegyház bejárata előtt, a tér **burkolatában** más színű kővel **kirakva** jelzik a tér alatt feltárt, de visszatemetett **négykaréjos templom** helyét, amely **Géza fejedelem temetkező kápolnája** lehetett. A székesegyház melletti kis téren állították fel a város ezeréves fennállása alkalmából (1972) **Meszlényi István Géza fejedelem szobrát**.

A dombról lefelé haladva a **Budenz-ház** – **Ybl-gyűjtemény** – **copf stílusú** épületét találjuk. Itt lakott **Budenz József**, az **összehasonlító nyelvészet** tudósa. Az épület ma **múzeum**, **Ybl Ervin művészettörténész** (az építész **Ybl Miklós fia**) jelentős magángyűjteményét és az **Ybl-család hagyatékát** és **képzőművészeti gyűjteményét** őrzi.

Az **Arany János** utca végén, a **Petőfi utca sarkán** lévő házon van a **Petőfi-emléktábla**, ahol a költő vándorszínész korában lakott. A ház előtt van a **kovácsoltvas Maulbertsch-emlékkút**.

tanítottak a jezsuiták, majd a pálosok gimnáziumában. A két emléktábla között kapott helyet **Vörösmarty Mihály** emléktáblája, aki a **gimnázium diákja** volt. A rendház épületében jelenleg a **Szent István Király Múzeum** régészeti anyaga, a Romkert kötőredékei és a gorsiumi ásatások anyaga látható.

A 18. században a jezsuita rendházban működő **Fekete Sas Patika** barokk bútorzata – amely Baumgartner Bernát jezsuita fafaragó műhelyéből került ki –, a rend feloszlátásakor került a mai helyére. A **patika** 1973-ig működött, azóta **múzeum**.

Elhelyezésében az egyik legérdekesebb szobrunk, **Melocco Miklós Mátyás király szobra**, gótikát utánzó ívek alatt látható. **Mátyás halálának 500 éves évfordulóján emelték**, hiszen Mátyást is ide, az ősi bazilikába tették. A szobor sikeresen oldja a városképi szempontból igénytelen kialakítású tűzfalas szegletet. Ezt a csúnya tűzfalas sarkot változtatta Melocco Miklós a gótikus ívekkel, a **Mátyás-szoborral**, a **hét szabad művészetet** szimbolizáló szobrokkal, **delfines kúttal elegáns környezetté**. Európa nagyvárosaiban sem mindig a főtereken találjuk a legfőbb művészi értékeket. (Még nem mindegyik szobor készült el.)

A kis **Várkapu utca** a Fő utcából balra nyílik. A várfalon itt nyílt a **Budai-kapu**. Itt áll **Varkocs György várkapitány szobra** (Erdey Dezső). 1543-ban, mint a vár kapitánya, ő védte II. Szulejmán török hadaival szemben a várat. Itt a **Budai-kapu előtt halt hősi halált**, amikor visszavonuló csapatai előtt a város áruló polgárai bezárták a kapukat.

Kicsit tovább, az utca jobb oldalán, az **Országzászló téren** áll az érdekes **virágóra**. Még a napi dátum is virágokból van kirakva. A pontos órát elektromos szerkezet vezérli. Pár lépés innen a **Szent István Király Múzeum**, amely gazdag helytörténeti és képzőművészeti anyaggal rendelkezik. A múzeum gyűjteményét 35 ezer kötetes könyvtár egészíti ki, amelynek jelentős része a pártállam idején feloszlátott jezsuita és ciszterci rendház könyvtárából került ide.

Az utca végénél baloldalt van a **Vörösmarty Színház** eklektikus épülete (1874). Avatásán Laborfalvy Róza mondta el a Jókai által írt köszöntőt. A színház szomszédságában áll a **Magyar Király Szálló** klasszicista épülete, amely feltehetően **Pollack Mihály** tervei szerint épült.

Kis sétával elérhető a **Zichy-liget**, ahol a milleniumi szoborpályázatra készült alkotást, a **Millenniumi emlékművet** állították fel. A fekete gránit talapzaton álló, kelet-nyugati tájolású hajó az állam, a hit, Szent István, valamint a meg- és fennmaradás szimbóluma. A szobor csillagképes talapzata a magyarság világmindenségben elfoglalt helyét jelképezi.

A János közön át elérhető **Oskola utca** a város egyik legrégebbi utcája, amely visszavezet a Városház térre. A **Juhász Gyula utca sarkán a város legrégebbi lakóháza** került elő helyreállítás közben a vakolat alól. Az emeleti részen négy mélyen tagozott román ablak, a kapualjban pedig gótikus ülőfül-

A Koronázó tér és a Városház tér találkozásánál az Ohmann Béla alkotta Országalma látható süttői vörös márványból. Körbefutó latin nyelvű felirata: „*Libertates Civitatis Albensis a S. rege Stephano Concessae*”, azaz „Fehérvár szabadságjogait Szent István adományozta”.

Mária Terézia 1777-ben Székesfehérvárt püspökségi rangra emelte. Ekkor épült a Romkert végében a Püspöki palota, amely egyike az ország legjelentékenyebb copf stílusú alkotásainak (1802).

A ferences, más néven Szent Imre-templom (1720–1732) barokk épülete azon a helyen áll, ahol a királyi palota lehetett és Imre herceg született. Az épület végén Medgyessy Ferenc domborműves falikútja a török elleni harcokat ábrázolja, és a város török alóli felszabadulásának 250 éves évfordulójára készült. A templom Városház téri falán Fadrusz János 1892-ben készült „Krisztus a keresztfán” című alkotásának alumíniumöntvözetből készült másolata van. A templom szomszédságában, a Városház téren álló Hiemer-ház rokokó stukkódíszzeivel a város legszebb épületeinek egyike. Nevét egykori tulajdonosáról, Hiemer Mihály városbíróról kapta. Függönydiszítéssel keretelt szoborfülkéjében Szent Sebestyén szobra látható. Nem marad el szépségben a téren álló barokk Városháza sem. Keleti szárnya az egykori Zichy-palota, amely 1781-ben copf stílusban készült. Jellegzetesen szép ablakkeretei mellett a homlokzat bal szélén lévő főbejárat a legszebb, gazdagon tagozott része az épületnek. A főbejárat feletti kőerkély két oldalát – Justitia (Igazságosság) és Prudentia (Okosság) – Thomas Walch kismartoni kőfaragómester készítette.

2000. április 28-án a Közép-Európai Államfők Találkozásán tizenegy államfő tanácskozott Székesfehérvárott. Az eseményt a városháza falán elhelyezett emléktábla örökíti meg.

A téren látványosan megjelenő lovasszobor a Tízhuszárok emlékműve, Pátzay Pál alkotása.

A Fő utca a város üzletutcája és egyben korzója is. Látnivalói: a Nepomuki Szent János-templom és rendház, a Fekete Sas Patika, a Mátyás-szobor, a virágóra, a Vörösmarty Színház és a Magyar Király Szálló.

A Nepomuki Szent János-templomot és a rendházat a jezsuiták építették a 18. században. Később a pálosoké, majd a cisztereké lett. A templom különleges értéke Bebo Károly barokk szószéke, valamint az ország legszebb rokokó sekrestye-bútorzata, amelyet Hyngeller János pálos falfaragó készített. A főoltár freskóműve – Nepomuki Szent János megdicsőülése – Caspar Franz Sambachnak, a bécsi Művészeti Akadémia tanárának az alkotása, és hazánkban a barokk illuzionisztikus architektúrafestészetnek ritka emléke. A szentély freskói – Loyolai Szent Ignác megdicsőülése, Szent István koronafelajánlása és a Szentháromság – szintén Sambachtól való. Kívül a rendház falán Virág Benedek (1754–1830) költő (akinek Békesség-óhajtás című versére Kodály énekkari művet szerzett) és Ányos Pál költő, pálos szerzetesek emléktáblája arról tudósít, hogy az 1700-as évek végén

A Romkertet belül **lombard-neoromán** jellegű kőtár keretezi, amit **Lux Géza** tervezett és épített 1938-ban, Szent István halálának 900. évfordulójára. Itt a régi bazilika területén végzett ásatások leleteit, a bazilika faragott kötöredékeit állították ki.

A Középkori Romkertben, amely **Nemzeti Emlékhely** is egyben, találjuk az István király által alapított és 1018–1038 között emelt, **Szűz Mária tiszteletére felszentelt templom** romjait. Román stílusú templomnak épült, előcsarnokos bejárattal és hét pár oszloppal három hajóra osztott belső térrel, szentélyében mozaikkal. Korának egyik legnagyobb épülete volt, **méretei – 61x32,5 méter – impozánsak**. Nagyrészt a közelben lévő Gorsium köveiből épült. A bazilika egy része a város **1601. évi ostromának esett áldozatul**. A megmaradt részek köveinek felhasználásával épült az 1800-as évek elején a homlokzati része és tornyai fölé a mai Püspöki palota. A bazilika **1181-től közvetlenül a római Szentszék alá tartozott**. Csak a király és a prépost engedélye alapján lehetett benne misézni. A királyok koronázását pedig ugyanitt az **esztergomi érsek és a királynékét a veszprémi püspök** végezhette azokkal a királyi jelvényekkel, amelyeket a bazilikában őriztetett a király. Ez a rend az egész középkoron át megmaradt. A bazilikában 15 királyt, 21 királyi családtagot és 18 főurat temettek el 1031 és 1543 között. Az ásatások során feltárt, a török időkben feltúrt sírokból származó hamvakat közös sírban helyezték el a **Középkori Romkert bejáratánál**, egy kereszttel jelölt egyszerű kőlap alatt 1938-ban.

III. Béla és felesége azonosítható hamvait a budai Mátyás-templomba szállították, és ma az ott kialakított kápolnában látható a síremlékük. Vörös márvány koporsójukat pedig az itteni **székesegyház altemplomában őrzik**. Ezen a bomlási termékek maró hatása kirajzolta a király és királyné alakját.

A bejárat jobb oldalánál, a Kőtárhoz csatlakozva kialakított **mauzóleum** rejtő **Szent István kőszarkofágját**. A szarkofágon szalagfonatos díszítés, életfa és **Szent István őrangyala** látható, amint az újszülöttként ábrázolt **Szent Istvánt az ég felé viszi**. A szentek halálának napja ugyanis mennyei születésnapjuk. A szarkofágot rejtő **mauzóleum** belső falait **Aba Novák Vilmos** nagyméretű (130 m²) freskói díszítik. A freskó a **Szent Koronához és a Szent Jobbhoz kapcsolódó eseményeket és személyeket** – köztük Horthy Miklóst és az akkori kultuszminisztert, Hóman Bálintot – ábrázolja. A mauzóleumot az 1996. évi millicentenáriumra **restaurálták, újbóli felszentelése 1996. augusztus 15-én történt**. A mauzóleum és a sírokból származó hamvakat őrző közös sír körül alakították ki a **Nemzeti Emlékhelyet**.

Szent László király pápai felhatalmazással 1083. augusztus 15-én, István király halálának 45. évfordulóján **országos zsinatra** hívta a törvényt napon Székesfehérváron gyülekező püspököket, apátokat és országnagyokat. A zsinat István királyt, Imre herceget, Gellért püspököt és a zóborhegyi remetét (Andrást és Benedeket) **szentekké nyilvánította**, s testük felemelését elrendelte. Ezzel a magyar népnek saját szenteket, példaképeket adott.

Budapest közelsége miatt a vásárváros jellegű Székesfehérvárott csak a 20. század első felében lendült fel az iparosodás. A mai jelentős ipari bázis alapjai akkor alakultak ki. A II. világháborúban egyike volt a legtöbbet szenvedett magyar településeknek. A II. világháborút követően Székesfehérvár rohamos fejlődésnek indult. Mára ipari központtá vált, multinacionális cégek telepedtek le, építettek üzemet.

A magyar gazdaságban betöltött meghatározó szerepe mellett saját főiskolával – Kodolányi János Főiskola – több főiskolai karral rendelkező iskolaváros, kulturális központ, nemzetközi fesztiválok és tudományos tanácskozáások színtere. Saját színtársulata, kőszínháza és nyári színháza van.

Székesfehérvár legnagyobb, külföldi vendégek számára is vonzó rendezvénysorozata az augusztus közepétől kezdődő **Királyi Napok Nemzetközi Néptáncfesztivál**. Szeptember nagy eseménye a **Fehérvári Vigasságok Fűvószei Fesztivállal, Partnervárosok Napjával és Európa Nappal**.

A VÁROSNÉZŐ SÉTA AJÁNLOTT ÚTVONALA: Alba Régia Szálló – Prohászka-liget – Középkori Romkert – Koronázó tér – Városháza tér – Fő utca – majd vissza az Oskola utcán át – Városház tér – Arany János utca – Petőfi utca – Szent István tér – Kossuth utca – Alba Regia Szálló. Székesfehérvár belvárosát csak gyalogosan lehet körbejárni, mivel az autókat kitiltották.

A Középkori Romkert és a Püspökkert végét 106 m hosszú török kori várfal és a **Monostor-bástya** maradványa zárja le. Az egykori várfalak körül mély, vízzel telt árok volt a mai út helyén. A várba két kapu – a Budai- és a Palotai-kapu – vezetett. A várfal előtt alakították ki a Prohászka-ligetet. Egy öreg tiszafa szomszédságában, a várfal tövében a török harcokban fogságba esett, szerencsétlen sorsú várkapitánynak, **Wathay Ferencnek a szobra** látható. Török rabságban írta a „Székesfehérvár veszéséről való históriá”-ját, amely komoly költői tehetségre vall. A liget közepén állították fel 1995-ben **Szent László király bronz mellszobrát**, Schwalm László alkotását. A várfal végében van a **Prohászka-emlék**. 1943-ban emelték Prohászka Ottokár megyes püspök emlékére. Az emlékművön domborművű arcképe látható.

A város legnevesebb püspökét, Prohászka Ottokárt 1905-ben iktaták be püspöki tisztébe. A rendkívüli műveltséggel rendelkező főpap gondolatai már előremutattak a II. Vatikáni Zsinat (1962–65) tanítására. Elméletileg ő alapozta meg nálunk a keresztényszocialista mozgalmat. Ennek világnézeti alapjait XIII. Leo pápa „Rerum novarum” kezdetű enciklikájából merítette. Pázmány Péter óta egyetlen katolikus egyházi író sem gyakorolt akkor hatást olvasóira, mint ő. Legismertebb műve: „A diadalmas világnézet”.

Várkapuszerű árkádos átjárón jutunk a Szent István által épített bazilika maradványait őrző **Középkori Romkertbe**. Az 1848-ban megkezdett, majd 1862–1887 és 1936–1937 között folytatott feltárások során felszínre került a Szent István-i bazilika mintegy háromnegyede, s Mátyás király sírkápolnája.

rendhagyó módon a kastély bal oldalszárnyában kapott helyet. A kastély körül arborétum jellegű parkot alakítottak ki. A park egyik mesterséges szigeten áll a vörös-fehér téglás **Hollandi-ház**, ahol időszakai képzőművészeti kiállításokat rendeznek.

Dél-Mezőföldről a 63-as úton jutunk a megye székhelyére, Székesfehérvárra.

SZÉKESFEHÉRVÁR Fejér megye 106 ezer lakosú székhelye. A legősibb magyar városaink egyike. A nevében a „székes” szó főváros voltára utal, a fejedelmi szín, a „fehér” az ősi magyar „fejér” szóból származik, a „vár” pedig középkori várát jelzi.

Kézai Simon írja krónikájában: „Árpád vezér ott ütötte fel sátrait, ahol most Fehérvár városa van, s e hely volt Árpád vezér első szállása.”

Alapítása Géza fejedelem (972–997) és fia, az államalapító Szent István (1000–1038) nevéhez fűződik. A környező mocsarakból kiemelkedő szigeten épült. Neve először 1009-ben, a veszprémi püspökség alapító levelében szerepel Alba Civitasként (később Alba Regia). Nagyarányú kiépítése a keletet és nyugatot összekötő jeruzsálemi zarándokút 1018. évi megnyitásának eredményeként történt. Ekkor építteti István a Szűz Mária-bazilikát. Itt koronázták, eskették és temették a királyi család tagjait. A Szent István által alapított bazilikában 1030-tól 1540-ig 37 királyt és 39 királynét koronáztak, s 15 uralkodót temettek. Alba Regiában őrizték a királyi hatalom jelképeit, a koronázási jelvényeket, a legértékesebb ereklyéket, az ország levéltárát, a királyi kincstárat, s fogadták a Szentföldre induló zarándokokat. Innen indultak ünnepélyesen a háborúba. Itt volt a helye a királyavató trónszéknek is, amelyről a nevéet kapta a város. Itt tartották az úgynevezett törvénylátó napokat, s a későbbi korokban 46 országgyűlést. A városban nyitotta meg az egyház az ország első iskoláit. A mintegy 20 egyháza (temploma) irányító szerepet biztosított az ország kulturális (írásbeliség, zenekultúra, történetírás) és gazdasági életében. A város történetének legfényesebb eseményei közé tartozik Imre herceg és István király szentté avatása és a törvénygyűjtemény, az Aranybulla 1222-ben történt kiadása.

Miután a 13. század közepétől Buda lett az ország fővárosa, Alba Regia megmaradt a királyi dinasztia szakrális és kulturális székhelyének, s mint ilyen, továbbra is fontos szerepet játszott az ország életében.

A középkori fejlődést megszakította a török hódoltság. A város csaknem másfél évszázadig volt a török félhold uralma alatt. A török uralmat követően 1703-ban ismét szabad királyi város lett, de középkori rangját, jelentőségét többé nem nyerte vissza.

Az 1700-as években, valamint a 19. században alakult ki a mai városképet is meghatározó, s a barokk stílus értékes magyarországi építészeti együttesének számító belvárosi utcakép.

A 19. században a királyi bazilika feltárására indított régészeti kutatások irányították Székesfehérvárra a figyelmet. Az 1848-ban megkezdett, majd 1882-ben folytatott feltárás során felszínre került a Szent István-i bazilika mintegy háromnegyede, s Mátyás király sírkápolnája. A Szent István halálának 900. évfordulójára való készülődés idején alakították ki a romkertet, a hozzá tartozó mauzóleummal és a kőtárral.

Fejér megye déli részének különleges természeti értéke a **Sárszent-ágota és Sárkeresztúr környéki szikes tórendszer**, ritka madárfajok fészkelő-, pihenő- és táplálkozóhelye madárvonulás idején.

SÁRBOGÁRD Fejér megye déli részének a 63-as út menti, központi települése. A környékbeli mocsarak jó menedékhelyet kínáltak a tatárok, majd a törökök elől bujkáló lakosságnak. A mai település csak a **19. század végén**, a **vasútépítések** következtében jött létre, több falu egyesítésével. A kulturális hagyományok ápolására minden évben **Bogárdi Napokat** rendeznek. A város neves szülötte **Mészöly Géza** (1844–1887), a kiváló festő, a magyar tájképfestészet egyik úttörője.

VAJTA a régió legdélibb települése. Az út mellett álló Zichy-kastély építése **Pollack Mihály** száz évvel korábbi tervei alapján, az **1920-as években** kezdődött meg. A kastélyt oszlopsor, timpanon díszíti és tökéletes arányosság jellemzi. Az épületen **12 kémény és 365 ablak van**. Előkertje francia stílusú. A hátsó, angolkertre néző homlokzaton 13 méter magas, kazettás boltozatú kupolát helyeztek el. **2002-ben a kastélyt a kaliforniai Calvary-Golgota Központ és annak magyarországi közössége keresztény szabadidő- és konferenciaközpont céljára alakította át**. Vajta értéke még az ásványi anyagokban gazdag, hatalmas parkkal körülvett **hévízfürdő**.

CECE Itt töltötte gyermekkorát **Csók István** (1865–1960) festőművész. A művész szüleinek egykori kúriájában **Csók István Emlékmúzeumot** rendeztek be a művész és a család használati tárgyaival és alkotásaival. A község egyik régi **parasztportáján** berendezett **tájmúzeum** a helyi paraszti élet és gazdálkodás körülményeit – kiemelten paprikatermelését – mutatja be. Itt állt be **vándorszínészek és lépett fel először vándorszínészként Petőfi Sándor**.

SÁREGRES Az egykori Zichy-birtokon épült vízimalomban született a **festő, Csók István**. A község református templomában őrzik **Úrvacsoraosztás című képét**.

MEZŐSZILAS A 64-es út menti településen töltötte a nyarakat nagyszülei házában **Németh László** (1901–1975) író, ahol ma **Németh László Emlékszoja van**.

Az elmúlt évtizedekben Mezőszilast **ménese országosan ismertté tette**.

DÉG a **Festetics grófok egykori központja**. Kastélyukat Festetics Antal építtette 1815–1819 között **Pollack Mihály tervei alapján**. A reprezentatív kastély a magyarországi **korai klasszicizmus kiváló példája**, ékessége az oszlopos, oromzatos előcsarnok. **Belső részei közül kiemelkedik az ovális alaprajzú, félkörívű fülkékkel bővített és tükrökkel borított díszterem**, amely

hozott nagy változást a csendes falu életében. 1949-ben elhatározták, hogy az eredetileg Mohácsra tervezett és építés alá vett ipartelepét a politikai viszonyok változásai miatt Dunapentele fölött a magasparton építik ki. Az építkezések 1950-ben a legkorszerűbb elvek szerint kezdődtek, az uralkodó szélirány miatt északon a lakótelepet, tőle délre a Vasművet építették föl, amelyben 1951. november 7-én már vasat is csapoltak. A régi Dunapentele a felépülő nehézipari központ óvárosaként élt tovább. Így a mai Dunaújváros egymástól jól elkülöníthetően három részre oszlik.

Az Óváros műemléke az 1696-ban felépült **barokk Rác-templom**. Innen keleti irányban, rövid sétával érhető el a horgásztanya és az egykori töltesen át az Ifjúsági- (Szalki-) sziget, ahol **halászcserda és kemping** is épült. Az 50-es évektől kezdődően épült ki az **Újváros**, a korra jellemző, úgynevezett „szocreál” stílusban. A Duna partján a löszfal pereme a beavatkozások következtében mozgásnak indult. A további földcsuszamlásokat széles erdősáv, parkosított teraszokkal akadályozták meg. Az így kialakított park egyben a **Nemzetközi Acélszobrász Alkotótelep** több mint félszáz zsűrizett alkotásainak is a szabadtéri kiállítóhelye. A vörös téglából épült **evangélikus templom** a Makovecz Imre körébe tartozó Ybl-díjas építész, Nagy Tamás munkája. A Városháza közelében, a Széchenyi-ligetben állították fel 1998-ban a **Széchenyi Istvánt és Kossuth Lajost** ábrázoló **szoborkompozíciót**.

Széles erdősáv – amely, ha megfordul a szélirány, a lakónegyedeket védi a Vasmű levegőszennyezésétől – választja el a lakónegyedektől az **Ipartelep**et. A Vasmű főbejáratát a kor szellemének megfelelően Domanovszky Endre (1907–1974) festőművész **Munkás-paraszt szövetség** című, szocreál stílusú freskója díszíti (napjainkban is). A Vasműhöz vezető utat díszíti a város legismertebb köztéri alkotása, **Somogyi József Martinász szobra**.

A város római kori történetét az Intercisa Múzeum mutatja be.

SEREGÉLYES a Dunújvárost Székesfehérvárral összekötő 62-es főút menti település. A római korban itt vezetett a **Gorsiumot a Duna menti erődökkel összekötő ősi útvonal**. A környékén kelta és avar kori sírokat, római kori kocsitemetőt tártak fel. Az egykori királyi birtok a **Batthyány-, majd a Zichy-család tulajdona** lett. Később házasság révén Hadik János kezére került. Az 1821-ben épült klasszicista stílusú, korhűen felújított **Zichy-Hadik-kastély** jelenleg **kastélyszálló**. Római termét a székesfehérvári Pilch Ferenc falfestményei díszítik. A kastélyt gondosan helyreállított park veszi körül. A **csónakázótó** a vendégek kényelmét szolgálja.

Az épület keletkezéséről máig él a szóbeszéd, mely szerint I. Ferenc osztrák császár és magyar király egy alkalommal így szólt pénzügyminiszteréhez, gróf Zichy Ferenchez: „A jövő esztendei hadgyakorlatok Fejér megyében lesznek. Hallom, Önnek ott szép kastélya van, ott fogok megszállni.” A kastély abban az időben még nem létezett, Zichy gróf azonban rögtön futárt menesztett azzal a paranccsal, hogy haladéknél fogjanak hozzá a kastély megépítéséhez, hogy kellő időben kész legyen. Kész is lett.

Eötvös-család birtoka lett. Itt töltötte **gyermek- és ifjúkorát** báró Eötvös József (1813–1871), a kiemelkedő reformkori író, a Batthyány-kormány minisztere és a magyar iskolarendszer egyik megalapítója. Végakaratóban ezt a helyet jelölte meg nyughelyéül.

Lilien József báró Szapáry Juliannát vette feleségül, s hozományként került birtokába az ercsi uradalom. Az új birtokos modern, tőkésített nagybirtokot hozott létre. A Mária Teréziától bárói rangot kapott Eötvös-család szintén házasság útján került a birtokra, Lilien Annát báró Eötvös Ignác vette feleségül. Gyermeük, Eötvös József itt írta legismertebb regényeit, többek között a Falu jegyzőjét, a Karthauzit és a Magyarország 1514-ben-t.

A város érdekessége a **Granárium**, amelyet a törökök gabonátárolásra építettek 1572-ben. A város központjában áll az 1903-ban épült **Tűzoltótorony**. A Templom tér látványossága a gróf Szapáry Péter által 1762–1767 között építtetett **Római katolikus templom**. 1855 óta **Csodatévő Mária** kegyképe révén a Duna menti népek **búcsújáró helye**. Közeliében állították fel 1996-ban a **Millecentenárium** emlékművet, amelyhez az egykori monostor megmaradt köveit használták fel. A magas Duna-part északi részén áll az **Eötvös József kápolna és obeliszk**. A kápolnát 1828-ban építtette Szapáry Julianna férje temetkezési helyéül. Az obeliszket, melyen a babérkoszorúban foglalt dombormű báró Eötvös Józsefet ábrázolja, Ybl Miklós tervei alapján, közadakozásból emelték 1874-ben. A volt Eötvös-kúria ma emlékmúzeum, benne iskolatörténeti és Eötvös József életútját bemutató kiállítás található.

ADONY helyén a római korban a **Vetus Salina** nevű katonai tábor állt. Az Árpád-házi uralkodók alatt a királyi ménesek átkelőhelye volt. (A szemben lévő Csepel-szigeti Lórév elnevezés is erre utal.) A török hódoltság alatt elnéptelenedett korábbi mezővárost a község birtokosa, Zichy István szerbekkel telepítette újra. A 18. században jelentős számú német és szlovák népesség jelent meg az évtizedek óta itt élő szerb lakosság mellett. A betelepülő németek honosították meg a mind máig is élő **Szent Orbán-kultuszt**, a szőlő és bor védőszentjének ünnepét. Az egykori **Zichy-kastélyban** ma művelődési központ működik. Jeles régészeti érték egy 6–7. századi avar ötvös sírja és a 7–8. századi temető lovas sírjai.

DUNAÚJVÁROS Az egykori Dunapentele déli határa mellett az 1950-es években kiépült város 1961-ben kapta a Dunaújváros nevet. Az 50-es évek iparfejlesztése eredményeként megépült Dunai Vasmű – a mai Dunaferri Rt. – teremtette meg a mai város alapjait. Az egykori Dunapentele múltja több ezer éves. A római **Castellum Intercisa** nevű katonai tábor háttárvédő erőd volt a barbár betörések ellen. A település középkori története a **Szalki-szigeti monostor felépítésével** kezdődött. A kolostor **Szent Pantaleon bizánci orvosszent** tiszteletére épült, lakói görög szerzetesek voltak. A monostort a tatárjárás pusztította el, de a Duna partján újra kialakuló települést róla **Pentelének** nevezték el. A török hódoltság idején elnéptelenedett. A 18. századi betelepülések során főleg szerbek találtak itt otthonra. A 20. század

Az arborétum első fát 1825-ben telepítette József nádor, a királyi udvari kertész Tost-dinasztia segítségével. Ekkor ültették a park nevezetességének számító akácfát is a kastély mellett. A nádor volt a platán egyik nagy népszerűsítője. Egy óriási platán a kert egyik díszé. A parkban egyesül a Vértesacsai-patak a Váli-vízzel. Az előbbi táplálja a 2,5 hold nagyságú tavat, amelynek partján mocsári ciprusok légyökei látszanak.

A kert szomszédságában lévő csaplári erdő egyik védett hajlatában van az ország legnagyobb és legszebben fejlett cédrusfája (35 m magas, törzskörmérete 350 cm).

A kastélyt József nádor építtette Pollack Mihállyal 1819–27 között, klasszicista stílusban. A kastély 1945-ben teljesen kiégett, csak a jón oszlopos portikusz és a hozzá csatlakozó homlokzat maradt meg. Ennek megtartása azonban fontos volt, mert erre komponálták az egész parkot. Megmaradt még a kápolna és a vízház is. A helyreállított kápolnában hazánk egyetlen, történeti kerteket bemutató kiállítása látható.

Zsigmond Vilmos mérnök itt fúrta az ország első artézi kútjainak egyikét (185 méter mély). Az Etyek felé vezető úton, közel két kilométer hosszú, kétszáz éves platánfasor vezet a festői Mária-völgyben fekvő Pannónia Golf Clubhoz. A nemzetközi versenyek lebonyolítására alkalmas golfpályához üdülőközpont is csatlakozik, tenisz- és lovaspályákkal, uszodával.

A Mezőföld déli része, a Duna és a Sió-csatorna közötti területek láttnivalóival

A régió déli felét elfoglaló tájegység a Velencei-tó déli partvonalától – a Duna és a Sió-csatorna által határoltan – a Somogy–Tolnai-dombságig húzódik. Löss borította halomvidék, átmenetet képez az Alföld és a Dunántúli-középhegység között.

A Duna Fejér megyei szakasza mintegy 50 km hosszúságban alkotja a térség keleti határát. A Mezőföldhöz tartozó vidéket a pannon tábla patak völgyekkel szabdalta, széles, teraszos szerkezetű táblaröge alkotja, amely a folyó mentén 50–60 méter magasságú löszplatóban végződik, innen meredeken ereszkedik le a Duna völgyére. A Dél-Mezőföld természeti értékekben és szépségekben bővelkedő tája a Nádor- és a Malom-csatorna által alkotott vízgyűjtő, a Sárvíz völgye.

ERCSI a 6-os útnak a Duna menti térségen átvezető szakaszán az első jelentős település, **ősidők óta lakott hely**. Első írásos emléke 1037-ből származik. III. István uralkodása alatt Tamás nádor Szent Miklós néven monostort épített a Duna bal partján. A török hódoltság ideje alatt elnéptelenedett a település, a megfogyatkozott lakosság pótlására később rácok telepedtek le. A törökök kiűzése után gróf Szapáry Péter, majd a 19. század elején az

don jutunk a **szigetre**, ahol Pásztor János Beethoven-szobra áll. Itt van a hangversenyek pódiuma, ahol 1960 óta nyaranta Beethoven-émlékhangversenyeket rendeznek. A szigeti kőpadon Beethoven szívesen üldögélt, Terézzel beszélgetve. A közelben egy Beethoven-émlékfát is találunk.

A kastély egyik szárnyában ma Beethoven Emlékmúzeum működik, ahol a Brunswick-család történetével és Beethoven látogatásának emlékeivel ismerkedhet meg a látogató. Brunswick Teréz volt a magyar óvodák megalapítója. A kastély bejárata előtti ház homlokzatán erről emléktábla tudósít. Az első kisdudóvót, az Angyalkertet, Budán alapította 1828-ban (az Attila út és a Mikó utca sarkán emléktábla található).

A kastély másik részében működik a Magyar Tudományos Akadémia Mezőgazdasági Kutató Intézete, ahol főleg búza- és kukorica-nemesítéssel foglalkoznak. A növénykutatás és -nemesítés céljára épült meg a kertben az ország legnagyobb fitotronja.¹⁰

A környék erdeiben ejtették el a világ legszebb trófeáját viselő őzbakot. A Magyar Posta külön bélyeget is bocsátott ki a trófea rajzával.

TORDAS A Szent László-víz völgyében fekvő Tordason, a ma is meglévő kastélyban született 1733-ban Sajnovics János jezsuita csillagász és nyelvész, a finnugor nyelvészeti kutatások elindítója.

A bécsi csillagvizsgálóban dolgozott, a szintén jezsuita Hell Miksa csillagász mellett. A dán király megbízásából 1769-ben a norvégiai Vardö szigetén végeztek csillagászati megfigyeléseket. Hell Miksa itt határozta meg helyesen – először a világon – a Föld és a Nap közötti távolságot, a Vénusznak a Nap előtti elvonulásakor végzett megfigyelések és mérések során. Sajnovics János az itt élő lappok nyelvére felfigyelve kezdte meg nyelvészeti kutatásait. Ő ismerte fel elsőként a magyar nyelv finnugor nyelvrokonságát.

VÁL a Váli-víz völgyében fekszik. Műemléki nevezetessége a klasszicista templom, amelyet Űrményi József országbíró építtetett 1842-ben Engel Ferenc és Heine János tervei alapján. Belsejében Űrményi márványszobrát Ferenczy István alkotta. A templom szép faragású szekrényei a majki kamalduli templomból valók. A copf stílusú Űrményi-kastély 1800-ra lett kész. Az Űrményi-család klasszicista, kör alakú mauzóleumát valószínűleg a templom tervezői építtették 1834-ben.

Vál határában az Antali-erdő szélén lévő erdészházban élte gyermekkorát Vajda János (1827–1897) költő, író és publicista, a 19. század második felének egyik legnagyobb magyar lírikusa. Gyermekkora boldogságának színhelyét, a váli erdőt, verseiben is megénekelte.

ALCSÚTDOBOZ A Váli-víz völgyében fekvő település jelentős látnivalója a volt Habsburg-kastély megmaradt klasszicista portikusza és a köréje telepített 40 hektáros arborétum.

¹⁰ Fitotron: kísérleti laboratórium, amelyben a növények életfeltételeinek megfelelően szabályozható éghajlati és egyéb környezetet lehet létrehozni.

készült Don-kanyar Emlékkápolna. Ez az ökumenikus kápolna az 1990-es években, a II. világháborúban, a Don-kanyarban elesettek emlékére épült. A kápolnában ünnepi szentmiséket tartanak. Itt helyezték el az Ismeretlen Katona sírját is. A hegy alatt, a tó partján van a Szunyog-csárda, ahová a déli partról hajók is hoznak vendégeket. A Velencei-hegység területén új szőlő- és borvidék alakult ki.

A Mezőföld

A Mezőföld 4 ezer km² területű, háromszög alakú tájat nyugaton a Duna, keleten a Sió, északon pedig, kissé elmosódottan, a Dunántúli-középhegység határolja. Felépítésében és arculatában a Dunántúl dombságai és az Alföld közötti átmenet, a két tájat összekapcsoló terület.

A Mezőföld északi része (az M7-es és a 70-es út és környéke)

Az Északi-Mezőföld, amelyen haladunk, a legtagozottabb. A szintkülönbségek helyenként a 100 métert is elérik. A negyedkori szerkezeti mozgások sakktáblaszerűen feldarabolták a területét. Táblarögök emelkedtek ki, medencék (Velencei-tó, Zámolyi-medence, Balaton) mélyültek a felszínébe. Északnyugat-délkeleti irányú szerkezeti mozgások jelölték ki a folyóvizek pályáit (Szent László-víz, Váli-víz, Sárvíz, Sió). A Mezőföld lösztakaróján évezredek alatt vastag, termékeny mezősségi talaj alakult ki.

MARTONVÁSÁR Az avar időkben is lakott hely volt, erről sírfeltárások is tanúskodnak. Az államalapítás korában emelt templom freskótöredékeit is megtalálták. A források először 1268 körül említik, mint Forum Martinit. A török utáni újjáépítésben fontos szerepe volt a Brunswick-családnak. Korszerű gazdálkodást honosítottak meg. A család nagy zenekedvelő volt.

A település fő látnivalója az angol-neogót stílusban épült Brunswick-kastély. A kastélyban két alkalommal – 1800-ban és 1801-ben – látta vendégül Brunswick Ferenc és Teréz a 19. század első éveiben Ludwig van Beethovent, akihez szoros barátság fűzte őket.

Itt fejezte be a zeneköltő az *Apassionátát*, és a család tagjainak ajánlotta a *Cisz-moll* (Holdfény-), az *F-moll* és a *Fisz-dúr szonátát*, valamint az op. 77. zongorafantáziát. (Beethoven titokzatos „halhatatlan kedvese” Brunswick Jozefin, gróf Deym Józsefné volt.) Két magyar vonatkozású művet is alkotott Beethoven, az „István a király”-t és az „Athén romjai”-t.

A 69 hektáros kastélypark természetvédelmi terület. A kert fái közül említést érdemelnek a nagy erdeifenyők, égerfák, tölgyek, bükkök, nyárfák, juhar- és hársfák. Itt találjuk az ország legnagyobb mocsári ciprusát. Kis fahí-

donyi (Ziegler) Géza (1863–1922) írónak, az MTA levelező tagjának szülőháza, amely ma Irodalmi Múzeum.

Gárdonyi eredeti neve, a Ziegler helyett a szomszédos település, Gárdonyi nevét vette fel. Apja a Nádasdy-család birtokán uradalmi gépész volt.

A Velencei-tó északi partvidéke

VELENCEI-HEGYSÉG A Velencei-tó és a Zámolyi-medence közötti alacsony gránittöng a Velencei-hegység. A Velencei-hegység hazánk egyetlen önálló őshegysége, melynek tömegét gránit alkotja. Az alacsony, középkorú hegység földtörténeti szempontból Közép-Európa legrégebb geológiai képződménye. Legmagasabb pontja, a Meleg-hegy is csak 352 m magas. A geológiai óidőben a magma a kőzetek burkába nyomult, ahol lassú kihűlés során kikristályosodott. Így jött létre a gránit. A fedőrétegek később lepusztultak. Ma a hegység enyhe lejtésű, tál alakú széles völgyekkel tagolt, hullámos gránittöngfelület. A hegységben a gránittérszín sajátos lepusztulás-formáival, az úgynevezett ingókövekkel találkozunk. Ezek úgy keletkeztek, hogy az egymáson fekvő, nagyméretű gránittömbök közül a csapadék és a víz kipusztította a kevésbé ellenálló kőzetrétegeket, s ennek következményeként a sziklatömbök lazán támaszkodnak egymásra. Legszebb közülük az úgynevezett „Likaskő”, a Meleg-hegy oldalában és Sukorónál a „gyapjaszsák”.

NADAP katolikus templomában keresztelték meg Vörösmarty Mihályt. A közelben lévő Bence-hegy oldalában ma is megvan Vörösmarty egykori présháza. A hegy tetejére pedig, ahonnan pazar kilátás nyílik a hegységre és a tóra, kitűnő autót út vezet fel. A Bence-hegy pincéi a „borúthálózat” kedvelt állomásai is egyben. A környéken hagyományosan fehér szőlőfajtákat termesztnek. A község a „szintezési ősjegyőről” nevezetes.

Mivel a Velencei-hegység hazánk legrégebb kéregdarabjai közé tartozik, úgy gondolták, hogy ez nem mozog, ezért ide helyezték az ország szintezési alappontját. Itt ugyanis nem kell tektonikai mozgásokra, földrengésre számítani. Az Adriai-tenger trieszti kikötőjében, a Moio Sartorio közelében lévő pénzügyőri laktanya „0 pontjához” mérték be a Velencei-hegység keleti oldalán lévő „Nadap szintezési ősjegyét”, amelynek az értéke 173,8385 m. Az országban a magasságméréseket ehhez az alapponthoz határozzák meg. Az ősjegy egy ráccsal körülvett obeliszk (1888). Az ősjegyűtől 30 méterre nyugatra találunk egy új szintezési alappontot, amelyet a szocialista állam idején, 1951-ben a szovjet Balti-tengeri Kronstadt kikötőjének középvízszintjéhez mérték be.

SUKORÓ református templomában volt a haditanács az 1848. szeptember 29-ei pákozdi csata előtti éjszakán. A haditanács résztvevőinek helyét a templom padjaiban nevük kis réztáblái jelzik. A győztes csata a Sukoró–Pákozdi közötti területen zajlott le. Emlékét a Mészeg-hegyen egy minden irányból jól látható obeliszk hirdeti. Mögötte van a csata emlékmúzeuma (1978). Az obeliszkhez vezető út mentén áll a Szabó Tamás tervei alapján

tartását. Az itt lévő madárrezervátum területén madárfigyelő állomás és kutatószállás működik. A „Madárvártának” nevezett madárfigyelőn szervezett látogatás keretében a madarak életével, költözési és költési szokásaival, valamint a tó életvilágával ismerkedhetnek meg az érdeklődők. Az itt élő és fészkelő 30 madárfajtaból főként a karcsú testű, hófehér nemeskócsag, a kiskócsag, a kanalas gém és a nyári lúd említendő.

A Velencei-tó délkeleti partvidékének települései

A Velencei-tó keleti-délkeleti partvidéke a vízparti üdülés céljait szolgálja Velence, Gárdony és Agárd térségében. Ez a terület már az 1930-as években is a főváros kedvelt üdülő- és kirándulóhelyei közé tartozott, de nagyobb arányú fejlődése a 20. század második felében következett be, és céltudatos fejlesztés eredményeként vált kiemelt üdülőterületté. Jelentős partrendezést is végrehajtottak. Strandokat, kempingeket, horgásztanyákat, csónak- és vitorláskikötőket építettek. Az északkeleti parton egy 2300 méteres kajak-kenu versenypálya is létesült.

VELENCE egykor a halászat központja volt. A római korban itt haladt át az Aquincumot és Savariát összekötő útvonal. Római katolikus templomát Hild József tervei alapján építették. Az egykori nádtetes, sárfalú Halászház a Velence-tavi halászat és nádvágás emlékeinek és eszközeinek bemutató helye.

KÁPOLNÁSNYÉK Vörösmarty Mihály (1800–1855) szülőfaluja. Szülőháza ma már nem áll, de a tó délkeleti sarkánál van az a gazdatiszti ház, amelyben a gyermekkorát töltötte. Ma Irodalmi Emlékmúzeumként működik, ahol a nagy költő személyes tárgyait és műveinek dokumentumait állították ki.

GÁRDONY a tó déli partjának központja, a közigazgatásilag hozzá tartozó Agárrdal 1989-ben városi rangot kapott. Elnevezése régi magyar személynévből ered. Fejlődéséhez hozzájárult, hogy 1907-ben vasúti megállót kapott. A Gárdony közeli Bika-völgyben talált gyógyhatású termálvízre 1984-ben modern fürdő épült. A termálfürdő Fejér megye egyetlen fedett melegvizű gyógyfürdője. A város korszerű szennyvíztisztítóval rendelkezik.

AGÁRD a Velencei-tó legjobban fejlett üdülőtelepe, hivatalosan 1936 óta üdülőhely. Ősi település, III. Béla oklevelében említik Ágor néven, 1193-ban. 1849 után a Nádasdy-család birtoka lett, akik jól gépesített, tőkés nagybirtokot hoztak itt létre. Agárdtól délkeletre, Agárd-pusztán (2 km) található Gár-

A Közép-dunántúli régió

A régió a **Dunától a Balaton-felvidékig** terjedő tájat foglalja magába. Északnyugati területén a **Gerecsére**, a **Vértesre** és a **Bakonyra** tagoló-
dő **ősi röghegység**, a **Dunántúli-középhegység** húzódik. Területén
Fejér megye, Komárom-Esztergom megye (a Dunakanyar kiemelt üdül-
lőkörzethez tartozó települések kivételével) és Veszprém megye (a Ba-
latoni régióhoz tartozó települések kivételével) osztozik. A régión belül
a **Velencei-tó kiemelt üdülőkörzet**, amelynek a területét 1998-ban
Martonvásár és környékével, a Váli-völgy és a Szent László-patak men-
ti településekkel, valamint a Vértes egészével kibővítették.

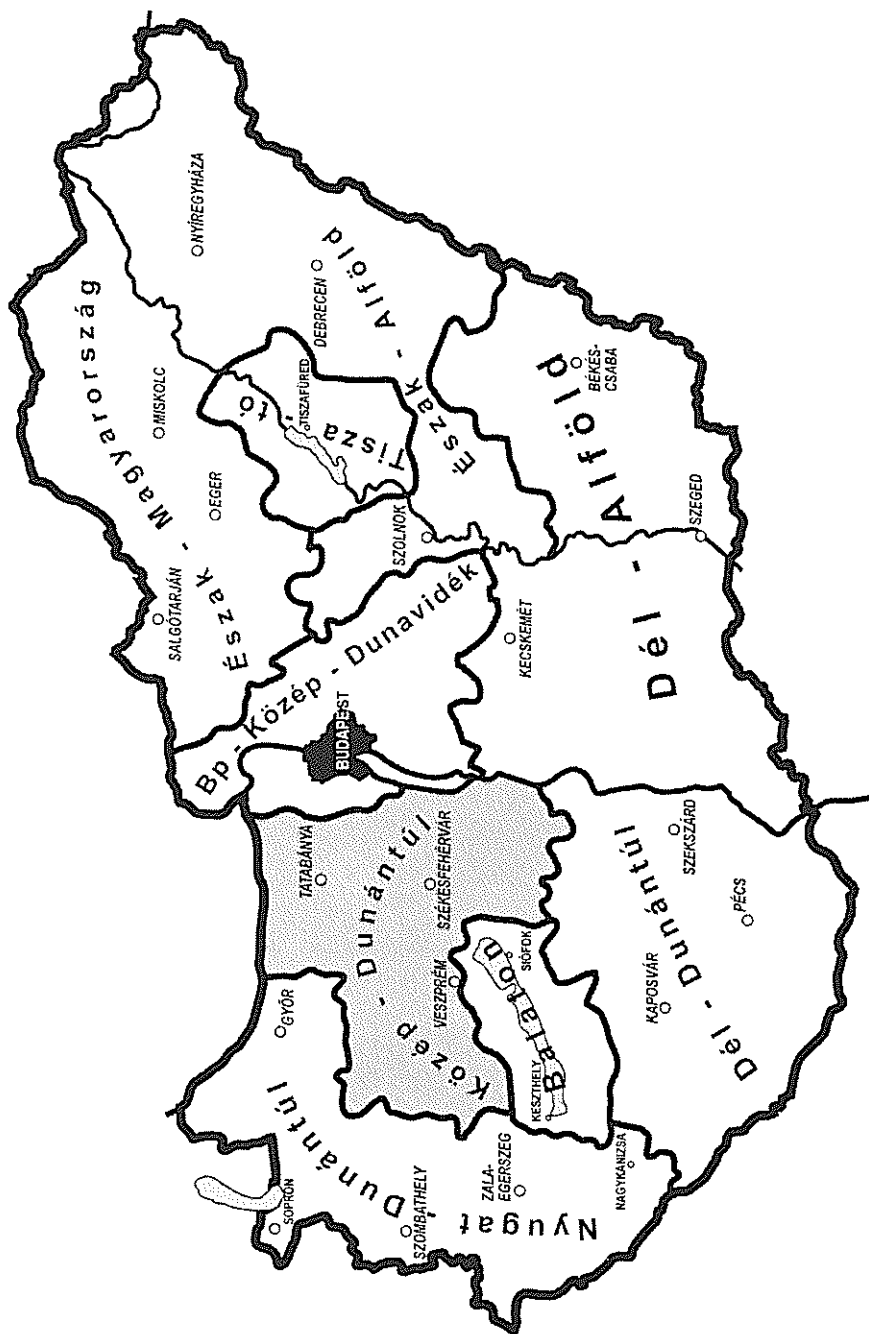

A Velencei-tó

Az alig 26 km² (ebből a nyílt víz csak 16 km²) területű tó a **Velencei-hegység**
lábánál, fiatal süllyedékben helyezkedik el. A Balaton és a Fertő tó után
Magyarország harmadik legnagyobb természetes állóvize. Hossza 10,5 km,
szélessége 2–3 km, átlagos mélysége 1,2 m, legnagyobb mélysége 3 m. Víz-
állása, mivel főként talaj- és csapadékvíz táplálja, ingadozó. Ezt az ingadozást
a Pátkai- és a Zámolyi-tározók vizével igyekeznek kiegyenlíteni. A Császá-
rpatak délnyugatról folyik a tóba, fölös vizét pedig a közelében kifolyó
Dinnyés-kajtori-csatorna vezeti le a Sárvízbe. A tó egyharmadát nádas borít-
ja. A tó az évi 2050 napfényes órának köszönheti a „napfény tava” elnevezést.

A Velence név eredetét ez ideig nem sikerült megnyugtatóan tisztázni. A legendák, s a re-
neszánsz történetírója, Bonfini szerint névadói a Mátyás király udvarába érkezett olasz te-
lepések voltak. A nyelvtörténészek szerint Velence – maga a tó és a falu – a széljárás jel-
zésére használt ősi halászeszközzel, a népiesen velencének nevezett szélzászlóról kapta
a nevét, amit a tó keleti felében lakók készítettek.

A Velencei-tó délnyugati fele (4,2 km²) a **Velencei Madárrezervátum**
Természetvédelmi Terület, amely biztosítja a madárvilág nyugalma és fenn-

Szent László lovassobrát 1996-ban emelték. A **Népi Írók Szoborparkjában** állnak az Alföld felemelkedéséért küzdő írók, költők, tudósok szobrai. 1990 óta évente visszatérő esemény a **Sárréti Piknik** egész napos rendezvénysorozata.

MEZŐBERÉNY Itt van Békés megye első gimnáziuma, amelynek diákjai között volt Sárosi Gyula költő, Martiny Károly, Petőfi keresztapja, Orlai Petrich Soma festő, Petőfi unokaöccse. A **városháza** helyén állott **Orlai Petrich Soma szüleinek a háza**, ahol Petőfi többször megfordult, és **1849 júliusában** innen indult Erdélybe, **Bem táborába**. A település **múzeuma** **Orlai Petrich Soma** nevét viseli. A volt **Wenckheim-kastélyban** működő leánynevelő intézetnek **Szendrey Júlia** is növendéke volt. Szendrey Júlia mellszobra a kastély előtt áll.

BÉKÉS névadója és sokáig székhelye is volt Békés megyének. Itt született **Jantyik Mátyás** (1864–1903) festőművész és **Püski Sándor** (1911–), a népi írók kiadója. A barokk **Szentháromság-templom** főoltárképét Dorffmeister, a szentély mennyezetét Vastagh György, a stációképek többségét Orlai Petrich Soma festette, a 14. stáció képe Jantyik Mátyás műve. A **múzeum** névadója Jantyik Mátyás. Állandó kiállítása bemutatja a környék emberének hétköznapijait és ünnepeit, a Körös-vidék madárvilágát, valamint a festő, Jantyik Mátyás és a régész Banner János emlékeit.

idegrendszeri és nőgyógyászati megbetegedések gyógyítására alkalmas. Ivókúrára is ajánlható savtúltengés, nyálkahártya-betegségek és gyomorfekély esetén.

A település népi építésű – klasszicista és eklektikus – házainál érdekesek a padlásteret lezáró, díszesen faragott deszka oromfalak. Érdekes látnivaló még a **Soczó Múzeum** motorkerékpár-gyűjteménye és a **Városi Képtárban** a Vidovszky Béla Gyűjtemény.

KÖRÖSLADÁNY határpere ihlette Arany Jánost „A hamis tanú” című balladájának megírására.

1728-ban vita alakult ki egy határrész tulajdonlásáért két falu, Tarcsa és Ladány között, amelynek azzal akartak véget vetni, hogy a legöregebb „hites” embert, a ladányi Márkus Jánost a vitatott földön esküvésre szólították fel a föld ügyében. A történethez azonban az is hozzátartozik, hogy azért volt hamis az eskü, mert a vén Márkus a csizmájába otthon ladányi földet tett. Vagyis a csizmája ugyan tarcsai földön állott, de ő nem, s így szerzett meg falujának egy újabb földterületet.

SZEGHALOM nevét már Anonymus is említi. A Sárret „fővárosának” tekinthető település a 15. sz. végén már mezőváros volt. A Kossuth téren álló református templom barokk, a lelkészlak, a kántorlak és a magtár klasszicista. Ez utóbbi falán lévő tábla szerint 1718-ban a téren égettek utoljára boszorkányt a Sárreten. A **Wenckheim-kastélyban** van a **Sárret Múzeum**.

Vésztő–Mágor Történelmi Emlékhely

Mágor község egyre szélesebb körben ismert, tavasztól késő ősziig látogatható nevezetessége a Szeghalom felé vezető út bal oldalán található, idegenforgalmi szempontból kiemelkedő Vésztő–Mágori Történelmi Emlékhely. A Sebes-Körös egykori medrének szeszélyes kanyargásával körülzárt természetvédelmi területen egymás mellett két különleges, 9–10 méter magas, kiterjedt halom áll. Az egyik földhalomba vágott szelvény mintegy hatezer év egy-egy másra rétegződött településnyomait, leletanyagait szemlélteti.

Sikerült kibontani a táj 10–12. századi nagyhatalmú családjá, a **Csolt nemzetség Árpád-kori monostorának maradványait** is. A háromhajós bazilikával, szerzetesi cellákkal, belső udvarral rendelkező kolostort a 10–12. században emelték, igényes kőmunkákkal. A kolostor gazdag leletanyagát a később épített, hatalmas **Wenckheim-bor-pincében** állították ki. Az állandó kiállítás – mely a domb történetét mutatja be az újkortól a török hódoltság koráig – **1982. augusztus 25-én** nyílt meg. A Mágori domb azóta régészeti és természetvédelmi védetség alatt áll. Vésztő–Mágor **számos szobor is díszíti**.

már nemcsak a lótenyésztésről híres. Tradicionális szakmai és lovasrendezvények nyújtanak szórakozást és látnivalót a több ezer idelátogatónak.

A **Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok** építészeti, tájképi együttese és állattartási hagyományai alapján folyamatban van a **Világörökség-listára** való előterjesztése.

A Hármas-Körös idegenforgalmi körzete

GYOMAENDRŐD 1982-ben a korábbi két nagyközség, Gyoma és Endrőd egyesüléséből jött létre. A Körös patkó alakú kanyarulatában alakult ki a település központja. Nevét már 1331-ben oklevél említi. 1830-ban mezővárosi rangot kapott. A Körös holtágrendszere halakban és átvonuló vízimaradokban gazdag. Legfőbb látnivalója a **Kner Múzeum**, az ország egyetlen **nyomdaipari gyűjteménye**. A múzeum 1970 óta működik **Kner Imre egykori lakóházában**, mely 1925-ben épült Kozma Lajos építész-grafikus tervei alapján, népies barokk stílusban.

A múzeum kiállítása bemutatja a **Kner-család tagjainak munkásságát** és a **Kner Nyomda történetét** az 1882-es alapítástól napjainkig. *„Könyvek és nyomtatványok a Gyomai Kner Nyomdából”* az állandó kiállítás címe. A múzeumban láthatók a nyomdában készült könyvek, művészi báli meghívók, naptárak, levelezőlapok, plakátok, részvények, korabeli fotók és történeti dokumentumok, működőképes állapotú nyomdagépek és könyvkötészeti eszközök. A gyomai nyomdát **Kner Izidor alapította 1882-ben**. Művészi munkával teremtették meg a modern magyar tipográfia alapjait. A magyar könyvkiadás legszebb példányait itt állították elő.

Kner Izidor (1860–1935) zsidó származású vándor könyvkötő családból származott. Édesapja telepedett le Gyomán. Kner Izidor folytatta a könyvkötő mesterséget, de megtanulta a betűszedést is. 1882-ben alapította nyomdáját. Igényes, színvonalas munkáival hamarosan kitűnt a többi nyomda közül. A közgazdasági nyomtatványok készítése és forgalmazása jelentette számára a gazdasági alapot, ez tette lehetővé a könyvkiadást és a művészi báli meghívók forgalmazását. Fia, **Kner Imre** (1890–1945) lipcsei tanulmányai után, 17 évesen lett a nyomda műszaki vezetője. A kor tipográfiai gyakorlatával szakítva megalkotta a **barokk tipográfiát**. Grafikus munkatársa Kozma Lajos volt, aki megalkotta-megrajzolta a *könyvdiszeket*, *iniciálékat* és *körzeteket*. E diszek felhasználásával készültek a *barokk tipográfiájú könyvek*, melyekkel az országhatáron túl is ismertté tették a Kner nevet. Később, a *Bodoni betű alkalmazásával a klasszicista tipográfia felé* fordultak, s a harmincas évek könyvkiadására e stílus volt a jellemző. Tartalmas és szép könyveket és könyvsorozatokat adtak ki. 1944-ben Kner Imrét és családját zsidó származásuk miatt elhurcolták és legtöbbjük – köztük Kner Imre – a holokauszt áldozata lett.

Az Erzsébet-ligeti **Ligetfürdő** termálkútja 1137 m mélységből percenként 360 liter, 64°C-os gyógyvizet ad. A meleg vizet tározóban hűtik, így mindig friss és megfelelő hőmérsékletű vízzel tölthetik a medencéket. Az **alkáli-hidrokarbonátos gyógyvíz** mozgásszervi panaszok, idült gyulladások,

Az újratelepülés 250. évfordulója alkalmából kialakított Történelmi emlékpark Szervátiusz Tibor munkája. Táncsics Mihály szobra Antal Károly alkotása.

A Szántó Kovács János Múzeum 1744-től mutatja be a város történetét. Elnevezését az alföldi agrárszocialista mozgalom vezetőjéről, Szántó Kovács Jánosról (1852–1908) kapta. Elsősorban néprajzi, régészeti és helytörténeti gyűjteménye van. A „Nyolc nemzedék élete” című kiállítás 1744-től, Orosháza újratelepítésétől követi nyomon a város történetét.

A Boldizsár-képtár mutatja be Boldizsár István festőművész 36 képét, amelyet szülővárosának ajándékozott.

Egy használaton kívüli víztoronyból 1983-ban Kútmúzeumot alakítottak ki. Benne „Az ásott kúttól a víztoronyig” című állandó kiállítás látható.

Gyopárosfürdő közigazgatásilag Orosházához tartozik. Itt három, egymástól gáttal elválasztott, szikes tó található. Hosszúságuk 1 km, területük 8,6 hektár. A középső tavat használják fürdésre. Az első épületet 1901-ben emelték. Két fűt kútból 39, illetve 46°C-os víz tör elő. Ezek hígítják a szikes tó vizét, amely jó hatású köszvényes, idegrendszeri és gyulladásos betegségek gyógyítására. Vizét 1999-ben nyilvánították gyógyvízzé. A gyógyászati tevékenység európai szintre emelkedett az utóbbi évtized fejlesztései révén. A hármas tórendszer, a hat hektáros ligetes zöldövezet és a fürdőt körülvevő parkerdő országosan jegyzett kiváló mikroklímát eredményez.

MEZŐHEGYES Békés és Csongrád megye határán fekszik. Fejlődése a 18. század végén kezdődött, amikor Csekonics József vértesszázados javaslatára és parancsnoksága alatt II. József császár, 1784 végén e helyen alapította meg az **Oszták Császári és Magyar Apostoli Királyi Ménesházakat**. A Ménesház feladata a Habsburg birodalom hadseregének ellátása volt. A ménesházba először spanyol vérű, illetve szilaj loállományt telepítettek, majd 1816 után került sor a normann eredetű, hadi és civil feladatokra egyaránt alkalmas nóniusz lófajta tenyésztésére. Ezzel nemzetközi hírnévre is szert tett. Itt tenyésztették ki a mezőhegyesi angol félvér fajtát. A ménesház 1944-ig katonai intézmény maradt, de polgári célú lotenyésztés is volt.

Mezőhegyes mérnöki pontossággal megtervezett „szabálytalan” település. Közel 60 védett épülete – melyek egy része épületgyűjtemést alkot – országosan is egyedülálló agrártörténeti emlékekkel bír. A késő barokk stílusban épült Jung-féle kaszárnya épületében ma a 60 férőhelyes Nónius Hotel működik, amely 18. századi bútorokkal, korhűen van berendezve. A szálló előtti udvarban található az istálló, a karámok és a futtatók. Itt van a Kocsimúzeum is, ahol régi túrakocsik, fiákerek, szánok láthatók. A Hild János tervezte Lovarda az ország legrégebben épült lovardája. Homlokzata 1885-ben kapta a mai fachwerkes megoldást. A város újkori fejlődése elválaszthatatlan a település számára világszerte elismerést kiváltó lotenyésztéstől. A sokféle gazdasági formációt átélő mezőgazdasági nagyvállalat – az Állami Ménesház Rt. – ma

előtt áll Pásztor János szép kútszobra, a „**Korsós lány**”. A tér harmadik oldalát a régi **Magyar Hitel Bank** hatalmas szecessziós épülete zárja le. **Kupoláját** a kereskedelem pogány istenének, **Merkurnak** a szobra, homlozatát pedig a **mezőgazdaság**, illetve a **takarékosság** allegorikus alakjai díszítik. A térbe torkolló Szőnyi utca sarkán áll a **Bethlen Gábor Református Gimnázium**, amelynek **Németh László** író is tanára volt 1945–1949 között.

A **Hősök** terén látható az 1879-es szegedi árvíz után épített 3 km hosszú árvédelmi fal egy részlete. A **Bakay-kút** az első alföldi artézi kút, amelyet **Zsigmondy Béla** fűrt (1880).

A **Tornyai János Múzeumban** gazdag helytörténeti anyagot és **Tornyai János** emlékszobáját láthatjuk.

A **Csúcsi Fazekasházban** *Vékony Sándor fazekas népművész műhelyét* és paraszti szobabelsőt, valamint vásárhelyi kerámiákat láthatunk.

MÁRTÉLY A Hódmezővásárhelytől 10 km-re északra fekvő Mártélyt két **14. századi oklevél** **Zenth Adrian** martyr néven említi, mivel egykori tulajdonosa, a zalavári bencés apátság Szent Adorján vértanú patrocíniuma volt. A három elemű helységnévből végül csak az **utolsó tag** maradt.

A szabályozott Tisza hullámtérében kialakított táj a természeti adottságokkal együtt olyan **jellegzetes élővilágot** alakított ki a holtágak, kubiktavak, rétek és galériaerdők környezetében, amely a magyar Alföld egyedülálló sajátossága. **Mártélynál** a különlegesen szép folyóártéri adottság nemzetközi jelentőségű madárvilággal is párosul. A holtág nyáron az üdülőket vonzza.

A térség első **természetvédelmi területe**, a **Sasér** 1951-ben létesült. A Tisza és a jobb parti védőtöltése között 63 hektárt felölelő hullámtér védetté nyilvánítását az itteni hatalmas gémtelep és rétisas-fészkelőhely indokolta.

Az **Ányási-holtág** által közrezárt **Ányás-sziget** festői szépségű. Elsősorban turisztikai, üdülési célokat szolgál.

Mártély nevét **Tornyai János** és kortársai által teremtett **művésztelepi hagyományok** tették ismertté. A **Mártélyi Művésztelepet** a Képzőművészeti Alap létesítette 1963-ban. Az 1969-ben emelt korszerű épületben közös műterem van. Itt **képzőművészeti szabadiskola** működik, ahol neves vásárhelyi képzőművészek foglalkoznak fiatal tehetségekkel.

OROSHÁZA-GYOPÁROSFÜRDŐ Orosháza a nevét első tulajdonosáról, **Orosról** kapta. **Oklevél** 1466-ban említi először. A török uralom alatt elnéptelenedett. Az elnéptelenedett területre a **Harruckern-család** a Dunántúlról azonos hitet valló magyar lakosságot telepített. 1744-ben 70 evangélikus család indította itt újra a település életét. Mivel a 19. század végén vasúti csomópont lett, gazdasága is fellendült. A legnagyobb magyar falunak nevezett Orosháza csak 1946-ban lett város. Jelentős **mezőgazdasági ipara** (malmok, baromfi-feldolgozó) mellett az olajbányászat és az üvegipar is megjelent. Ma 32 ezer lakosa van.

A Csanád vezér téren álló **József Attila Gimnáziumban** tanított négy évig Juhász Gyula, és itt tanult József Attila és Erdei Ferenc. Itt áll a **Szent Gellért középiskolai kollégium** is, amely eredetileg püspöki nyári laknak épült klasszicista ízlésben 1826-ban. Ez ad helyet nyaranta a **Rudnay Gyula munkásságára, hagyományaira épülő nemzetközi festőtelepnek**. A résztvevők évente két művüket hagyják a jelenleg több mint 300 darabot számláló városi gyűjteményre.

Újabb érdekes látnivalója a városnak, a *Makovecz Imre tervezte Hagymaház*.

Rendeltetése szerint **Thalia papjainak temploma**: 390 férőhellyel, színpaddal, aulával, kávéházzal, klubokkal, irodákkal. Belül a magyar ősvallás kultikus helye: miként népmeséinkben és a pogány magyar néphitben az égig érő fa tartja az égboltot, úgy itt is az elágazó fabordákra nehezedik a terem boltozata. Kívül a makói református őtemplom szellemisége jelenik meg fehér falaival, tornyával, egykori kerítésének négy bástyájával.

A **Maros-parti üdülőtelepen** vadászház és festői környezetű partfürdő található.

KISZOMBOR A Makó határában fekvő településen jeles műemlék, a köralaprajzú kistemplom található az Árpád-korból.

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY A 49 ezer lakosú város a **legrégibb idők óta lakott hely**. A tatárjárás előtt már hét templomos falu létezett. 1208-ban a város határában győzte le IV. (Kun) László az Oldamur vezette, a Tiszántúlt pusztító, föllázadt kunokat a közeli Hód-tó melletti csatában.

A csata után a kunok egy része elmenekült Magyarországról, a többi meghódolt. A győzelem érdekessége, hogy a csata közben eleredt eső tette használhatatlanná a kunok íjait, és segítette a magyar győzelmet.

A török időkben 18 falu tűnt el a környékről. A **helyükön alakult ki a mai kiterjedt tanyavilág**. A 18. század végén és a következő század elején a város és környéke a **Károlyi-család birtoka volt**.

A városban született **Kallós Ede (1866–1950)** szobrászművész és **Tornyai János (1869–1936)** festőművész.

Tornyai budapesti lakásában, padlócsere közben **713 elrejtett festményét** találták meg a háború utáni években, amelyeket feltehetően – a közben szintén elhunyt – özvegye rejtett el. A képek a Magyar Nemzeti Galériába kerültek.

Más híres művészek is dolgoztak Vásárhelyen (Rudnay, Barcsay, Medgyessy). Képeikből szép kiállítás nyílt az **Alföldi Galériában**. A **Németh László Emlékházban** az író bútorait, könyveit és írógépét őrzik.

A **református öregtemplom** a 18. században épült. **Harangja és órája** a nagyecsed-i Rákóczi-várból való.

A város főterén, a **Kossuth téren** van az eklektikus stílusú **városháza**, Ybl Lajos tervezte 1894-ben. *Nagytermét történelmünk nagyjainak portréi* díszítik. Ugyancsak a Kossuth téren van a **Pártos Gyula által 1905-ben tervezett Fekete Sas Szálló**, amelyben a megye talán legimpozánsabb díszterme van. A szálló

Öregvárnak hívják. Csongrádnak ez az egykori belvárosa az Alföld egyetlen településméretű műemléki együttese. Zegzugos utcáival, tekervényes útjaival szinte érintetlenül megőrizte középkori utcahálózatát. Az itt található házaknak – feltehetően védekezési célból – eredetileg nem volt utcára néző ablakuk, sőt néhánynak ma sincs.

A ligetes területen lévő gyógy-, termál- és strandfürdő betegek, pihenni vágyók és sportolók minden igényét kielégíti. A 46°C-os termálvizet 1091 m mélységű kútból kapják. Mozgászervi megbetegedések gyógyítására alkalmas gyógyvíz.

Aki a természetes nyílt folyóvízi fürdést kedveli, a Körös-toroki Tisza-part 700 méter hosszú, homokos fővenystrandját keresi fel.

A barokk katolikus Nagyboldogasszony-templom kapuja felett Isten-szem-motívum és a Károlyiak címere látható.

A Tari László Múzeumban a kubikosélet emlékeit mutatják be.

A Szent Rókus kápolna érdekessége, hogy Borsa Antal a halász- és kubikosélet jeleneteit festette a boltozatra a város képével.

MAKÓ A ma 26 ezer lakosú város a Maros jobb partján, kedvező átkelőhelynél épült. Honfoglaláskori neve, **Velnök** (révész) is erre a szerepére utal. Mai nevét **Mako** bánról kapta, aki a 13. században a terület birtokosa volt. A 18. században meghonosodott hagymatermesztés révén a város meggazdagodott. 1730-tól 1950-ig Csanád megye székhelye volt.

A város neves szülöttei: **Pulitzer József** (1847–1922) amerikai újságíró, lapkiadó, a róla elnevezett irodalmi díj alapítója, továbbá **Torma Imre** (1893–1954) festőművész és **Erdei Ferenc** (1919–1971) szociológus, agrár-közgazdász.

A város főtere a **Széchenyi tér**, három útvonal találkozásánál alakult ki a 18. században. A téren áll a klasszicista **városháza** – eredetileg Csanád megye székháza volt –, ahol jelentős kulturális események történtek. Itt hangversenyezett **Bartók Béla** is 1929-ben. Az épület előtt **Hollósy Kornélia** (1827–1890) operaénekesnő mellszobrát **Telcs Ede** készítette. A téren lévő **Kossuth-szobor** **Kallós Ede** alkotása 1905-ből. Jelentős épülete még az **eklektikus** ízlésben épült **Korona Szálló**, ahol **Tömörkény István** is lakott, amikor apja a nagyvendéglőt bérelte. A szálló előtti parkban, a szökőkút mellett áll **József Attila szobor** **Tar István** 1957-ben készült alkotása. Ugyancsak a szökőkút közelében került felállításra **Sütő Ferenc pécsi művész „Hagyma” szobra**. A hagymafej kibontott leveleiből magasba szökkenő szár – az alapzatra árnyékot vetve – jeles időpontokat mutat a város történetéből.

A **József Attila Múzeum** Makó gazdag helytörténeti anyagát őrzi. A múzeum előtt **Somogyi József „Megfáradt ember”** című szoborkompozíciója van.

Az **Espersit-ház** Makó irodalmi emlékmúzeuma. **Espersit János** ügyvéd gazdag mecénás, **Juhász Gyula** barátja és **József Attila** pártfogója volt. Lakása a Dél-Alföld jelentős szellemi központja volt.

Az Apor Vilmos téren áll az úgynevezett német templom, amelyet az ide telepített németek építettek 1863–1866 között, klasszicista-romantikus stílusban. Érdekes a templombelső Patay László által festett *seccoja*, a „Két-százhatvan év hálaja”, amely Gyula nagyjait ábrázolja. A tér szélén van az 1795-ben iskolának épült klasszicista földszintes épület, amelyben Erkel Ferenc (1810–1893) született, és ide is járt iskolába. A szülőház három szobájában rendezték be az Erkel Emlékmúzeumot. A ház falán helyezték el Dürer Albrecht emléktábláját, amely a nagy német festő gyulai származásáról emlékezik meg.

Az Erkel-család 1806-ban érkezett Gyulára Pozsonyból. Erkel Ferenc édesapja 1841-ig ebben az épületben lakott és tanított. Itt született 1810. november 7-én fia, Erkel Ferenc, a nemzeti opera megteremtője, a Himnusz megzenésítője. 1837-ben került Pestre. Nyolc operát írt, melyek közül a legismertebb a Hunyadi László és a Bánk bán. Megalapította a Filharmóniai Társaságot. Az 1884-ben megnyílt Operaház első igazgatója. Gyula városa 1888-ban díszpolgárává választotta.

A Ferencesek terén álló víztorony tetején *napfizikai obszervatórium* működik.

Gyulán született, és itt van eltemetve Bay Zoltán fizikus (fénysebességmérés, rádiócsillagászat), a Föld–Hold-távolság első hiteles megmérője.

A közeli Epreskert utcában van a ferences rendi romkert. A kolostort egy 1452-es oklevél említi először. Az épületegyüttest a törökök elpusztították. Az 1931-ben feltárt és az 1960-as években restaurált kolostorból csak a 35x10 m-es gótikus templom szentélye és a hozzáépített cellák láthatók. A templomba temették Corvin János feleségét, Frangepán Beatrixot és leányát, Corvin Erzsébetet, a Hunyadi-család utolsó sarját. A romkert közelében lévő Népkerthben helyezték el Kohán György Gyula városára hagyott különleges festményeit és grafikai alkotásait.

Gyula múzeumát Erkel Ferencről nevezték el. A múzeumot 1868-ban alapították, Erkel Ferenc nevét 1951-ben vette fel. Állandó kiállításai a város különböző múzeumaiban találhatók: Dürer Terem, Vármúzeum, Erkel Emlékház, Kohán Képtár, Városi Képtár stb. A Dürer Terem a múzeum időszaki kiállításainak ad otthont.

Az Alsó-Tisza idegenforgalmi körzete

CSONGRÁD A város a Tisza jobb partján, csaknem a Körös torkolatával szemben, jó tiszai átkelőhelynél alakult ki. Középkori oklevelekben *cernigradenses-ként* (feketevári) találkozunk a nevével. A *szláv nyelvből átvett kifejezés fekete* – azaz földsáncokból álló – várat jelentette Csongrádnak. Szent István korában ez volt a várspánság központja. A tatárjárás idején a vár elpusztult, és szerepét Szeged vette át. A hajdani vár területét ma is

A Városház utca rávezet az Élővíz-csatornán átívelő Bárdos-hídra, amely Békés megye legrégebbi közúti téglahídja. 1808-ban épült. A Békés-csaba felől érkező út ezen a hídon át jut a városközpontba.

A Harruckern téren áll a helyiek által csak római katolikus *Belvárosi templomként* nevezett **Nádi Boldogasszony-plébániatemplom**. Helyén már a török idők előtt is templom állt, benne őrizték a „**Nádi Szűz Mária**”-képet. A törökök mecsetté alakították át. 1775–1779 között Harruckern Ferenc építtette Linck Károly tervei szerint. Szentélyében az építtető Harruckern Ferenc síremléke, Martin Schmidt, bécsi szobrász alkotása látható 1777-ből. Mellette 1998-ban helyezték el a **Boldog Apor Vilmos (1892–1945)** oltárt. Ebben a templomban szentelték pappá a későbbi vértanú győri püspököt, aki Gyulán volt plébános a két világháború között, 1918-tól 1941-ig. **1941-ben itt avatták győri püspökké is.** (Róla Győr városánál szoltunk részletesebben.) **1997. november 9-én boldoggá avatta II. János Pál pápa.**

A hagyomány szerint az egykori monostor templomában őrizték a **Boldogságos Szűz** nagy tiszteletben álló képét, a **Nádi Szűz Mária**-képet, amelyhez a fennmaradt irások szerint rendszeresen „nagy sokaság zarándokolt”. Ezért IX. Bonifác pápa már 1398-ban búcsúkat engedélyezett a zarándokoknak. A **Nádi Boldogasszony** tisztelete még abban az időben virágzott ki, amikor a Kőrösök vidékét végtelen nádasokkal borított lápok jellemezték. A monostor a kegyképpel együtt a török időkben elpusztult. Emléke azonban tovább élt, és a török után, a 18. században felépült plébániatemplomot is Szűz Máriának szentelték, aki a város címerében is helyet kapott. Újkori kultusza akkor kezdődött, amikor **Mindszenty József** bíboros meghirdette a **Mária-évet (1947–1948)**.

A **Nádi Boldogasszony új kegyképét 1951-ben Borsa Antal festőművész** készítette, és azt a belvárosi plébániatemplom kegyoltára fölött helyezték el. Az oltár két oldalán két hatalmas tő nádat helyeztek el az ősi nádi búcsú emlékére. Azóta ide, a náddal díszített kegyoltárhoz zarándokol Békés és a környék népe.

A plébánia épületének falán *Boldog Apor Vilmos vértanú emléktáblája* van. **Boldog Apor Vilmos** egész alakos szobra, **Bocskay Vince** szovátai művész alkotása, a templom előtt áll.

Az Erkel téren áll **Erkel Ferenc** Kallós Ede által 1896-ban készített bronz mellszobra. A talapzaton a **Himnusz** kezdősorait olvashatjuk. A tér copf stílusú, egyemeletes sarokházának földszintjén működik 1840 óta a **Százéves cukrászda**. Saroktermének berendezése műemlék. Az ebből nyíló két helyiséget az eredeti mintájára **biedermeyer** bútorokkal rendezték be. Az Erkel és a Petőfi tér között induló **Jókai utca** elején álló **Ladics-ház** a polgári életmód körülményeit, tárgyi emlékeit mutatja be. Falán emléktábla örökíti meg, hogy 1849-ben ebben a házban látogatta meg Petőfi barátját, **Szakál Lajos** jegyzőt, a kor népies költőjét.

A **Petőfi téren** van az **eklektikus stílusú városháza**, amely régen a Békés megyei Vármegyeháza volt. Főhomlokzatának timpanonjában **Békés megye** címere látható. A téren áll **Ferenczy Béni** 1960-ban felállított **Petőfi-szobra**.

Údvara 1966 óta a Gyulai Várszínház-játékok és hangversenyek színhelye. A Gyulai Várszínház előkelő helyet foglal el a nyári rendezvények sorában az országban és a határon túl is. Kívül, a vár déli sarkán Tóth Béla „Végvári vitéz” című lovasszobra áll. A vár mellett – az egykori várakorok felhasználásával – csónakázótavat alakítottak ki.

Az 1849. augusztus 23-ai gyulai tiszti fegyverletétel előtti éjszakát Damjanich János és Lahner György honvéd tábornok a vár kapubejárata melletti helyiségben töltötte. A szabadságharc kivégzett főtitiszteinek az emlékműve 13 kőoszlopon álló, körben elhelyezett bronzszobor. Az aradi 13 vértanú főtitiszt közül ugyanis kilencet Gyulán tartottak fogva. Itt, a Vár és a kastély közötti területen fegyverezték le a szabadságharc mintegy 1300 honvédtisztjét. Az emlékmű 1989-ben, a szabadságharc 140. évfordulójára készült el.

A Várkertben, a Várral szemben találjuk a Várfürdőt. A Várfürdő a város történelmi magját képező várnegyednek mintegy kétharmad része.

Az ország legszebb fekvésű fürdőinek egyike. A Harruckern–Almágy-kastély védetté nyilvánított 8,5 hektáros ősparkjában került kialakításra. Vizellátását 1958-ban először egy 2000 m mély, 70°C-os alkáli-hidrogénkarbonátos termálvizet adó kút biztosította, de 1972-ben egy új, 2500 m-es kutat fúrtak, amelyből percnként 520 liter 93°C-os gyógyvizet nyertek. A fürdő vizét 1971-ben gyógyvízzé, a fürdőt gyógyfürdővé, 1985-ben pedig a környékét gyógyhellyé nyilvánították. A gyógyvíz kiválóan alkalmas különböző mozgásszervi és női megbetegedések gyógyítására, ivókúraként pedig gyomor- és bélpanaszok enyhítésére és a fogszuvasodás megelőzésére. A fürdőnek külön balneoterápiái részlege van. A fürdő nyolc különböző hőmérsékletű medencéjében a fürdési módok rendkívül gazdag választékát kínálja.

A fürdő melletti Harruckern–Almágy-kastélyt még a Harruckerek kezdték építeni a 18. században. 1888-ban költözött ide az Almágy-család, akik 1902-ben átalakították, a szárnyépületekre is emeleteket húztak. Az Almágy-család közeli jóbarátja volt Erkel Ferenc. A fürdőparkban pusztulóban lévő öreg mezei juhart Erkel-fának hívják, mert alatta komponálta Erkel a Bánk bán zenéjét.

A Várfürdő parkjának két kedves szobra Bencsik István „Szamaras fiú”-ja és Simon Ferenc „Madaras fiú”-ja.

A Szent Miklós park – Kossuth Lajos utca felé eső – szélén szoborszátny húzódik. A gyűjtemény gyulai kötődésű írók és művészek szobraiból áll: Munkácsy Mihály (Vasas Károly), Bartók Béla (Makrisz Agamemnon), Dürer Albrecht (Kocsis András) és Ady Endre (Buza Barna). Itt találjuk az 1802–1812 között épült, késő késő barokk miklósvárosi görögkeleti román templomot is. Ez az ország egyetlen román ortodox műemléki temploma. Tornya 1854-ben készült el. Nagyméretű, héttengelyes, négyszintes ikonostáznak építménye gazdag kora klasszicista munka. A közelében van a Rómán Ortodox Püspökség székhelye is.

A város központját a Kossuth Lajos, majd a Városház utcán át érjük el, amelyet három szomszédos tér, a Harruckern, az Erkel és a Petőfi tér alkot.

Mirandola olasz hadmérnök tervei alapján indul meg. Ekkor épülnek ki a fülesbástyák, és ekkor nyeri el végleges alakját.

A török hadak 1566-ban mégis elfoglalják Gyulát. A város 1695-ben szabadul fel. A török kiűzése után Harruckern János György a királytól szolgálatai fejében megkapta a várost és szinte egész Békés megyét. *Gyulára magyarokat, németeket és románokat telepített. Külön városrészek alakultak ki: Magyargyulát és Németgyulát 1857-ben egyesítették. Gyula az 1715-ben újjáalakuló Békés székhelye lett, és az is maradt egészen 1950-ig.* A város sok csapást átél a 19. században, tűzvészt, árvizeket, járványokat. A századfordulóra húszezer körüli a város lakossága. Az első világháborút követő békeszerződés a várostól 5–6 km-re húzta meg a magyar-román határt, így Gyula elvesztette vonzáskörzete jelentős részét. Az 1950-es és 1960-as években a város fő erőt a gyógyfürdő és az idegenforgalom fejlesztésére fordította: két évtized alatt nemzetközileg elismert fürdőhellyé vált.

A ma Gyulához tartozó, középkori Ajtóson élt a 14. században Ajtóssy Ajtós Antal ötvösmester. Legidősebb fia, a nagy német festő, Albrecht Dürer apja, szintén ötvös lett. Vándorlása közben 1445-ben érkezett Nürnbergbe, ahol letelepedett, nevét németre változtatta (Ajtós=Thürer=Dürer). Itt született 1471-ben fia, a későbbi világhírű festő, Albrecht Dürer, akinek jelentős az egyházművészeti munkássága is. (Címerük is az eredetükre utal: a pajzsos faácsolatú, kétszárnyas, kitárt faajtó látható.)

Gyulán született Erkel Ferenc (1810–1893), a Himnusz zeneszerzője.

A VÁROSNÉZŐ SÉTA AJÁNLOTT ÚTVONALA: Vár – Várfürdő – Szent Miklós park sétánya – Kossuth Lajos utca – Városház utca – Harruckern tér – Erkel tér – Petőfi tér – Jókai Mór utca – Apor Vilmos tér – Ferencesek tere – Epreskert utca.

A város idegenforgalmi központja a Várnegyed vagy Szigeterőd, ahol országos jelentőségű épületegyüttes található: a 15. században épült vár, a Várfürdő és a Harruckern–Almásy-kastély.

A gyulai vár Közép-Európa egyetlen épségben megmaradt síkvidéki téglavára. A várat a 15. század elején a Maróthiak fejlesztették tovább. A Maróthiak kihalása után a koronára szállt gyulai uradalmat Mátyás király 1482-ben fiának, Corvin Jánosnak adományozta. A sok háborús viszontagság után is megmaradt a belsővár és a rondella.

A gyulai vár a Fehér-Körös ágai által körülvevett, szigetszerű, enyhe magaslaton épült, és a szabályos alaprajzú, belsőtornyos várak típusához tartozik. A 15. században épül fel a közel téglalap alaprajzú belsővár körítőfala, a délkeleti falszakasz középrészén a négyzet alaprajzú kaputorony és a nyugati sarokban lévő „iakórész”. A várat 1990 óta restaurálják. Az elkezdődött rekonstrukció után a gótikus téglavár műemléki, múzeumi, színházi funkciót kap. A belső részben ma is meglévő kerengőrendszer a 16. századi meglévő elemek kiegészítésével korhű módon épül ki. Helyreállításra kerül a várúrmői és a vámagyi lakosztály. A kialakított termekben fegyvertárat, várbörtönt, lovagtermet, valamint helytörténeti kiállítást rendeznek be.

A kúria építtetője **Steiner Jakab és felesége**, Munkácsy rokonai és nevelőszülei voltak. Munkácsy Mihály húga, Gizella nevelkedett e házban, Steineréknél. Ő maga pedig sokat vendégeskedett náluk nevelőapjával, Reök Istvánnal. Gyermekévei utolsó boldog pillanatait töltötte e falak között. **Steinerék után az Omaszta-család lakta a házat közel száz éven keresztül, 1950-ig.** Az utolsó leszármazott az evangélikus egyháznak adta a család arcképeit, bútorait, tárgyait. A hagyatékából berendezett szobabelsők tájékoztatnak a századforduló Békéscsabájának kismemesi, polgári életmódjáról és körülményeiről.

Békéscsaba évszázad óta a **hentesek városa** is. A **csabai kolbász** ma is a legfinomabb és legkeresettebb hentesáruk közé tartozik. Itt élt **Stark Antal, a neves szőlőnemesítő.** Nevéhez kapcsolódik a Csabagyöngye, a legkorábban érő szőlőfajtánk. A város híres ipari üzeme a **Kner Nyomda.**

SZABADKÍGYÓS Békés megye **kastélyparkjai** sokat megőriztek eredeti szépségükből. Ezek közül **kerttörténeti és műemléki értékét tekintve legjelentősebb a szabadkígyósi kastély és park együttese.**

A török időkben elnéptelenedett területet az új tulajdonos, Harruckern János népesítette be magyar, szlovák és német telepésekkel. A birtok beházasodás útján került a Wenckheim-család birtokába.

A **kastélyt gróf Wenckheim Frigyes és felesége, Krisztina** építtette **Ybl Miklós** tervei alapján, **neoreneszánsz** ízlésben, 1875–1879 között. Az alapfalak kiásásából kikerült földmennyiségből a kastély főhomlokzata előtt nagy területű teraszt építettek. Előtte alakították ki a **franciakertet** (pleasure ground), amelyhez az **angolkert** csatlakozik, végül egy bokros, csalis területtal a kastélypark átmenetet képez a szabad természetbe. A kastélyparkot **őshonos erdőspusztai növénytakarsulásra** alapozták. Kocsányos tölgy, szürke nyár, mezei juhar és platán idős példányai a legszebb díszai a parknak.

A kastélyban jelenleg a **Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Szakiskola** működik. Csak a park és a kastély **könyvtára** látogatható.

A **majorsági épületek közelében, egy kis dombon álló klasszicista Szent Anna-templomot Wenckheim József építtette 1844-ben Czigler Antallal. Alatta a Wenckheim-család kriptája van.**

GYULA A **Szanazug** idegenforgalmilag leginkább ismert és keresett alföldi kisvárosa. A Fehér-Körös bal partján terül el. A településről a **legrégibb írásos emlék 1214-ből** maradt ránk. Ekkor adományozta Boleszló váci püspök Árpa falut a **gyulai monostornak.** A monostort korábban egy **Gyula** nevű keresztény főúr építtette a **bencés szerzeteseknek.** Innen ered a régi neve, **Gyulamonostora,** amelyet később Gyulára rövidítettek. A város első hiteles említése **1313-ból** való, a gyulai uradalom létrehozója **Károly Róbert királyunk.** Zsigmond király 1403-ban az uradalmat **Maróthi János macsói bánnak adományozta.** Ő volt a gyulai uradalom legnagyobb szervezője és a vár építtetője. A vár létesítése **1405 körül** kezdődhetett. A török veszély közeledtével Gyula végvárrá válik, és kiemelkedő szerepet tölt be a végvári rendszerben. A Szigeterőd megerősítése **1560-tól Kerecsényi László várkapitány** nevéhez fűződik. Az építkezés **Paolo**

műemléke, a barokk evangélikus kistemplom, tűzfigyelő toronnyal és búbos kemencés őrszobával. Ezt követően 1807–1824 között épült fel klasszicista ízlésben az *ország legnagyobb evangélikus temploma*. A csarnoktemplom belső tere monumentális hatású, kétoldalt két karzatszinttel. A négy sarokban csigalépcsők vezetnek a karzatokra. A szószéket Dunaiszky Lőrinc készítette. A kitűnő akusztikájú, 3500 férőhelyes templomban orgonahangversenyeket is tartanak.

A város a magyarországi szlovákság jelentős kulturális központja. A Kossuth téren álló **Szlovák Kultúra Házát** 1996-ban alakították ki. Az épületben szálloda és étterem kapott helyet.

A téren áll **Kossuth Lajos** egész alakos szobra, Horvay János alkotása.

A Szent István téren a romantikus és kora eklektikus **Városháza** épülete a meghatározó. Ő alakú belső udvara nyaranta zenés rendezvényeknek, a Városházi Estéknek színtere. Vele szemben áll a **Fiume Szálló** épülete, amely a 19. század végén épült Sztraka Ernő tervei szerint. Ezen a helyen már a 18. században is vendégfogadó állt. Hozzá csatlakozik az 1877–1879-ben Halmai Andor tervei szerint épült **Jókai Színház**. Békéscsabán 1879-től rendelkezett kőszínházzal, vendégszínészei között ott volt Jászai Mari és Blaha Lujza is.

A **Szlovák Tájház** jellegzetes tornácos, a telek belseje felé nyúló épület. A **szlovák népi építészet** podsztynás – facsipkés tornácos – házaiból néhány még található a város területén. A lakóház a 19. századi **szlovák lakáskultúra** gazdag szín- és formavilágát mutatja be. Különlegessége a nyitott kémény, ahol a csabai kolbászt házilag konzerválták.

A **Munkácsy Mihály Múzeumban** gazdag helytörténeti és néprajzi anyag, valamint a **Munkácsy Emlékszoba** tekinthető meg. Kertjében áll **Munkácsy Mihály szobra** Borsos Miklóstól.

Az 1992–1993-ban épült erzsébeti **Jézus Szíve** római katolikus templomot Patay László Munkácsy-díjas festőművész modern, 500 m²-es seccoja díszíti, amelyen 530 alakot jelenített meg. A munka eszmei értéke 50 millió forint. A művész munkájáért a Vatikán „Egyházért, pápáért” kitüntetését kapta. A művet „Világörökség”-nek javasolják. A templom belső liturgikus terét és szobrait Kiss György szobrászművész tervezte. A főbejárati kaput a rózsafüzér titkainak faragott domborművei díszítik. Mladonyiczky Béla műve, aki munkájáért kormánykitüntetésben részesült. **Munkácsy Mihály** (1844–1900), a magyar nemzeti festészet korszakalkotó jelentőségű mestere Békéscsabán asztalosnasként dolgozott. „Ásító inas” című képén ennek az időszaknak az emléke jelenik meg. Az ő munkája ebből az időszakból az **Omaszta-kúria egyik ajtaja**.

A **Munkácsy Mihály Emlékház** 1994-ben – Munkácsy Mihály születésének 150. évfordulóján – nyílt meg a Steiner–Omaszta-kúriában. Életével dokumentumok és fénymásolatok segítségével ismerkedhetünk meg, munkásságáról pedig **21 eredeti alkotásából** – köztük vázlatok, tanulmányalakok, szalonképek, portrék – szerezhetünk átfogó képet.

Az **Anna-ligetet** Csáky Albin közoktatásügyi miniszter feleségéről, Bolza Annáról nevezték el. 1908-ban építették a ligetben lévő **Csáky-kastélyt**, amely ma a **Körös–Maros Nemzeti Park központja**. Korábban **Bolza József (1780–1862)** itt kezdte a farítkaságokat telepíteni a 18. század végén, megteremtve a későbbi híres Arborétum alapját.

Szarvas legnagyobb idegenforgalmi vonzerejét a 84 hektáros **arborétum**, a **Pepi-kert** jelenti. Az arborétum telepítéseit **Bolza József unokája, Bolza Pál (1861–1947)** kezdte és a **kertet József nevű nagybátyja becenevéről Pepi-kertnek** nevezte el. Ez az egyik legnagyobb kiterjedésű arborétuma hazánkban, amelyben közel **2000 fafajta és változatai** találhatók a világ minden tájáról. Kiemelkedő értékei a nehézszagú **boróka**, a **legöregebb mamutfenyőnk** (130 éves), a **simafenyő**, a **szomorú jegenyefenyő** és a **hamisciprus**.

Szarvason nyaranta **Nemzetközi Pásztortalálkozót** és **Dudásfesztivált** rendeznek, szeptemberben pedig **Szilvanapot**.

KONDOROS A híres kondorosi **betyárcsárda** 1820-ban épült épülete ma is áll. **Híres betyároknak: Zöld Marcinak, Liliom Petinek, Fábián Pistának, Rózsa Sándornak és Bogár Imrének** volt igazi **betyár-búvóhelye**. A rejtekhelyet őrző nagy kémény, a csúszdák a szobában és a pincében ma is láthatók. A csárda mellett „**Betyár Napok a Kondorosi Csárda mellett**” címen évente augusztusban rendezvénysorozatot tartanak.

BÉKÉSCSABA 70 ezer lakosával **Békés megye székhelye**. Az Alföld délkeleti részének gyorsan fejlődő **gazdasági, kereskedelmi és közlekedési csomópontja**. A város területe a **legrégbbi idők óta lakott**. Nevével először az 1332–1337-es pápai tizedlajstromban találkozunk. Itt már, mint **templomos hely**, vagyis templommal rendelkező település szerepel. **Neve az Árpád-korban már használt Csaba személynévből ered**. A középkori **Csaba falut a török elpusztította**. A törökdúlás után a Habsburgok báró **Harruckern János** linzi hadiszállítónak ajándékozták, aki a megfogyatkozott lakosság pótlására **szlovák telepeseket hozatott** ide a Felvidékről. Az új betelepülés 1715 táján kezdődött meg. A 19. század elején már Európa legnagyobb falujaként emlegették. **1841-ben megszerezte a mezővárosi címet**, és a terület legnépesebb településévé vált. Gazdasági fejlődésében kiemelkedő szerepe volt a vasútnak, **1858-ban megépült a Pest–Arad, majd 1871-ben a Nagyvárad–Fiume vasútvonal**. A **kiegyezés után meggyorsult a település városiasodása**. Ugyanakkor **Békéscsaba a századfordulóra a Viharsarok kibontakozó agrárszocialista mozgalmainak egyik központja lesz**. Az **első világháború után, 1919. január 1-jétől** az akkor 40 000 lakosú település végre hivatalosan is **elnyerte a városi rangot**. A II. világháború után az újjászervezett megyerendszerben **1950-ben lett Békés megye székhelye**.

Látnivalói a város központjában találhatók, a **Kossuth és a Szent István téren**. A betelepített szlovákok számára épült 1745-ben a város **legrégibb**

Tessedik Sámuel (1742–1820) a *lóhere*, a *lucerna* és a *cukorrépa* hazai meghonosítója. Nevéhez fűződik az első szikjavítás is (digózás), valamint a korszerű talajművelés. 1767-ben foglalta el lelkészi hivatalát a városban, s 1820-ban bekövetkezett haláláig itt tevékenykedett.

Szarvason született **Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886–1944)**, **Ruzicskay György (1897–1993)** festőművész és **Melis György** operaénekes (1923–).

A Holt-Körös hídján áthaladva, az út jobb oldalán, az egyetem előtt áll **Tessedik Sámuel** szobra, Kiviczky Hugó alkotása. 1942-ben állították fel, Tessedik Sámuel születésének 200. évfordulóján. A magas kőtalapzaton álló alak körül a **gazdaképzés** jelképei láthatók. Sírja pedig a temető központjában van. Az egyetemi sétányon kiváló *vízmérnökök szobrai* sorakoznak (Vedres István, Beszédes József, Vásárhelyi Pál, Kvassay Jenő, Trummel Árpád, Hank Olivér).

Az út bal oldalán áll, a Holt-Körös felé forduló klasszicista homlokzatával (portikuszával), a volt **Bolza-kastély**, amelyben most az **Öntözési Kutató-intézet** van. A Körösre lejtő lépcsőjén a **capitoliumi farkas szobra** jelzi a család itáliai származását.

A kastélytól kissé távolabb, a Holt-Körös partján egy **stilizált szélmalomépület** jelzi a **történelmi Magyarország közepét**. Helyét Mihálfi József gimnáziumi tanár számításai alapján jelölték ki még a 19. század végén. Az emlékművet 1939-ben állították fel. **Nagy-Magyarország mértani közepe a számítás szerint** egybeesett egy akkor még működő szélmalom helyével, ezért választották a szélmalom-formát.

A kastély mögötti Vajda Péter utcában áll az **evangélikus Ótemplom**, falán **Tessedik Sámuel emléktáblájával**. Szomszédságában van a **Tessedik Sámuel Múzeum** épülete, amelyet a névadó 1791-ben eredetileg gazdasági iskolának épített. A falán emléktáblák hirdetik a kiváló **tanárok és tanítványok** emlékét.

Az Ótemplom mögötti Körös-parttól indul az országban egyedülálló **Történelmi Emlékút**.

Az 1,1 km-es út egy **székelykapun** át felvezet a Holt-Körös körgátjára. Ennek végén egy másik **székelykapun** át vezet a **történelmi Magyarország közepének** nevezett, **stilizált szélmalomhoz**. A gáton **17 stációt** alakítottak ki, s az itt felállított emlékművek **Magyarország történelmének 17 jelentős állomására** emlékeztetnek. Az első négy emlékművet – *honfoglalás, államalapítás, Árpád-kor, 20. század* – **2000-ben avatták fel**, a többi helyét egy-egy faragott oszlop jelöli. A 2–4 m magas emlékműveket, melyeknek anyaga tölgy – öt-tíz év távlatában – folyamatosan állítják majd föl. Tervezője és kivitelezője **Lestyán Goda János szobrászművész**.

A város főútvonalán találjuk a klasszicista, volt **Mitrovszky-kastélyt**, amelyben most a **Kohán Kálmán Művészeti Alapiskola** és a **Városi Könyvtár** működik. Előtte van a város jelképe, a bronz **szarvasbika** és a Tessedik ültet-te öreg **akácfa**, a „*Tessedik Emlékfa*”.

A város érdekes látnivalója az **Ady Endre** utcában lévő 19. századi **száraz-malom**, amely védett ipari műemlék, valamint a **Hoffman** utcában lévő **Szlovák Tájház**. Az első szlovák telepesek 1722-ben érkeztek Szarvasra a Felvidékről.

Maggiore oltárképének a másolata, a török elől Makóra vitték, ahol ma is látható. A mai kegyképet 1550-ben Csanádról menekülő hívek hozták magukkal, de ezt is évtizedekig egy mocsárban rejtegették. Feljegyzés tanúskodik róla, hogy a templomnak már a 17. század közepén dalmát hitszónoka is volt, mert a híres Mária-kegyhelyet a Balkán távoli vidékeiről is felkeresték. Meglepő, hogy annyi idő és viszontagság után a kép épségben maradt, és színei frissen ragyognak. A főhajó falán látható két freskó – Szűz Mária hét öröme és hét fájdalma – Kontuly Béla alkotása (1948). A templomnak értékes barokk berendezése van, ami Graf Antal ferences testvér alkotása. A templom külső falán Mátyás bautzeni emlékművének másolata látható.

A kolostorban működött korábban a ferencesek rendi főiskolája. 1993-ban a képzést újraindították. A kolostor quadratúrájában régen ritka gyógynövényeket, majd paprikát is itt termesztettek hazánkban először a szerzetesek.

A Gutenberg utcában találjuk a szegedi szecesszió legsikerültebb alkotását, a Baumhorn Lipót által 1903-ban. tervezett zsinagógát. Legérdekesebb a kupola. Belsejében a kék üvegburkolat csillagokkal a világegyetem végtelenségét jelképezi, 24 oszlópa a nap 24 óráját, fehér virágai pedig a hitet. Színes üveglakai a Bibliában szereplő növényeket ábrázolják. Figyelemre méltóak a művészi ablakai: a földszintiek a liturgiai év eseményeit örökítik meg. A zsinagóga kitűnő akusztikájának köszönhetően Szeged egyik koncertterme is.

A Tisza bal partján fekvő Újszegeden van a fűvészkert, amelynek langyos vízű tavában virágzik az indiai lóbusz. Értékes látnivalói közé tartozik még a rózsakert, a sziklakert és az üvegházak. A kert egyik nevezetessége a szecsuáni fenyő.

Szeged környékének látnivalói közé tartozik a kiskundorozsmai szélmalom, amelyet 1801-ben építettek, és amely Dankó Pista nótájából országosan ismertté vált. Innen három kilométerre szép fenyveserdőben van Széksósfürdő. Gyógyhatása régóta ismert. Az itt összesöpörgetett természetes szikszót régen országszerte edények tisztítására használták. A Fehér-tó 13 km²-es szikes medencéje Szegedtől 6 km-re, az 5-ös út mellett van. A márdárvonulásban van nagy jelentősége. Több mint 200 átvonuló madárfajt figyeltek meg, de 75 itt is fészkel.

A Szanazug idegenforgalmi körzete – a 44-es út környéki települések

SZARVAS Már Anonymus is említi a települést Szarvashalom néven. Tessedik Sámuel evangélikus lelkész 1791-ben itt alapította meg a kontinens első mezőgazdasági iskoláját, amelynek mai utóda a Debreceni Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági, Víz- és Környezetgazdálkodási Kara.

A Tisza partján áll a hatalmas krómacélból készült, romboló hullámokat stilizáló centenáriumi árvízi emlékmű, Segesdy György szobrászművész 1979-ben készült alkotása. Az előtte álló gránittömbbe vésték Szegednek és annak a hat városnak a címerét, amelyek segítettek Szegedet újjáépíteni, ezek: Bécs, Berlin, Brüsszel, London, Róma és Párizs. Róluk nevezték el a város nagy körútjának egyes szakaszait is.

A Tisza-hídnál lévő Roosevelt téren főleg a Szegeden élt és alkotó írók, költők szobra – Juhász Gyula, Móra Ferenc, Tömörkény István, Mikszáth Kálmán, valamint Bartók Béla szobra látható.

A tér reprezentatív épülete a Közművelődési Palota. 1896-ban épült neoklasszicista stílusban. A két szélső oszlop előtt Homérosz és Szókratész, a bejárat két oldalán pedig Klio és Euterpe szobrai állnak. Az épületben a Móra Ferenc Múzeum működik. Értékes helytörténeti és néprajzi anyagot, gazdag képtárat és Móra-emlékszobát találunk a múzeumban.

A térről a Belvárosi híd vezet át a Tisza túlsó partjára. A híd az eredetileg Feketeházy János tervei alapján az Eiffel-cég által kivitelezett első közúti híd helyén épült újjá 1948-ban.

A múzeum mögött találjuk a 13. században épített, de 1882-ben lebontott vár maradványait, amelyben várostörténeti kiállítást helyeztek el. Néhány évvel ezelőtt a szegediek kívánságára itt, a vár előtt helyezték el Erzsébet királyné carrarai márványból faragott szobrát, Ligeti Miklós alkotását, amely addig a vármúzeum kertjében állt.

Főhomlokzatával a térre néz a Szegedi Nemzeti Színház eklektikus épülete. Az épületet a budapesti Vígszínházat tervező páros, Hellmer és Fellner tervei szerint építették eklektikus-neobarokk stílusban. 1883-ban nyílt meg. Homlokzatát Erkel Ferenc és Katona József szobrai díszítik (1883).

A Hungária Szálló előtt áll Dankó Pista szobra, Margó Ede alkotása. Ez a világ egyetlen cigányprímást ábrázoló szobra. Dankó Pista több mint 400 dalt írt, dalait ma is országszerte éneklük.

A Belvárostól kissé távolabb találjuk az Alsóvárosi templomot és kolostort, Szeged és a Dél-Alföld egyik legjelentősebb műemlékét. Építője valószínűleg az a János testvér volt, aki a kolozsvári és a nyírbátori késő gótikus templomot is építette. Szép gótikus hálóboltozatának csak díszítő, nem tartó szerepe van. Főoltárképe a holdsarlón álló napsugár-mandorlás Madonnát, az úgynevezett „Napbaöltözött Asszony”-t ábrázolja, balján a kisded Jézussal, jobbán jogarral. Készítésének időpontját a műértők 1543-ra teszik.

Mátyás nagy tisztelője volt a korábban itt lévő Mária-képnek. 1465-ben fogadalmat tett Marchiai Szent Jakab és Kapisztrán Szent János jelenlétében, hogy a templomot és a kolostort megnagyobbíttatja (ezért hívják Mátyás-templomnak is). Az eredeti kegyképet, amely a római Santa Maria

A Dóm keleti tornyával szemközt áll a **Szentháromság-szobor**, Köllő Miklós alkotása 1896-ból. Ezt azonban csak 1994 óta lehet látni, mert akkor bontották le a Szabadtéri Játékok világosító tornyát, amely addig eltakarta. Szerencsére az egész állandó színpadot lebontották, és minden nyáron gyorsan felépíthető színpaddal helyettesítették. A Szabadtéri Játékok gondolata a **Szegedi Fiatalok Művészi Kollégiumában** született. Az első előadásra – Madách: Az ember tragédiájára – 1933 nyarán került sor. A Szabadtéri Játékok Szegednek ma is jelentős művészeti és idegenforgalmi eseménye.

A Dóm tér **négyszög** alakú területe éppen akkora – 12 000 m² –, mint a velencei **Szent Márk tér**, emlékeztetőül arra, hogy Szent Gellért, a Szeged–Csanádi Egyházmegye első püspöke, Velencéből érkezett.

A tér **észak-európai stílusú**, sötétvörös klinkertéglába burkolt **homlokzatú épületeit**, amelyek három oldalról határolják a teret, Rerrich Béla tervezte 1928-ban. A tér nyugati oldalán a **püspökség**, a **Hittudományi főiskola** és az **egyetemi kollégium van**, déli és keleti részén pedig **természettudományi és orvosi egyetemi intézetek** találhatók.

A tér délkeleti szögletében az **Orvosvegytani Intézetben** dolgozott – annak igazgatójaként – 1928–1945 között **Szent-Györgyi Albert**. Itteni kutatásaiért, főként a szegedi fűszerpaprikában kimutatott aszkorbinsav – **C-vitamin** – **tiszta előállításáért és gyakorlati alkalmazásáért** kapta az 1937. évi orvosi Nobel-díjat. Szeged még abban az évben diszpolgárává választotta. Ma az Orvostudományi Egyetem az ő nevét viseli.

A déli homlokzaton a **középkori egyetemek jelképe**, a hazánkban egyedülálló **zenélőóra** látható. **Kilenc percnyi dallamára egy rektor, négy professzor, tizenkét diák és egy pedellus figurája vonul fel.** A zenélőórát Csuri Ferenc órásmester készítette 1935-ben.

A teret szegélyező **árkádorsor több mint 300 m hosszú**, és 101 ívből áll. Alatta található a **Klebsberg Kunó által alapított Nemzeti Emlékcsarnok**. Az eddig elhelyezett **87 szobor és dombormű** a magyar történelem, irodalom, művészet és tudomány jeles képviselőinek állít emléket.

Mivel a Szent István által alapított Csanádi püspökség székhelye 1923-ban Temesvárról Szegedre került, az új **fogadalmi templom lett a szeged–csanádi püspök székesegyháza**.

A Dóm tér nyugati oldalán építették fel a **Somogyi Könyvtár új, igen szép, modern stílusú épületét** (1978). Ebben **300 ezer kötet könyv és folyóirat** szolgálja az oktatást és a tudományos munkát. Az épület előtt áll az **alapító Somogyi József kanonok (1811–1888) modern mellszobra**, az alapítóra vonatkozó Mikszáth idézettel: „Akadt egy ember, egy munkás nagylelkületű pap, ki egész életén át gyűjtögette a szellemi kincseket, s ki most, élete alkonyán mind ideajándékozta Szegednek.” A könyvtár legértékesebb darabja a hártýára írt Prágai Misekönyv (1492).

A Dóm tér északi oldalán a barokk **görögkeleti szerb templom** egytoronyos épülete áll. Értékes barokk ikonosztázionját Popovics János készítette.

seccoi kerültek a kupolába. A főoltár fölött fehér márvány baldachin emelkedik. A mögötte lévő falikép Reischl Károly alkotása, amely a Magyarok Védasszonyát ábrázolja, karján a gyermek Jézussal, fején a magyar koronával, vállán a koronázási paláttal és kezében jogarral. A negyedgömb kupolát Márton Ferenc gyönyörű Szentháromság mozaikképe díszíti. A szentély boltívéen XI. Pius gondolata olvasható: „Facere magna, pati fortia: hungaricum est”, vagyis „Nagyot cselekedni és a sorsot elviselni: magyar dolog”.

A templom egyik érdekessége a főoltár fölötti boltozaton Márton Ferenc „Szögedi Mária”-ja, szűrben, szegedi papucsban és stilizált magyar ruhában.

Az apszisban Tóth István szobrai és domborművei láthatók bibliai és várostörténeti témákkal. A szentély bal oldalán, Szent Gellért püspök domborműve alatt, 73 püspök-utódjának a neve olvasható.

A színes üveglakok Róth Miksa és Zsellér Imre művei. A templom orgonája Európa legnagyobb orgonái közé tartozik, csak a passai és a milánói dóm orgonája előzi meg. Geyer József tervezte, és a pécsi Angster orgonakészítő cég építette. Játékasztala ötmanuális, 9040 sípján 136-féle játék szólaltatható meg. A legnagyobb síp 5 méteres, a legkisebb másfél cm-es. A sípok többsége a kóruson van, de van kupolamű, és a szentély két oldalán is elhelyeztek sípokat.

A templom jobb kereszthajójában van gróf Klebelsberg Kunónak, a 20. század kiemelkedő kultúrpolitikusának a sírja.

A Dóm előtt áll a város legrégibb műemléke, a 13. századi Dömötör-torony. A Fogadalmi templom építéséhez szükséges tér biztosítása érdekében a középkori eredetű Szent Dömötör-templom hajóját le kellett bontani. Csak a román-gót tornyát hagyták meg, és keresztelőkápolnává alakították. Falképeit Aba Novák Vilmos festette 1931-ben. A torony falába vágott kapuzat feletti ívben helyezték el a város legrégibb szobrászati emlékét, a XII. századi szegedi kőbárányt.

A magyarságra – vagy legalább egy részére – a bizánci görög kereszténység hatott először komolyabban. Az ország keleti részéről Bulcsú harka, az ország harmadik méltósága, Árpád vezér dédunokájával, Tormással Bizáncba ment. Ott Bíborbanszületett Konstantin császárral barátságra léptek és megkeresztelkedtek. Néhány évvel később a Zombor nevű gyula is követte ezt a lépést, és Bizáncban felvette a keresztiséget. Visszatérőben püspököket is hozott magával, Hierotheoszt. Ő az egykorú források szerint mintegy 20 évig működött Magyarországon. Valószínűleg ezzel a misszióval hozható kapcsolatba több olyan templomnak az építése, amelynek bizánci védőszentje volt, főleg a Maros és a Tisza környékén. Erdélyben a Küküllő folyó menti, Szent Demeternek szentelt templomok története is erre a korszakra nyúlik vissza. De ide sorolható a szegedi Szent Dömötör-templom elődje is.

Szent Dömötör (Demetrius, † 306) Görögország helytartója volt, és keresztény hitéért került börtönbe, ahol egy pogány katona megölte. Vértanúereklýei később a Szerémségbe kerültek. Szent Dömötör Magyarországnak is védőszentje, de a vízenjárók és a halászok is oltalmát kéri. Így érthető itt, a Tisza mentén a tisztelete.

stílusú épülete. Az épületben lévő állandó kiállítás Csongrád megye társadalmával ismerteti meg a látogatót.

A Jókai utcán jutunk az **Aradi vértanúk** terére, ahol Vastagh György 1912-ben készített **II. Rákóczi Ferenc lovas szobra** áll. A tér az egyetemi, iskolai negyed központja. A szőregi csata emlékoszlópa mögött a régi piarista gimnázium – a piaristák a város északi részén építettek új gimnáziumot – **eklektikus épülete** áll. Ebben volt diák többek között Dugonics András, Katona József, Reitter Ferenc, Juhász Gyula is. Most a Bolyai Intézet van az épületben. Az Aradi vértanúk teréről nyíló Rerrich Béla téren álló Szent György szobor eredetijét, a Kolozsvári testvérek 14. században készült művét, a Prágai Várban állították fel. Ez a másolata 1939-ben készült. A téren 1997. október 23-án állították fel az országban talán a legszebb, az **1956-os forradalom több mint húsz, faragott figurából álló emlékművét**, *Melocco Miklós* alkotását.

A vasútállomás felől a Boldogasszony sugárút a **Hősök Kapuján** át fut be az Aradi vértanúk terére. A **Hősök Kapuja** – tervezte Pogány Móric, 1936-ban – dongaboltozatának **Aba Novák Vilmos freskói** három témát örökítettek meg: a háborús emlékezést, a hősi halottak dicsőítését és Horthy Miklós elindulását Szegedről. A millennium alkalmából kibontották és **restaurálva ismét látható**. Az Aradi vértanúk terét a Dóm tér felől a Püspöki palota és az egyetemi épületek határolják.

Boltíves kapu és árkádok alatt a **Dóm térre** juthatunk. A tér a 19. század végéig Szeged magja volt. Földsánccal és vizesárokkaal védett Palánk nevű városrész húzódott a helyén. A Dóm téren áll a város értékes és igen látványos épülete, a **Fogadalmi templom**. A város lakói ugyanis megfogadták, hogy ha városukat az 1879-es árvíz után sikerül újjáépíteni, templomot építenek Isten dicsőségére. A Fogadalmi templom a tiszai árvíz után épült Foerk Jenő tervei szerint, neoromán ízlésben. Építését 1913-ban kezdték, de építkezését az első világháború miatt meg kellett szakítani. A tornyok addig elért magasságát a **Szózat sorai** jelzik, amelyeket 1923-ban, az építkezés folytatásakor helyeztek el. A templomot 1930. október 24-én szentelték fel. Két tornya 93 m magas. Bejárata felett Tóth István Mária-szobra és a 12 apostol mozaikképe van Márton Ferenctől.

A templom belsejének színgazdag figurális falképeit Muhits Sándor, az ornamentális részeket Beszédes Ottó és László készítették. Néhány évvel ez előtt Patay László figurális falképei kerültek a kereszthajó város felőli részébe, amelyek **Szent Gellértnek**, az egyházmegye első püspökének életéből vett jeleneteket ábrázolnak. A kereszthajóban lévő **Szent Gellért-oltáron** helyezték el a **Szent Gellért-erekljét** is. Itt találjuk Fadrusz János híres feszületének az eredetijét. A művész önmagát kötöztette keresztre, és az erről készült fényképek segítségével mintázta meg Krisztus alakját.

A négyzet körüli falmezőkön Márton Ferenc erényfreskói és magyar város címerek láthatók. A millennium alkalmából Patay László nagyméretű

szerencse ismét visszahozhatják, de amiről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése nehéz és mindig kétséges.” A millicentenárium alkalmából, 1996. augusztus 20-án leplezték le Kligl Sándor bronzból alkotott kétalakos, **Szent István királyt és Boldog Gizella királynét** ábrázoló szobrát. Itt kapott mellszobrot **gróf Klebelsberg Kunó** (1875–1932) kultuszminiszter is. A szobor Melocco Miklós alkotása.

A téren lévő vízmedence két végén az **Áldást hozó és a Romboló Tisza** jelképes szobrai láthatók. A szobrokat Pásztor János készítette 1930-ban.

A tér épületei közül legjelentősebb a **Városháza**, amelynek barokk épületében ülésezett 1849-ben az országgyűlés. Az árvíz alatt megrongálódott épületet 1883-ban neobarokk ízlésben újították meg Lechner Ödön és Pártos Gyula tervei szerint. Udvarán nyaranta **kamarahangversenyeke**t tartanak.

Az épületet a mellette álló bérházzal a „**Sóhajok hídjá**” köti össze, mely az 1883-as királynapokra készült, amelyek során a király meglátogatta az árvíz után felépült új várost. A király és kíséretének szállása megoszlott a két épület között, s a kapcsolat megteremtése érdekében megépítették a zárt hidat.

Két klasszicista épületet kell még itt említeni: a klasszicista stílusú **Zsótér-házat és Grün Orbán első szegedi nyomdász házát** (1801). A tér Tisza felőli oldalán a régi **Tisza Szálló** épülete irodalmi, történelmi és művészeti emlékhely, a benne megszállt neves személyiségek révén. **Törzsasztala** volt itt Babits Mihálynak és Juhász Gyulának, és **hangversenytermében Bartók Béla is zongorázott**.

A Széchenyi térből induló **Kárász utca** a város sétálóutcája, és itt találjuk az előkelőbb üzleteket. A Kárász utca elején **Párkányi Péter** alkotását, a **Köszöntő szobrok**-at láthatjuk, a Dugonics tér felőli végére pedig **Kligl Sándor** alkotását, az **Útcai zenét** helyezték el.

A Kárász utcán jutunk a **Klauzál térre**. A kissé nyújtott téglalap alakú téren áll az ország első nagy **Kossuth-szobra**, **Róna József** alkotása 1902-ből. A tér legértékesebb épülete a klasszicista **Kárász-ház**, amelynek erkélyéről mondta el Kossuth az utolsó magyarországi beszédét. Ebben az épületben szállt meg **Ferenc József** is 1857-ben. A téren újra megnyílt **Szeged híres Virág cukrászdája**. A téren áll még **Tóbiás Klára** alkotása, a **Királyok kútja**.

A Kárász utca végén a **Dugonics térre** – az árvíz előtti búzapiacra – érünk. A tér közepén 1979-ben az árvíz századik évfordulójára készült **szökőkút** áll, amelynek víz-, fény- és hangjátéka kedvelt látványosság. Közeliében **Dugonics András** piarista szerzetes tanár szobrát látjuk. Ő az első magyar regény, az **Etelka** szerzője. A szobor kezében is ezt a könyvet látjuk. Alkotója, **Izsó Miklós** 1876-ban készítette szobrát. **Dugonics András** írta egyébként az **első matematika tankönyvünket** is.

A tér keleti oldalát az **egyetem kora eklektikus központi épülete** foglalja el. Az egyetem mellől rálátunk a **Somogyi utcában** lévő úgynevezett **Fekete-házra**, amely érdekes zárt erkélyével a város legjelentősebb romantikus

A város művelődéstörténetének jelentős eseménye volt a piaristák gimnáziumának megnyitása 1721-ben, amely az egész Délvidék művelődésére hatással volt. A piarista iskoladramák bemutatói a város színjátszásának első alkalmi voltak.

1849 júliusában a szabadságharc kormányának és országgyűlésének Szeged volt a központja.

1879. március 12-én szörnyű tiszai árvíz pusztította el a várost. 5723 házából mindössze 265 maradt épen. Az újjáépítés Lechner Lajos terveinek segítségével négy év alatt valósult meg. Ekkor épült a város körüli körtöltés, és kapott a város új körutas, sugárutas alaprajzot. A tragédia után egész Európa a város megmentésére sietett. A nemzetközi összefogásnak köszönhetően egy új, modern nagyváros épült fel a régi helyén. Szeged polgárai hálájuk jeléül a körút egyes szakaszait a segítő városokról nevezték el. **1880-ban Somogyi Károly esztergomi kanonok felajánlotta Szegednek 43 ezer kötetes könyvtárát,** hogy az újjáépülő város szellemi felemelkedését szolgálja.

1921-ben Szegedre került a kolozsvári tudományegyetem, 1923-ban pedig ide tette át székhelyét Temesvárról a csanádi püspök. Rengeteg világhírű kutató, tudós élt és dolgozott itt. Közülük is kiemelkedik a Nobel-díjas Szent-györgyi Albert professzor, a C-vitamin felfedezője.

1962-ben lett Szeged megyeszékhely, s ma már a Dél-Alföld legnagyobb városaként gazdasági, tudományos és kulturális régióközpont. **Szeged iskolaváros.** **2000-ben létrejött a tízkarú Szegedi Tudományegyetem,** amelyet a József Attila Tudományegyetem, a Szent-györgyi Albert Orvostudományi Egyetem, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, a JATE-hoz tartozó Szegedi Elelmiszeripari Főiskolai Kar, valamint a DATE Hódmezővásárhelyi Mezőgazdasági Főiskolai Kara alakított meg.

Szegeden született **Dugonics András** író, az egyetem rektora, tudós piarista szerzetes tanár. Szeged **Juhász Gyula városa,** de itt lakott Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Móra Ferenc, Tömörkény István, és itt tanult Radnóti Miklós és József Attila is.

Szeged jellegzetes, terekkel fellazított magyar városképet mutat.

A VÁROSNÉZŐ SÉTA AJÁNLOTT ÚTVONALA: Széchenyi tér – Klauzál tér – Kárász utca – Dugonics tér – Aradi vértanúk tere – Dóm tér – Roosevelttér – Vár.

A Széchenyi tér hazánk egyik legszebb, legnagyobb tere, régi nevén: a „nagy piac”. A mintaszerűen parkosított teret művészi értékű szobrok díszítik. Itt áll Stróbl Alajos 1914-ben készült **Széchenyi István szobra,** aki a Tisza szabályozásának elindítója, Mátrai Lajos alkotása **Vásárhelyi Pált** ábrázolja, aki a Tisza-szabályozás tervezője, és Fadrusz Jánosnak az árvíz utáni újjáépítés királyi biztosát, **Tisza Lajost** ábrázoló szobra. Zala György öröközte meg 1914-ben **Deák Ferencnek,** a „haza bölcsé”-nek az alakját, akinek tanítása a szobor talapzatán olvasható: „Amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező